

MEHMED ELİF EFENDİ VE FARŞA ŞİİRLERİ

Pelin Seval ÇAĞLAYAN

Yüksek Lisans Tezi

Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı

Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY

2014

Her hakkı Saklıdır

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

Pelin Seval ÇAĞLAYAN

MEHMED ELİF EFENDİ VE FARŞA ŞİİRLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY

ERZURUM-2014

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

24/01/2014

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**MEHMED ELİF EFENDİ VE FARŞÇA ŞİİRLERİ**” adlı eser-metin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, eser-metin kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☒ Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

24/01/2014

Pelin Seval ÇAĞLAYAN

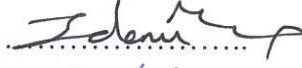
T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY danışmanlığında, Pelin Seval ÇAĞLAYAN tarafından hazırlanan bu çalışma 24 /01/2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Veyis Değirmençay İmza:
Jüri Üyesi : Prof. Dr. İslami Ece İmza:
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Asım Gökalp İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ	1
A- ELİF EFENDİ’NİN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BİR BAKIŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM HASİRÎZÂDE MEHMED ELİF EFENDİ

1.1. HAYATI.....	8
1.1.2. Soyu ve Ailesi	11
1.1.3. Edebî Kişiliği.....	15
1.2. ESERLERİ	23

İKİNCİ BÖLÜM ELİF EFENDİ DİVANI

2.1. DİVANIN İNCELENMESİ.....	27
2.1.1. Divanın Yazma Nüshası.....	27
2.1.2. Yazma Nüshanın İmlâ Özellikleri.....	33
2.1.3. Neşre Hazırlanan Metnin İmlâ Özellikleri	34
2.1.4. Vezin ve Kafiye Özelliği	35
2.1.4.1. Vezni.....	35
2.1.4.2. Vezinler ve Oranları.....	40
2.1.4.3. Kafiye	41
2.1.4.4. Redif	42
2.1.5. Dil ve Üslup Özellikleri	42
2.1.6. Kullandığı Sanatlardan Örnekler	49
2.1.7. Arapça Cümle ve Terkipler	58
2.1.8. Şiirleri.....	61
2.1.8.1 Gazeller	62

2.1.8.2. Kasideler	65
2.1.8.3. Terkîb-i bend (Muhammes Terkîb)	66
2.1.8.4. Musammat-ı Murabba	66
2.1.8.5. Mesnevî	67
2.1.8.6. Rubâiler	67
2.1.8.7. Kıt'alar	67
2.1.8.8. Müfret	68
2.1.9. Tasavvufî Terimler	68
2.1.10. Divanda Adı Geçen Şahsiyetler	72
2.2. DİVÂNIN TÜRKÇE ÇEVİRİSİ	88
2.2.1. Gazeller	88
2.2.2. Kasideler	103
2.2.3. Terkîb-i bend (Muhammes Terkîb)	113
2.2.4. Musammat-ı Murabba	114
2.2.5. Mesnevî	116
2.2.6. Rubâiler	119
2.2.7. Kıt'alar	120
2.2.8. Müfret	121
SONUÇ	122
KAYNAKÇA	123
DİZİN	126
ÖZGEÇMİŞ	130

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN

۳	متن
۵۰	فهرست آیات
۵۱	فهرست حدیث
۵۲	فهرست اسمای اشخاص و امکان و کتب

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMED ELİF EFENDİ VE FARŞÇA ŞİİRLERİ

Pelin Seval ÇAĞLAYAN

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY

2014, 185 Sayfa

Jüri : Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY

Prof. Dr. Selami ECE

Yrd. Doç. Dr. Asuman GÖKHAN

Hasırîzâde Mehmed Elif Efendi, XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarında yaşamış, mutasavvıf şair ve müelliflerdendir. Türkçe, Arapça ve Farsça birçok eser yazmıştır. Bunlardan biri de Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerden oluşan Divanı'dır.

Bu çalışma bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte, Mehmed Elif Efendi'nin yaşadığı dönem hakkında genel bir bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde, Elif Efendi'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri; ikinci bölümde, divanın yazma nüshası tanıtılmış, divandaki Farsça şiirler, vezin, kafiye, redif, vezinler ve oranları, dil ve üslup özellikleri, edebî sanatlar, Arapça cümle ve terkipler açısından incelenmiş; şiirde geçen tasavvufî terimlere yer verilmiş, şahsiyetler tanıtılmıştır. Ayrıca Farsça şiirler Türkçe'ye çevrilip içerikleri anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde, divanın tenkitli metnine; metinde geçen ayet, hadis; şahıs ve yer fihristine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hasırîzâde Mehmed Elif Efendi, Elif Efendi Divanı, XIX-XX. yüzyıl.

ABSTRACT**MASTER THESIS****MEHMED ELİF EFENDİ AND HIS PERSIAN POEMS****Pelin Seval ÇAĞLAYAN****Advisor : Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY****2014, 185 Pages****Jury : Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY****Prof. Dr. Selami ECE****Assist. Prof. Dr. Asuman GÖKHAN**

Hasırizâde Mehmed Elif Efendi, is among the mystic poets and authors who lived between at the end of XIX. century and at the beginning of XX. century. He wrote Turkish, Arabic, Persian books, one of them is his Diwan.

This study consists of one introduction section as well as three other sections. In the introduction, some information related to the period when Mehmed Elif Efendi lived was given.

In the first section, knowledge about life and literary personality of Mehmed Elif Efendi was given. Diwan rhythm, rhyme, literary text and rhythmes, language and their stylistic features and literary arts were examined as regards sentences and phrases. The contents of the poems in classic poetry were introduced. Their Turkish translations were made, mystical terms were explained and the persons who are mentioned in Diwan were introduced.

In the third part critical text of the Diwan was made. The verses and prophetic words mentioned in the text were extracted. The names of people and place in the text were taken the place in the first.

Key Words: Hasırizâde Mehmed Elif Efendi, Elif Efendi's Diwan, XIX-XX. century.

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

1- Farsça alfabede bulunan harflerin Türkçe alfabeye göre karşılıkları aşağıdaki gibidir:

Sesliler:

آ - Ā	ی : î	و : û
ئ : â		
ا : a, e	ی : ı, i	و : o, u

Sessizler:

ف	f	ر	r	پ	p
ک	k	ز	z	ب	b
گ	g	ج	j	ت	t
ل	l	س	s	ث	ṡ
م	m	ش	ş	ح	ḥ
ن	n	ځ	ç	څ	ç
و	v	ډ	ḍ	ڄ	ḵ
ه	h	ڙ	ẓ	ځ	ḥ
ي	y	ځ	ç	ډ	ḍ
		ځ	ç	ځ	ç

2- İzafet kesreleriyle birbirine bağlanan terkiplerdeki izafetin okunuşu, telaffuz edildiği gibi gösterilmiştir.

3- Aslı Arapça veya Farsça olup da Türkçede yaygın olarak kullanılan özel isimler ile telaffuz edilmesinde zorluk çekilmeyen diğer bazı özel isimler de Türkçede kullanıldığı gibi yazılmıştır; Ali, İshak, Osman gibi.

4- Başında harf-i tarif bulunup Arapçadan Farsçaya geçen kelimelerin telaffuzu Arapçadaki gibi yazılmıştır.

KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz.	: Bakınız
b.	: Bin, ibn (oğlu)
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
hş.	: Hicrî-Şemsî
Hız.	: Hazreti
M.Ö.	: Milattan Önce
Nr.	: Numara
Nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
Tsh	: Tashih eden
vr.	: Varak
yy.	: Yüzyıl

ÖNSÖZ

İçerdiği olaylar ve Osmanlı toplumunda bıraktığı izler itibariyle önemli bir dönem olan XIX. yüzyıl; değişim, modernleşme ve batılılaşma terimlerinin tarihsel süreç açısından önem kazandığı, kendinden önceki klasik dönemle daha sonra başlayan yeniçağ arasında bir geçiş dönemidir. Dönemin yenilikleri ve batılılaşma hareketleri XIX. yüzyıl Türk edebiyatını da doğrudan etkilemiştir; ancak bu etki edebiyatta köklü değişimlere neden olmamıştır.

Bu dönemde geçen asırda olduğu gibi çok sayıda şair yetişmiş, matbaanın gelişmesiyle birlikte birçok divan neşredilmiş ayrıca el yazması halinde olan birçok divan da müstensihler tarafından yazılıp okuyucuların hizmetine sunulmuştur. Dönem şairlerinin çoğu İstanbul'da yetişmiş ve bu şairler divan edebiyatı ve halk edebiyatının yanı sıra tasavvuf edebiyatı ile ilgili eserler de yazmışlardır.

Hasırîzâde Tekkesi şeyhi Mehmed Elif Efendi de İstanbul'da yetişmiş, mutasavvıf şair ve müelliflerdendir. İstanbul tekkelerinin son döneminde derin bilgisi, sohbetlerinin güzelliği, örnek ahlâkı ve sanatseverliğiyle tanınmıştır.

Elif Efendi, Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere birçok eser yazmış, eserlerinin çoğu günümüze ulaşmıştır. Bunlardan biri de Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerden oluşan divanıdır. Divanın sadece müellif nüshası mevcuttur. Divandaki Türkçe şiirler, Elif Erarslan tarafından çalışılmış; ancak Arapça şiirleri üzerinde henüz bir çalışma yapılmamıştır. Farsça şiirleri'de tarafımızca çalışılmıştır.

Divanda yer alan Farsça şiirlerin Türkçeye çevirisi, muhtevası, dil ve üslup özellikleri, içerdiği sanatlar, vezin ve kafiye özellikleri çalışmanın temelini oluşturdu.

Çalışma bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte, Elif Efendi'in yaşadığı dönemin tarihî, siyasî, kültürel ve edebî özellikleri hakkında bilgi verildi.

Birinci bölümde, Elif Efendi'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri anlatıldı; ikinci bölümde ise divanın yazma nüshaları ve nüsha özellikleri hakkında bilgi verildi ve divan vezin, kafiye, redif, vezinler ve oranları, dil ve üslup özellikleri açısından incelendi.

Şiirlerde mevcut edebî sanatlar örnekleriyle anlatıldı, Arapça cümle ve terkipler tespit edilip Türkçeye çevrildi. Ayrıca şiirler Türkçeye çevrilip içerikleri de anlatıldı.

Farsça şiirlerin muhtevasına değinildi, şiirler Türkçeye çevrildi, tasavvufî terimler açıklandı ve divanda geçen şahsiyetler tanıtıldı.

Üçüncü bölümde ise divanın tenkitli metni yapıldı. Yazma nüshadan yola çıkılarak hazırlanan metindeki şiirler, kafiye harflerine göre sıralandı; metinde geçen ayet ve hadisler tahrir edildi; şahıs ve yer adları fihristine yer verildi.

Çalışmamın her adımında bana yardımcı olan danışman hocam sayın Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY'a sonsuz teşekkürlerimi arz ederim.

Erzurum-2014

Pelin Seval ÇAĞLAYAN

GİRİŞ

A- ELİF EFENDİ’NİN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BİR BAKIŞ

Değişim, modernleşme ve batılılaşma terimlerinin tarihsel süreç açısından önem kazanıp insan zihnine yerleşmeye başladığı dönem olarak görülen XIX. yüzyıl, kendinden önceki klasik dönemle daha sonra başlayan yeniçağ arasında geçiş dönemi olarak değerlendirilebilir. Şöyle ki, XVIII. yüzyıl Osmanlının Avrupa ve Rusya’yı tanımaya ve değişimin gerekliliğini fark etmeye başladığı dönemdir.¹ Klasik dönemde Osmanlı Devleti, daha çok güvenlik ve adaleti esas alan ve vergi toplayıp toplumsal düzeni devam ettirmeye yönelik bir politika izlerken, XIX. yüzyıldan itibaren yönetim, toplumsal meselelerin değişim göstermesi sebebiyle bu meselelere müdahil olarak bu alanda yeni ve modern kurumlara duyulan ihtiyacın ve söz konusu kurumların denetlenmesi gerekliliğinin farkına varır.² Böylece XIX. yüzyıl, kurumsal yapıların modernleştiği, idarî, askerî, ekonomik, sosyal, eğitim, imar ve sanayi kısacası bütün alanlarda değişimin yaşandığı uzun bir dönemdir.³

İçerdiği olaylar ve Osmanlı toplumunda bıraktığı izler itibariyle çok önemli bir dönem olan XIX. yüzyıl, yüzyıla damgasını vurmuş reform yanlısı sultan ve sadrazamların öncüsü III. Selim’le (1789-1807) başlatılabilir. III. Selim’in Kabakçı Mustafa önderliğindeki yeniçeri isyanıyla tahtan indirilmesinden sonra Osmanlı İmparatorluğu sırasıyla, IV. Mustafa (1807-1808), siyasî ve askerî alanda büyük değişiklikler yapan II. Mahmut (1808-1839), gerilemeden kurtuluşun yenilikte olduğu düşüncesini benimseyen, Tanzimat Fermanı’nı yayımlayan ve Islahat Fermanı’nı ilan etmek zorunda kalan Abdülmecid (1839-1861), Tanzimat Fermanı ile gelen batılılaşma hareketlerini devam ettiren I. Abdülaziz (1861-1876), çok kısa bir süre tahta kalan V. Murat (1876-1876), Meşrutiyeti ilan eden ve 31 Mart Vakası⁴ sonrası tahtan indirilen II. Abdülhamid (1876-1909) tarafından idare edildi.⁵ XX. yüzyılın başında V. Reşat (1909-1918), VI. Mehmed Vahdettin (1918-1922) ve TBMM’nin seçtiği son Osmanlı

¹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 2011, s. 17.

² Abdullah Saydam, “Tanzimat Devri Reformları”, *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, Ankara 2002, VII, 284-285.

³ Ortaylı, s. 19.

⁴ 31 Mart Vakası: Rumî Takvim’e göre 31 Mart 1325’te meydana geldiği için bu ismi alan, II. Meşrutiyet’e karşı yapılmış büyük bir ayaklanmadır.

⁵ Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Duraklamadan Yıkılışa II* (Çev. Server Tanilli), İstanbul 2007, s. 12-53; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf [19.Yüzyıl]*, İstanbul 2004, s. 53.

halifesi II. Abdulmecid (1922-1924) yönetimi üstlendiler, 1923'te Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Türkiye'nin yönetim biçiminde yeni bir dönem başladı.⁶

Dönemin genel özelliklerine bakıldığında, toprak kaybı, ekonomik kaynakların kısmen Avrupalı devletlerin denetiminde olması, geçmişteki gücünü büyük ölçüde yitiren ve sürekli gerileyen Osmanlının yeni bir güç kazanma düşüncesiyle Avrupa'ya yaklaşması, Osmanlı yöneticilerinin sorunların çözümü için başta idarî, siyasî, sosyal ve ekonomik olmak üzere toplumun her alanında reformlara girişmeleri, ilk göze çarpan olaylardır.

XIX. yüzyılda Osmanlıların büyük ölçüde toprak kaybetmesindeki asıl nedenin azınlıkların Osmanlı hâkimiyetinden ayrılıp bağımsız bir devlet kurmak istemeleri olduğu söylenebilir. Büyük devletlerin (Rusya, İngiltere, Fransa) azınlıklara hürriyet ve milliyetçilik duygusunu aşılayıp isyanları desteklemeleri, Avrupalıların azınlıkları kullanarak Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışma fırsatı bulması, dış güçlerin imparatorluk üzerindeki hedefleri, azınlık isyanları ve ayaklanmalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun XVIII. yüzyılda başlayan çöküşünün bu yüzyılda da hızla devam etmesine sebep oldu.⁷

XIX. yüzyılın önemli olayları şöyle sıralanabilir: Mısır'ın işgali (1798), Sırp isyanı (1804), Kabakçı Mustafa isyanı (1807), Sened-i ittifak (1808), Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması (1826), Gülhane Hatt-ı Hümayunu'yla birlikte Tanzimat'ın başlaması (1839), Kırım savaşı (1853-1856), Islahat Fermanı (1856), Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878), Berlin antlaşması (1878), Trablusgarp savaşı (1911), Balkan savaşı (1912), I. Dünya savaşı (1914-1918) ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı (1923).⁸ Bunların yanı sıra Meclis-i Maârif-i Umûmiye'nin⁹ kurulması, Mekteb-i Mülkiye'nin¹⁰ açılması, Darû'l-fünun'un¹¹ ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin¹² kurulması, ilk sivil okulların açılması, birçok fabrikanın tesisi, ilk nüfus sayımının yapılması, posta teşkilatının

⁶ Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922* (Çev. Ayşe Berktaş), İstanbul 2000, s. 149-153.

⁷ Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 2005, s. 229-230; Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2010, s. 560-561; Donald, s. 95-96; Donald, s. 96-97; Suraiya Faroqi, Bruce McGowan, Donald Quataert, Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914* (Çev. Ayşe Berktaş-Süphan Andıç-Serdar Alper), İstanbul 2004, II, 887; Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1998, II, 806.

⁸ Quataert, s. 23-24, 101-103.

⁹ Meclis-i Maârif-i Umûmiye: İlk eğitim bakanlığı.

¹⁰ Mekteb-i Mülkiye: Siyasal bilimler fakültesi.

¹¹ Darû'l-fünun: Üniversite.

¹² Meclis-i Ahkâm-ı Adliye: Mahkeme.

kurulması, yurt dışı çıkışları için pasaport tahsis edilmesi bu dönemin yenilikleri arasında sayılabilir.¹³

Batılılaşma ve modernleşmenin başladığı bu süreçte, genel olarak otokratik bir değişimden anayasal monarşiye doğru bir ilerleme gerçekleşmiştir. Cumhuriyetin oluşmasına zemin hazırlayan ve parlamento, siyasal partiler, basın gibi miraslarını bırakan XIX. yüzyıl, yetiştirdiği kadrolarla yeni Türkiye'yi meydana getirmiştir.¹⁴

Dönemin yenilikleri ve Avrupalaşma hareketleri XIX. yüzyıl Türk edebiyatını da doğrudan etkilemiştir.¹⁵ Fakat bu etki edebiyatta köklü değişikliklere neden olmamıştır. Eski ve yeni edebiyat arasında pek bir fark olmamakla birlikte yeni ortaya çıkan edebiyat, asrın ilk yıllarının devamı niteliğindedir. İlerleyen yıllarda görülen değişiklikler ise yavaş yavaş olmuştur.¹⁶

Tüm diller gibi Türk dili de çeşitli dönemler geçirmiş, farklı dillerden ve edebiyatlardan etkilenmiştir. Türk edebiyatı bilindiği üzere İslam'dan önce özellikle İslam'dan sonra uzun bir dönem Arap ve Fars edebiyatı etkisi altında kalmıştır.¹⁷ XIX. yüzyılda ise edebiyat Tanzimat'la birlikte Fransız edebiyatının etkisinde gelişmiştir. Şairlerin hemen hemen hepsi Fransız kültürüyle yetişmiş, batı hayranı kimselerdir. "Sanat toplum içindir" anlayışını benimsedikleri için divan şiirinin ağır ve ağdalı üslubunu bir kenara bırakıp halkın anlayacağı dilde eserler vermeye çalışmışlardır. Bunun bir neticesi olarak divan şiirinin ana teması olan aşk ve duygular arka plana atılmış sosyal temaya öncelik verilmiştir.¹⁸

Şeyh Gâlib'den sonra eski edebiyatın gücü azalmış şairler eski ustaları tekrarlamaktan öteye gidememişlerdir. III. Selim dışındaki Osmanlı padişahlarının edebiyatla ilgilenmemesi de edebiyatı olumsuz etkilemiştir. Şiirde anlam derinliğine önem veren ve hayal gücüne dayanan sebk-i hindî üslubu değerini yitirmiştir. Bu dönem eserleri genellikle derinlikten, incelikten, titizlikten ve ahenkten mahrum, içi boş kelimelerin yan yana dizilmesinden oluşmuş vezinli, kafiyeli manzum söyleyişler görünümündedir. Anlatımlar sanattan ve süslü ifadelerden uzaktır. Eserlerde soyuttan

¹³ Hür, s. 56.

¹⁴ Ortaylı, s. 36-37.

¹⁵ Banarlı, s. 856-857.

¹⁶ Mengi, s. 229.

¹⁷ Banarlı, s. 856-857.

¹⁸ Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, İstanbul 2002, III, 14-20.

çok somut güzellikler işlenmiş ve kolay anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Edebiyatta Nedim’le bütünleşen mahallî tarzın etkisini devam ettirmiştir. Mahallî tarzın bir özelliği olarak şiirler halk diliyle yazılmış, şiirde günlük konuşma dili, deyimler ve atasözleri kullanılmıştır. Halk ifadelerine yakınlık ve halk zevkine uygun şiirler söz konusu olmuş; şiirde bayağılık ve yalınlık göze çarpmıştır. Geçmiş asırda kullanılan nazım şekilleri aynı şekilde devam etmiş, gazel sayısında azalma kaside sayısında artış gözlemlenmiştir. En az kullanılan nazım şekli mesnevi en çok kullanılan nazım şekli ise terkîb-i bend ve tercî-i bend ile şarkı ve tarih kıtalarıdır. Methiye kasidelerinde memduhlara övgü daha gerçekçi olarak yazılmıştır. Kasidelerde önceki yüzyılda görülmeyen hürriyet, milliyet, vatan, istiklal kavramlarına yer verilmiştir.

Bu dönemde geçen asırda olduğu gibi çok sayıda şair yetişmiştir; ancak önceki yüzyıllarda olduğu gibi üslup sahibi, mükemmel eserler ortaya koyan bir şair malesef yetişmemiştir. Matbaanın gelişmesiyle birlikte birçok divan neşredilmiştir. Bu divanların bir kısmının yazma nüshaları günümüze kadar gelmiştir. Şairlerin çoğu İstanbul’da yetişmiştir.¹⁹

Dönemin edebiyat alanında belki de en başarılı hamlesi devrin önemli şairlerini bir araya toplayan Encümen-i Şuarâ’nın kurulmasıdır. Ortak görüş ve aynı zevke sahip bu şairler yeni edebiyat anlayışının yanında daha çok XVII. yüzyıl şairlerini örnek alarak şiirin yeniden hayat bulmasını ve eski şiir anlayışının devam ettirilmesini amaçlamışlardır.

Encümen-i Şuarâ’nın oluşumu 1861 yılına rastlar. Bu Encümen, her hafta Hersekli Ârif Hikmet Bey’in Laleli Çukurçeşme’deki evinde toplanırdı. Bu toplantılar yaklaşık bir yıl aralıksız devam etti. Söz konusu Encümen’in faaliyeti, şiirler okumak, nazireler söylemek, gazel-i müsterekler meydana getirmektir. Encümen şairleri arasında eski edebiyatımızın büyükleri özellikle Nefî, Nâilî ve Fehîm-i Kâdim gibi edebî zevki olan ve nazım tekniği kuvvetli şairler örnek alınıyordu. Encümen’e katılan şairler şunlardır: Encümen-i Şuarâ’nın reisi Leskofçalı Galib Bey (1829-1867), toplantılara ev sahipliği yapan Hersekli Ârif Hikmet Bey (1839-1903), Mehmet Lebib Efendi (1785-1867), Mustafa İzzet Efendi (1801-1876), Kadirî Şeyhi Osman Şems Efendi (1813-1893), Koniçeli Musa Kâzım Paşa (1821-1889), Üsküdarlı İbrahim Hakkı Bey (1822-

¹⁹ Şentürk, Kartal, s. 566-568; Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2008, s. 81-84; Mengi, s. 229-232; Banarlı, s. 804-806.

1895), Manastırlı Hoca Salih Nâilî Efendi (1823-1876), Manastırlı Salih Fâik Bey (1825-1900), Ziya Paşa (1829-1880), İbrahim Hâlet Bey (1837-1878), Recaizade Mehmed Celal Bey (1838-1882), Memduh Fâik Bey (1839-1925), Niğdeli Deli Hikmet Bey (?-1888'den sonra), Namık Kemal (1840-1888), Mustafa Refik Bey (1843-1865).²⁰

Enderunlu Vâsıf, Keçecizâde İzzet Molla, Yenişehirli Avnî, Leskofçalı Galib ve Âkif Paşa divan edebiyatı geleneğini sürdürmüşlerdir. Yine aynı gelenek içinde Şeref Hanım, Leylâ Hanım ve Âdile Sultan gibi kadın şairlerin varlığı dikkat çekicidir. Halk edebiyatının kimi temsilcileri de divan edebiyatından konu, biçim, ölçü, dil ve mazmunlar yönünden etkilenmişlerdir. Çünkü bu dönemde kimi halk şairleri tekke ve medrese kültürünü tanımış, okuryazar kimselerdir. Derdli, Seyrânî, Erzurumlu Emrah, Ruhsatî, Sümmanî ve Bayburtlu Zihnî dönemin halk şairleri arasında yer alır.

Buna karşın otantik geleneği sürdüren halk ozanları da vardır. Bunlar, bildiğimiz özellikleriyle birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış döneminden halkın etkilenişini dile getirmiş, toplumsal konular işlemişlerdir: Dadaloğlu, Deli Boran, Tokatlı Nûrî, Âşık Şenlik, Kağızmanlı Hıfzî ve Beyoğlu bu geleneğin temsilcilerindendir.²¹

Sosyal hayatın bir neticesi olarak XIX. yüzyıl yeniliklerinden ve değişikliklerden, Osmanlı toplumunda hem dinsel hem de toplumsal işleyişleri bakımından hayatî önem taşıyan tarikat ve tekkelerin etkilenmemesi mümkün değildir. Asrın başlarında toplumun her kademesine yol göstericilik yapan ilim, kültür ve medeniyet kapısı olan tarikatlar ve tekkeler, asrın sonlarına doğru öz bünyelerini koruyamamışlardır.

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıla kadar tarikatları denetleyen ve tekkelerin idarî işleriyle uğraşan bir kurum bulunmuyordu. Teşkilatlanmalarında belli ölçüde bağımsızlığa sahip olan tekkeler ve tarikatlar, XIX. yüzyılın ortalarına doğru bürokraside gelişen merkeziyetçi harekete paralel olarak devlet denetimine alınmaya başlanmıştır. II. Mahmud döneminde Osmanlı topraklarında özerk bir şekilde işleyişine devam eden tekkelerin ve tarikatların iç yapılanmasına ve yönetim yapısına müdahale edilmiş, II. Mahmud'un 1811 tarihli fermanıyla tekkelerin yönetimi merkez tekkeye

²⁰ Mengi, s. 232; Şentürk, Kartal, s. 566-567; "Encümen-i Şuarâ", *DİA*, İstanbul 2007, XI, 179-180.

²¹ Şentürk, Kartal, s. 568-570; Banarlı, s. 804-856; Tanpınar, s. 102.

bağlanmış, tekke şeyhlerinin Şeyhülislâm'ın görüşüyle atanması emredilmiştir. 1826 Vak'â-yi Hayriyye ile birlikte, yeniçeri ocağıyla güçlü bir bağı olan Bektaşî tekkeleri kapatılmıştır. Bektaşîliğin yasaklanması dönemin en önemli tasavvufî olayı kabul edilir. Bektaşî tekkelerinin Nakşibendîlere verilmesiyle asrın ikinci çeyreğinde ortaya çıkan Nakşibendiye'nin Halidiye kolu hızla yaygınlaşmıştır. Tekkelerin denetim altına alınmasında ikinci önemli adım 1866 yılında şeyhülislâmlığa bağlı olarak kurulan Meclis-i Meşâyih'in kurulması olmuştur. Tasavvuf anlamında diğer bir önemli gelişmeysen 1841 yılında açılan Darû'l-mesnevî'dir. Darû'l-mesnevî her meslekten insana Mevlevî ve tasavvuf kültürünü verirken Farsça öğretimi de sağlıyordu.²²

Tasavvufun en güçlü temsilcileri XIII-XV. ve XVI. yüzyıllarda yetişmiştir. Elbette XVI. yüzyıldan sonra da mutasavvıf şairler yetişmiştir; fakat bunların eskilerin yerini alması söz konusu değildir.²³ Tasavvuf önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de şairlerin önemli şiir kaynaklarından biri olma özelliğini taşır; tasavvufun bu dönem şairleri üzerinde etkisi de oldukça fazladır. Hemen hemen tüm şairler bir tarikat mensubudur. Dinî ilimlerin dili olarak Arapça, Mesnevî dili olarak Farsça, bütün tarikat mensupları arasında değerini korumuştur. Mutasavvıfların ortak dili Arapça, Mesnevî'ye ilgisi olan mutasavvıfların sohbet dili de Farsçadır.²⁴ Bunun bir neticesi olarak tekke şairleri, Arapça ve Farsçaya hâkimdirler ayrıca çağlarının bütün ilimleriyle yakından ilgilenmişlerdir. Medreseler XIX. yüzyılın yeniliklerine direnmiştir. Her ne kadar şairler tasavvuf ve dinî konularda bilgili olsalar da tasavvuf konulu eserlerinde eskilerin yerini dolduramamışlardır.²⁵

XIX. yüzyılda yetişen tekke şairleri arasında Sâfi, Tûrâbî, Kuddûsî, Osman Şems, Edib Harâbî'yi ve tasavvuf dışında halk ve divan tarzlarında şiir yazmış olan Derdli'yi sayabiliriz.²⁶

III. Selim ve II. Mahmud'un yeniliklerine tarikat şeyhleri de destek oldular. Birçok Şeyhülislâm ya Nakşî ya da Mevlevî tarikatına mensup idi. Özellikle Mevlevîler III. Selim ve II. Mahmud'un özel ilgisine mazhardı.²⁷

²² Yücer, s. 67; Quataert, s. 236-237; Hür, s. 69; Mustafa Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları Tarikatlar Tekkeler Şeyhler*, İstanbul 2005, s. 71; Faroqhi, s. 86-87.

²³ Kabaklı, s. 423.

²⁴ Hür, s. 89.

²⁵ Mengi, s. 230-232.

²⁶ Kabaklı, s. 423.

XIX. yüzyılda İstanbul'da Halvetîler, Kadirîler ve Nakşîbendîler çoğunlukta idi. Yine Celvetîler, Sa'dîler, Rifâîler ve Sünbülîyeliler önemli tarikat gruplarındandı. Mevlevîler'in sayısı az olmasına karşın siyaseten güçlü kimselerdi ve mensupları üst sınıftandı. Bektaşîlerin mensupları daha çok alt tabakadan insanlardı ve yeniçerilerle yakından ilişkileri vardı. Bu sebeple de yeniçeri ocağının kapatılmasıyla Bektaşî tekkeleri kapatıldı.²⁸

Mutasavvıf şairlerin asıl gayesi tasavvufun gösterdiği hedeflere ulaşmaktır. Şiiri ve sanatı ise bir vasıta olarak kabul ederler; dolayısıyla bu şairlerde sanat endişesi daima ikinci planda yer almış, gönüllerinden doğan ilâhî duygu ve düşünceleri olduğu gibi açıklamakta bir sakınca görmemişlerdir. Bu yüzden onların ortaya koymuş olduğu eserler, edebî mahsuller oldukça sade ve samimi bir özellik arz eder.²⁹

Mevleviyye, Sa'diyye, Şa'bâniyye ve Şâzeliye tarikatlarından icazet alan Şeyh Mehmed Elif Efendi bu dönem Osmanlı'nın mutasavvıf şair ve yazarlarındandır.

Şeyh Mehmed Elif Efendi gibi Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazmış ve çağdaşı olan Osmanlı şairleri arasında; Üsküdarlı Şeyh Osman Şems'i (1814-1893), Gaffar Baba'yı (1815-1892), Mehmed Niyâzî'yi (ö. 1871), Abdullah Serbest'i (1819-1880), Osman Nevres'i (1820-1876), Yekçeşm İbrahim Hakkı'yı (1822-1894), Muhammed Şâkir'i (1874'te hayatta), Hâfız Mehmed Sebâtüddin'i (1845-1903), Ahmed/Mehmed Hamdî'yi (ö. 1889), Sadık Ağazâde Sıdkî'yi (1845-1925), Seyyid Hacı Mehmed Es'ad'ı (1847-1930), Ahmed Sâfi'yi (1850-1925), Ali Fakrî'yi (1853-1928), Ahmed Celâleddin Dede'yi (1853-1946), İbrahim Hakkı Kemâhî'yi (1859-1924), Erzurumlu Muhammed Lutfî'yi (1868-1956) sayabiliriz.³⁰

²⁷ Hür, s. 63.

²⁸ Quataert, s. 236-237, Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları Tarikatlar Tekkeler Şeyhler*, s. 72.

²⁹ Mehmed Nazmi Efendi, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat –Halvetilik Örneği- Hediye-i'l-İhvan*, (Haz. Osman Türer) İstanbul, 2005, s. 35.

³⁰ Veyis Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, Erzurum 2013, s. 23-27.

BİRİNCİ BÖLÜM

HASİRİZÂDE MEHMED ELİF EFENDİ

1.1. HAYATI

Hasırîzâde Mehmed Elif Efendi Receb 1266/Mayıs 1850 yılında İstanbul Sütluçe'de bulunan Hasırîzâde Dergâhı'nda doğmuştur.³¹ Asıl adı Mehmed'dir.³² Babası aynı dergâhın şeyhi, Ahmed Muhtâr Efendi, annesi Tiryâkîzâde Hasan Paşa'nın kızı Fatma Biâse Hanım'dır.³³

1876 yılında Fatma Hâlide (ö.1948) hanımla evlenmiştir. Bir kız ve üç erkek çocuğu vardır.³⁴ En büyük oğlu, İstanbul Koska'daki Abdüsselamiyye Dergâhı'nın son şeyhi Yusuf Zâhir Efendi'dir.³⁵ Yusuf Zâhir Efendi ilk seyr u sülûk dersini babasından almış, dedesi Ahmed Muhâr Efendi'den Sa'diye icâzeti almıştır. Ayrıca Şâzeliyye ve Mevleviyye tarikatlarındanda icazeti vardır. Zâhirî ve bâtinî ilimlere vakıftır. Eyüp'te bulunan Sokullu Mehmed Paşa Medresesi'nde Farsça dersleri vermiş, Abdüsselamiyye Dergâhı'nda da Mesnevî ve Şemâil-i Şerîf dersleri okutmuştur.³⁶ Diğer çocukları hakkında bilgi yoktur.

Elif Efendi, *Orta boylu, beyaz sakallı, şehlâ bakışlı, hakikat görüşlü, beşûş, mültefit, mehâsin-i ahlâk ile mütehallî, kerâmet-i irfâniyye sâhibi bir zât-ı mükerremdir.*³⁷

Elif Efendi, tasavvufî bir muhitte yetişmiş, çocukluk dönemini tekke ve çevresinde geçirmiştir. Anne ve babasından aldığı ilk terbiye ve eğitimin ardından o dönemin âdeti gereği altı-yedi yaşlarındayken Besmele-i şerif ve Elifba öğrenmek üzere

³¹ Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (Haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), İstanbul 2006, I, 445; Mehmed Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî* (Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı), Ankara 2001, I, 56; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1988, I, 440.

³² Nihat Azamat, 'Elif Efendi, Hasırîzâde, *DİA*, İstanbul 1995, XI, 37-38; Nihat Ünver, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Ankara 2003, III, 303.

³³ Azamat, s. 37-38; Muhammedî, "Elif Efendi", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî* (Ed. Hasan-i Enûşe), Tahran 1383 hş., IV, 125; Tuman, s. 56.

³⁴ Hüseyin Kurt, *Hasırîzâde Mehmed Elif Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003, s. 69.

³⁵ *Elif Efendi Divanı*, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Sütluçe Hasırîzâde Dergâhı Bölümü, Nr. 444, vr. 54a, Azamat, s. 38.

³⁶ Kurt, s. 69.

³⁷ Vassaf, s. 447.

babasının isteğiyle dönemin meşhur Nakşîbendî şeyhi Mesnevîhan Hoca Hüsameddin Efendi'nin öğrencisi olmuştur.³⁸ Ardından ikamet ettikleri Eyüp Defterdar'da, Şah Sultan³⁹/Mihrişah Valide Sultan Mektebi'nde⁴⁰ ilk tahsilini tamamlamıştır.⁴¹

Arapça öğrenimine, Vilayetkapı kethüdalarından Hoca Faik Efendi'yle başlamış, dönemin tanınmış hocalarından Hâfız İbrahim Efendi, Beyazıt müderrislerinden Hâdimîzâde Ahmed Hulûsî Efendi ve Ahmed Nüzhet Efendi'den Kur'an-ı Kerim, Arapça, Farsça, tefsir, hadis, fıkıh, kelim, tasavvuf gibi dinî ilimleri okumuş ve icazet almıştır.⁴² 1880 yılına kadar hususî ve umumî tasavvuf eğitiminin yanı sıra döneminde okutulan hem dinî içerikli hem sosyal içerikli dersleri okumuştur.⁴³

Bursalı Zeki Dede (ö. 1290/1873) ve Rakım Efendi'den (ö. 1283/1866) güzel sanatları ve ta'lik yazıyı⁴⁴ meşketmiştir. Dönemin meşhur âlimlerinden Hafız Şakir Efendi ve Meclis-i Kebir-i Maârif reisi Büyük Ali Haydar Efendi'den de istifade etmiştir.⁴⁵

Ayrıca aynı yıllarda Yenikapı Mevlevîhanesi Şeyhi Osman Selâhaddin Efendi'den Mevlevî halifeliği almış; onun Mesnevî derslerine devam ederek kendisinden icazet de almıştır.

Elif Efendi, divanında Mesnevî hocası, Şeyh Osman Selâhaddin Efendi'nin ölümüne tarih düşürmüş (1304/1886) ve onu övmüştür:

روح عالم بود و عالم با وجودش مغتبط	پیر ما عثمان صلاح الدین ختم العارفین
گشت با خاصان حق در بزم وصلت مختلط	چونکه با فرمان حق فرمود از دنیا سفر
تا شود در بحر رحمت رزق بی حد ملقط	یعنی آن ماهی بحر معرفت می شد روان
مجمع البحرین وش در سینه باهم منخلط	از فراقش خون دل با اشک چشمم جوش کرد

³⁸ Muhammedî, "Elif Efendi", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî*, IV, 125; İnal, I, 440.

³⁹ İnal, I, 440, Vassâf, s. 446.

⁴⁰ Kurt, s. 68.

⁴¹ Vassâf, s. 446; Azamat, s. 37-38; Ünver, s. 303.

⁴² Ünver, s. 303; M. Baha Tanman, "Hasırîzâde Tekkesi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, VII (1976-77), İstanbul 1977, s. 115.

⁴³ Vassâf, s. 446; Kurt, s. 68.

⁴⁴ Ta'lik hattı: Yatık çizgileri uzun, dik çizgileri kısa; yaygın ve hafif sağa, geriye yatık yazı türüdür. Levha ve kitabelerde kullanılmıştır.

⁴⁵ Tarık Velioğlu, *Osmanlı'nın Manevî Sultanları*, İstanbul 2009, s. 353; Azamat, s. 303; İnal, I, 440; Muhammedî, "Elif Efendi", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî*, IV, 125-126, Kurt, s. 68.

Bizim pîrimiz Osman Selâhaddin âriflerin sonuncusu, âlemin ruhu oldu ve âlem onun varlığıyla mutlu oldu.

Allah'ın emriyle dünyadan göçünce, vuslat meclisinde Allah'ın seçkinlerine karıştı.

Yani o marifet denizinin balığı, rahmet denizinde sonsuz rızık toplamak için, yola çıktı.

Gönül kanım onun ayrılığından gözyaşım ile kaynadı, mecmau'l-bahreyn⁴⁶ gibi gönülde birbirine karıştı.⁴⁷

Konya Mevlâna Âsitanesi'nde çelebilik makamında bulunan Abdülvâhid Çelebi, 1898 yılında kendisine meşihatnâme göndererek, Mevlevî şeyhliğini tasdik etmiştir.⁴⁸

1870 yılında Şam'dan İstanbul'a gelerek Hasırîzâde Dergâhı'nda misafir olan, Sa'diyye tarikatının kurucusu Sa'deddin el-Cibâvî neslinden Şeyh Yunus eş-Şeybânî, kendisine hizmet eden Elif Efendi'ye sadece kendi soyundan gelenlere özel olan Sikke-i Beyzâ-yı Şeybâniyye⁴⁹ giyme icazeti vermiştir.

Elif Efendi, Şâzeliyye'nin Medeniyye kolunun kurucusu, Şeyh Muhammed Zâfir el-Medenî'nin halifesi İbrâhîm Berâdetü'l-Medenî'nin İstanbul'a gelip dergâhı ziyaret etmesiyle de kendisinden Şazeli-Medenî halifeliği almıştır.⁵⁰

Babasının emriyle 1876 yılında dergâhta Mesnevî dersi okutmaya başlamış ve kendi ifadeleriyle bu hizmetini kırk yıl sürdürmüştür:⁵¹

چهل سال آمد که از توفیق حق متوی تقریر کردم بر سبق

Allah'ın vermiş olduğu başarıyla, kırk yıldır Mesnevî dersi okuttum.⁵²

1880'de babasından Sa'diyye tarikatı halifeliği almıştır. Aynı yıl babasının hacca gitmesi üzerine dergâhta vekâleten şeyhlik makamına geçmiştir; 1901 yılında

⁴⁶ Mecmau'l-bahreyn: İki denizin birleştiği yer.

⁴⁷ Metin, s. 48/6, 49/1.

⁴⁸ Muhammedî, "Elif Efendi", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî*, IV, 125-126.

⁴⁹ Sikke-i Beyzâ-yı Şeybâniyye: Şeybânîlere has beyaz sarık.

⁵⁰ Vassaf, s. 446; Muhammedî, "Elif Efendi", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî*, IV, 125-126; İnal, I, 440-441; Azamat, s. 37-38.

⁵¹ Velioğlu, s. 352.

⁵² Metin, s. 43/7.

babasının ölümünden 1925 yılında tekkelerin kapatılışına kadar ise asaleten şeyhlik görevinde bulunmuştur.⁵³

Elif Efendi, İstanbul tekkelerinin son döneminde derin bilgisi, sohbetlerinin güzelliği, örnek ahlâkı ve sanatsever kişiliğiyle tanınmıştır. Hasırîzâde Tekkesi, Elif Efendi'nin şeyhliği süresince parlak bir kültür hayatına sahne olmuş; dönemin tanınmış âlimleri, musikî üstadları, tarikat şeyhleri, devlet adamları, saray mensupları tekkedeki ayinlere ve Mesnevî derslerine katılmıştır.⁵⁴ Elif Efendi, Mesnevî derslerine ek olarak fusûs, şemâil, hadis ve diğer dersleri de okutmuştur.⁵⁵

Şair ve hattatlığının yanı sıra, tekkenin planlarını çizecek kadar mimarî bilgiye de sahip olan Elif Efendi, II. Abdülhamid'in isteğiyle 1887'de yeniden inşa edilen ve inşaat giderleri, tekke mensuplarından Tophane müşiri Mehmed Seyyid Paşa tarafından karşılanan tekkenin mimarlığını yapmıştır.⁵⁶

Mimarlığının yanı sıra memuriyet geçmişi de olan Elif Efendi, 1868 tarihinde Kısmet-i Askeriye Mahkemesi'nde kâtiplik yapmıştır. Bu ilk görevinden sonra 1873 yılına kadar Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'de mazbata odasında istihdam edilmiş⁵⁷ ve 1907'de Meclis-i Meşâyih başkanlığı görevine tayin edilmiştir. Kısa bir süre sonra bu görevinden ayrılarak dergâhının şeyhlik hizmetine devam etmiştir.⁵⁸

Dönemin şeyhlerinin en âlim ve faziletlisi olarak tanınan, bütün hayatını eğitim ve öğretimle geçiren Elif Efendi,⁵⁹ şeyhliğinin son dönemlerinde inzivaya çekilmiş, geçirdiği hastalık sonucu Ocak 1927'de vefat etmiştir Hasırîzâde Tekkesi ile Mahmud Ağa Camii arasındaki hazîrede medfundur.⁶⁰

1.1.2. Soy ve Ailesi

Elif Efendi'nin mensubu olduğu Hasırîzâdelerin soyu Mısır'a dayanmaktadır. Hasırîzâde tekkesinin kurucusu Şeyh Mustafa İznî Efendi'nin babası Şeyh Halil Efendi,

⁵³ Azamat, s. 37; Vassaf, s. 446.

⁵⁴ Yücer, s. 560-561; Velioğlu, s. 354.

⁵⁵ Muhammedî, "Elif Efendi", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî*, s. 125-126; İnal, I, 440-441.

⁵⁶ M. Baha Tanman, "Hasırîzâde Tekkesi" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1994, IV, 7; Tanman, "Hasırîzâde Tekkesi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, s. 115.

⁵⁷ Kurt, s.70.

⁵⁸ Velioğlu, s. 353.

⁵⁹ Azamat, s. 303.

⁶⁰ Vassaf, s. 452; Azamat, s. 38; Tanman, "Hasırîzâde Tekkesi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, s. 116.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, gençlik yıllarında, ticaret yoluyla Mısır'ın Demenhur şehrinden göç edip İstanbul Kasımpaşa'ya gelmiş ve buraya yerleşmiştir. Vaktinin çoğunu saray hasırcı başısı olan oğlu Emin Ağa'nın dükkânında geçirdiği için 'Hasırcı Şeyh' diye ün kazanmış; soyundan gelenlere de Hasırîzâdeler denilmiştir.⁶¹

Mustafa İznî Efendi, tekkenin ilk şeyhidir. 1239/1823 yılında vefat etmiş ve yerine Nakşibendiyye ve Mevleviyye tarikatlarından icazet alan oğlu Şeyh Süleyman Sıtkı Efendi geçmiştir.⁶²

Elif Efendi'nin dedesi olan Şeyh Süleyman Sıtkı Efendi, şeyhliğinin yanı sıra şair olarak da tanınmıştır, divançesinin olduğu bilinmektedir.⁶³ 'Kürsü şeyhi'⁶⁴ olduğu için çeşitli konularda makaleleri vardır.⁶⁵ Bilgi ve ahlâk bakımından çağdaşları arasında sivrildiğinden II. Mahmud'un dikkatini çekmiş ve onun fermanıyla Rifâîye⁶⁶, Bedevîye⁶⁷ ve Sa'diye tarikatlarına münhasır olmak üzere "Şeyhülmeşâyih"⁶⁸ tayin edilmiştir.⁶⁹

Şeyh Süleyman Sıtkı Efendi'den sonra Hasırîzâde Tekkesi'ne oğulları Şeyh Hasan Rıza Efendi ve Şeyh Ahmed Muhtâr Efendi şeyh olarak geçmiştir.⁷⁰ Cezbeli bir yaratılışa sahip olan Şeyh Hasan Rıza Efendi kısa bir süre sonra meşîhatı küçük kardeşi Ahmed Muhtâr Efendi'ye bırakıp uzlete çekilmiş, yetmiş iki yaşında münzeviyâne bir hayat yaşadığı Üsküdar'daki evinde 1253 (1837) yılında vefat etmiştir.⁷¹

Ahmed Muhtâr Efendi, Şeyh Süleyman Sıtkı Efendi'nin küçük oğlu,⁷² Elif Efendi'nin babasıdır.⁷³ Hasırîzâde Tekkesi'nin dördüncü şeyhidir. Sa'diye tarikatı halifeliğini babasından almış; yine bu tarikatın hırkasını halasının oğlu Şeyh Atâullah Efendi'den giymiştir.⁷⁴ Mesnevîhan Hoca Hüsâmeddin Efendi'den Mesnevî dersi almış, Şazeliye'den Şeyh Mahmud Emin Efendi'den ve Şeyh İbrâhîm Berâdetü'l-Medenî'den

⁶¹ Azamat, s. 37-38; Muhammedî, "Elif Efendi", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî*, IV, 125.

⁶² Azamat, s. 37-38; Tanman, "Hasırîzâde Tekkesi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, s. 111-116; Kurt, s. 78-79

⁶³ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 589.

⁶⁴ Cuma namazından önce veya sonra camide vaaz veren din âlimi.

⁶⁵ İnal, IV, 2161.

⁶⁶ Rifâîye: Ahmed Rifâî tarafından XII. yüzyılın sonlarında Irak'ın Evasıt şehrine bağlı Ümmi Übeyde köyünde kurulan tarikat.

⁶⁷ Bedevîye: Ahmed b. Ali Bedevî'nin (1200-1270) Mısır'ın Tanta şehrinde kurduğu tarikat.

⁶⁸ Şeyhülmeşâyih: Şeyhlerin şeyhi anlamını taşıyan bir rütbe.

⁶⁹ Vassâf, s. 447; Azamat, s. 37; Tanman, "Hasırîzâde Tekkesi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, s. 111-116.

⁷⁰ Tanman, "Hasırîzâde Tekkesi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, s. 111-116.

⁷¹ Yücer, s. 559, İnal, IV, 2161.

⁷² *Elif Efendi Divanı*, vr. 55a.

⁷³ Yücer, s. 559; Azamat, s. 37

⁷⁴ Tanman, "Hasırîzâde Tekkesi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, s. 113; Vassâf, s. 443.

Şâzelî tarikatı halifeliği almıştır. Mevlevî tarikatı halifeliğini, Hemdem Çelebi döneminde Aşçı Dede olan Muhammed Dede'den almıştır.⁷⁵ Horasanlı Sahibzâde Hoca Fazl Kadir Efendi'den Nakşîbendîlik, Hamalî Şeyh Ömerü'l-Harîrî'den Rifâîlik, Sayda meşayihinden Halvetîlik icazeti almıştır. Ayrıca Ahmed el-Bedevî ve Abdulkâdir-i Geylânî'ye manevî bağlılığı vardır.⁷⁶

Yumuşak huylu, alçak gönüllü, dinin emirlerine, sünneti seniyyeye ve tarikat adaplarına son derece bağlı olan Ahmed Muhtâr Efendi'nin âlimleri ve salihleri sevdiği, konuşmaktan çok dinlemeyi tercih ettiği, yalnız kaldığında zikirle meşgul olduğu, kalabalıktan ve merasimden hoşlanmadığı bu yüzden dergâhtaki bazı adetleri kaldırdığı rivayet edilmektedir.⁷⁷

Ahmed Muhtâr Efendi hacca gitmiş ve bu arada şeyhlik makamına oğlu Elif Efendi vekâlet etmiştir. Ahmed Muhtâr Efendi, hac dönüşü dergâhta devamlı bulunmuş; fakat bütün işi dergâhın son şeyhi oğlu Elif Efendi'ye havale etmiş⁷⁸ ve 1319/1901 yılında vefat etmiştir.⁷⁹

Elif Efendi, babası Ahmed Muhtâr Efendi'yi üstün sıfatlarla övmüş ve ölümü üzerine duyduğu üzüntüyü ölüm tarihine düşürdüğü Farsça manzumesinde dile getirmiştir:

دلیل حق و در زمانه فرید	خزینہ کمال و پیر رشید
سایک پاکبان راه سدید	جناب پیر ما احمد مختار
تواضعش چنان کہ کسی ندید	خلوق مرد و زینده دل عارف
طیب دلہای محب و مرید	سخن ور و دقیقہ دان و ظریف
صدوق و راستگو شجاع و شدید	وفاشعار و کرمکار و متین
چنان بد کہ ولا علیہ مزید	مجاہد و صبور درد و بلا
نہایہ بہ معشوق خود برسد	حقیقت یگانہ عاشقی بود
ہمیشہ طاعت و عبادت گزید	بہ چہار و ہشتاد سالہ عمر عزیز
ندای ارجعی ز حق چو شنید	بہ طیب نفس خود گزیدہ سفر
دلم زین زہر شورہ چونکہ چشید	ازین فراق من خیرہ سر شدم

⁷⁵ Yücer, s. 559-560.

⁷⁶ Yücer, s. 560; Kurt, s. 60-62.

⁷⁷ Yücer, s. 560; Velioğlu, s. 352.

⁷⁸ İnal, I, 440-441; Velioğlu, s. 352.

⁷⁹ *Elif Efendi Divanı*, vr. 55^a.

به اشك چشم و خون دل سازم بعد ازین سرخ این کتاب جدید
 الیفا نویسم بدان سرخ هم تاریخ رحلت آن پیر و حید
 سنین عمر آن محب صدوق چو در محرمی بغایه رسید
 دخیل شد به پنج آل عبا (اثابه الله ثواب الشهدید)

۱۳۱۹

*Tam bir hazine ve olgun bir pîr, Hakk'ın delili, zamanın eşsizi,
 Bizim pîrimiz Hz. Ahmed Muhtâr, doğru yolun temiz yolcusu,
 İnsanın güzel kokusu ve ârifin canlı gönlü, kimsenin görmediği tevazusu,
 Şair, incelikleri bilen ve zarif, mürşit ve müridin gönüllerinin doktoru,
 Vefalı, cömert ve metin, doğru söyleyen, dürüst, yiğit ve cesur yürekli,
 Din uğruna savaşan ve derde ve sıkıntıya sabreden; öyle ki onun üzerine başka
 yoktur.*

*Eşsiz gerçek bir âşıktı, sonunda kendi maşuğuna kavuştu.
 Seksen dört yıllık kıymetli ömründe, daima itaat ve ibadeti seçti.
 Kendi nefsinin temizlemek için sefere çıktı, Allahtan “irci’î” sesini duyunca,
 Bu ayrılıktan, gönlüm bu acı zehri tadınca ben şaşkına döndüm,
 Bundan sonra gözyaşıyla ve gönül kanıyla bu yeni kitabı kırmızıya boyarım.
 Ey Elif! Yine o kırmızıyla yazarım o biricik pîrin ölüm tarihini.
 O sâdık müridin seneler süren ömrü, yoksunluk içinde amacına ulaşınca,
 Âl-i abâ hânesine (içine) dâhil oldu; “Allah ona şehitlik sevabı verdi.”⁸⁰*

Elif Efendi dört büyük tarikattan icazet almıştır. Bunlar:

Sa‘diyye: Cîbâvîye olarak da adlandırılan tarikat, Kudüs civarında doğup; Urfa’ya bağlı Birecik Kasabası’nda vefat eden Sa‘deddin Cîbâvî tarafından kurulmuştur. Suriye ve Anadolu dışında pek yaygın değildir. Âciziyye, Tegallübiyye, Vefâiyye, Selâmiyye adlı dört ana şubesi vardır. Şeybâniyye’nin bir kolu olan Sa‘diyye’nin İstanbul’daki âsitânesi Abdüsselamiyye Tekkesi’dir. İstanbul’da yaklaşık yirmi iki tane Sa‘diyye tekkesi vardır. Sa‘diler, zikir esnasında, bir salonun etrafında sağ topukları üzerinde gözleri kapalı, kolları açık raks ederler.⁸¹

⁸⁰ Metin, s.11.

⁸¹ Yücer, s. 551-552; Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul, 2012, s. 235.

Mevleviyye: Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'ye nisbet edilen bu tarikat tasavvuf tarihinin en meşhur ve en yaygın tarikatlarından biridir. Anadolu topraklarında kurulan tarikatın merkez âsitânesi Konya'daki dergâhtır, ikinci en önemli dergâh ise 1316 yılında yapılan Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'dir. Tarikat daha çok sanatkârlar, şairler ve musikîşinaslar arasında yayılmıştır. Mevlevîlik, aşk, cezbe, sema ve safa üzerinde kurulmuştur.⁸²

Şa'bâniyye: Halvetiliğin; Şemsîlik, Ahmedîlik, Cemâlîlik, Ruşenîlik kökenli dört ana kolundan Cemâliyye tarikatına bağlıdır. Kastamonulu Şeyh Şa'bân-ı Veli tarafından kurulmuştur.⁸³

Şâzeliye: Kuzey Afrika'da kurulup yaygınlaşan üç büyük tarikattan biridir. Anadolu'da tanınma ve yayılma imkânı bulamamıştır. İstanbul'da son yüzyılda üç tane tekkesi vardır. Kurucusu Ebu'l-Hasan Şâzeli'dir. Şâzeli, tasavvufun adap, erkân, kıyafet gibi yönlerine önem vermeden iman, ahlak ve aşk üzerinde durmuştur. Kendisinin *Hizb* adlı bazı duaları günümüze ulaşmıştır.⁸⁴

1.1.3. Edebî Kişiliği

Elif Efendi, Osmanlının son dönem mutasavvıf şair ve müelliflerindendir. Tasavvufî bir ortamda doğup büyümesinin ve yetişmesinin özellikleri hayatının her alanına yansımıştır. Tasavvuf ve ilim, onun hayatına yön veren unsurlardır. Eserlerinde bu düşünceleri yansıtmaktadır.

Divanında genellikle vahdet-i vücûd, Allah'ın varlığı ve birliği, Allah ve âlem ilişkisi, ilahî aşk; bu aşk yolunun zorlukları, hakikat, Hz. Peygambere, peygamberlere, ehl-i beyte, tarikat büyüklerine sevgiyi ve Allah'a kavuşma isteğini işlemiş; ahlâk ve öğüt konuları üzerinde durmuştur.

Mutasavvıf şairlerin çoğu gibi Elif Efendi de kendini şair olarak görmez; ancak şiiri ve sanatı düşüncelerini aktarmada araç olarak kabul eder; çünkü o herşeyden önce bir tarikat şeyhidir:

⁸² Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Ankara 2005, s. 223; Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları Tarikatlar Tekkeler Şeyhler*, s. 26; Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 232.

⁸³ Ocak, s. 219; Yücer, s.126.

⁸⁴ Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları Tarikatlar Tekkeler Şeyhler*, s. 29; Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 236-237.

*Şa‘ir değilim belâğatim yok,
Da‘vâ-yı şî‘rde liyâkatim yok.⁸⁵*

*Hasbihalim benim bu yoksa
Dîvân yazmaya kifâyetim yok.⁸⁶*

Elif Efendi, divanının bir sanat eseri olarak görülmesini istemediğini, şiiirlerinin Allah sevgisini ve Allah’ın birliğini anlattığını; harf ve kelimenin kafiyein marifet yolunun dikenini olduğunu ve asıl önemli olanın mana olduğunu ilk manzumesinde anlatmıştır:

*Dîvân-ı eş‘ar-ı belâğat sanmasın ihvanımız,
Sultân-ı ‘aşk-ı vahdetün menşûridir divanımız,
Hâr-ı tarîk-i marifettir harf u lafz u kafiye,
Şehrâh-i ma‘nada yürür peyk-i dil-i revânımız.⁸⁷*

Şiiirlerini birilerinin beğenmesi için ya da sanat için yazmadığını; aksine nefsi meşgul etmek için kaleme aldığını ifade etmiştir:

*Nefsimi işğal için ‘azîzim,
Yazdım ziyadeye hadâkatım yok,
‘Âlem beğenmez ise şâyed,
O yüzden hiç şikâyetim yok.⁸⁸*

Mahlas olarak Elif isimini kullanmıştır. Elif’in mahlası olması dışında; Elif’i elif harfinin tasavvuftaki yerini kastederek kullandığı yerler olmuştur:

رحمت كن تو مگردان به گناههم نعمت اننى كنت اليفاً بتوالى عطاك

Bana merhamet et, günahlarımdan dolayı nimetlerinden mahrum etme, çünkü ben senin peş peşe gelen bağışlarına alışıım, Elif oldum.⁸⁹

Elifâ! Ağla kim fâni cihana sen elif oldun; uyub vehme bu nefs-i bed-gümâna sen elif oldun⁹⁰

⁸⁵ *Elif Efendi Divanı*, vr. 38b.

⁸⁶ *Elif Efendi Divanı*, vr. 38b.

⁸⁷ *Elif Efendi Divanı*, vr. 34b.

⁸⁸ *Elif Efendi Divanı*, vr. 12a.

⁸⁹ Metin, s. 16/2.

Elif Efendi, divanındaki tüm şiirlerini aruz ölçüsüyle söylemiş ve Farsça şiirlerinde sırasıyla, remel, hezec, recez, muzârî, mütekârib ve müctes olmak üzere altı bahirden faydalanmış, en çok remel bahrini kullanmıştır.

Üslubu, mazmunları kullanışı, şiirlerinin biçim özelliği, onun klasik şiir geleneği özelliğini taşıdığını gösterir. Şiirlerinde görülen peygamber kıssalarına telmih,⁹¹ ayetlerden⁹² ve hadislerden iktibaslar⁹³; sâkî, mey, meyhane, rakip, gül-bûlbûl, Leyla-Mecnun, saba rûzgârı, âşık-mâşuk; dünyanın geçiciliği, felekten yakınma vb. ifadeler klasik Fars edebiyatına has ifadelerdir.

Bazı manzumelerinde ağır tasavvufî terimler, anlaşılması zor terkip ve ifadeler kullanmışsa da, dili gayet anlaşılır ve yalındır. Şiirlerinde edebî sanatları çok fazla kullanmamıştır.

Eserlerinden anlaşıldığı üzere Elif Efendi, Türkçe'nin yanında Arapça ve Farsçaya da hâkimdir. Mutasavvıf şairlerin ortak dilinin Arapça, sohbet dilinin de Farsça olması;⁹⁴ ayrıca şairin Mevlevî kimliğinin olması ve Mesnevî'ye olan ilgisi de bunda etkili olmuş olabilir.

Daha sonra ayrıntılı olarak anlatılacak olan on üç adet eserinin, altısı Arapça, yedisi Türkçedir. Divanı ise Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerden oluşmaktadır.

Türkçe gazellerinden bir örnek:

کلمه غمده سکا مونس و همدم بولنر	صانمه عالمده که بر کوشه بی غم بولنر
حسبحال ایتمکه ظن ایتمه که محرم بولنر	صافله راز دلی مشکل ایسده صبر ایله
چونکه انکشتسلیمانده خاتم بولنر	هر سلیمان اوله مز منطق طیره واقف
نوش جام ایتمه مزاجنده صاقین سم بولنر	سینه صاف اولدیغنی بیلمدیکک ساقیدن
بی محابا دیمه هر یاره یه مرهم بولنر	قرحه آله در حقد و حسد باطنده
بیلسه عالمده اگر صحبتیه آدم بولنر	دیوژن عزلت ایدرمیدی خم تنکه گیروب
وقت تنگ اسه ده تلقین ایده جک دم بولنر	السه بر گوش الفا دینه جک شیرلر چک

⁹⁰ *Elif Efendi Divanı*, vr. 39b.

⁹¹ Metin, s. 7/ 5.

⁹² Metin, s. 7/ 2.

⁹³ Metin, s. 23/ 2.

⁹⁴ Mengi, s. 230-232.

*Sanma âlemde bir gûşe-i bî-gam bulunur,
 Külbe gamda sana mûnîs ü hemdem bulunur.
 Sakla râz-i dilî müşkil isede sabr eyle,
 Hasbihâl itmege zan itme ki mahrem bulunur.
 Her Süleyman olamaz mantık-ı tayra vakıf,
 Çünkü engüşt-i Süleyman 'da hâtem bulunur.
 Sîne saf olduğunu bilmediğin sâkîden,
 Nûş-i câm itme mizâcında sakın semm bulunur.
 Kurha-i âkiledür hıkd u hased bâtında,
 Bî-muhâbâ dime her yâreye merhem bulunur.
 Diyojen uzlet ider miydi humm-ı tenge girüb,
 Bilse âlemde eğer sohbeta âdem bulunur.
 Olsa bir gûş Elifâ dinecek şeyler çok,
 Vakt teng ise de telkin idecek dem bulunur.⁹⁵*

Arapça gazellerinden bir örnek:

فِي كَمَالِ الْحُسْنِ مَنْ سَاوَاهُ قَطُّ	مَا رَأَيْتُ مِثْلَ مَنْ أَهْوَاهُ قَطُّ
لَمْ يُرَ فِي الْحُسْنِ مَنْ حَاذَاهُ قَطُّ	كُلُّ حُسْنٍ نَاشِئٌ مِنْ حُسْنِهِ
مَا رَأَى مِثْلِي مَنْ أَخْفَاهُ قَطُّ	مُنْذُ مَا أَهْوَيْتُهُ أَخْفَيْتُهُ
لَمْ أَزَلْ فِي الْقَلْبِ مِنْ ذِكْرَاهُ قَطُّ	إِلْتَزَمْتُ الصَّمْتَ مَنْ وَشَى الْعِدَا
لَمْ أَكُنْ أَبْدَى كَمَنْ أَبْدَاهُ قَطُّ	كَأَدَّ أَنْ يَقْتُلَنِي كَتَمُ الْهَوَى
لَسْتُ بِالْجَهْدِ كَمَنْ آذَاهُ قَطُّ	لَمْ أَقُلْ سَلَمِي وَمَا قُلْتُ سَعَادُ
مَا رَحَى سِرِّي سِوَى بُشْرَاهُ قَطُّ	كُنْتُ فِي هَجْرٍ وَرُوحِي عِنْدَهُ
يَنْقَطِعُ مِنْ فِكْرِ مَنْ يَهْوَاهُ قَطُّ	هَامَ فِي وَادِي الْهَوَى الْقَلْبُ وَلَمْ
لَمْ يَعُدْ يَعُدْ إِلَى مَثْوَاهُ قَطُّ	بَعْدَ مَا صَارَ أَلِفًا بِالْهَوَى

⁹⁵ Elif Efendi Divanı, vr. 32b.

Ben sevdiğim gibi birini (bir sevgili) hiç görmedim, güzellik bakımından da ona denk olanını.

Her güzellik, onun güzelliğinden doğar, güzellikte ona ulaşabilen asla görülmemiştir.

Onu sevdiğimden beri, onu ifşa etmedim; onu gizleyen, o da kendisini benim kadar gizleyen birini görmedi.

Düşmanların dedikodusu karşısında susmayı yeğledim; kalbimden ise daima onu zikredip durdum.

Onca heva ve hevesin gizlenmesi, neredeyse öldürüyordu beni; ben başkaları gibi onu asla ifşa etmedim.

Ne Selmâ ne de Suâd dedim; ancak ona eziyet için de hiç gayret etmedim.

Ben ondan ayrı idim; ama ruhum onunla beraberdi, gönlüm, onun müjdesinden başkasına asla itibar etmedi.

Kalp heva ve heves vadisinde kayboldu; ama onu sevenin fikrinden (sevme arzusu) asla silinmedi.

Heva ve heves ile Elif olduktan sonra, kendi makamına bir daha asla dönmedi.⁹⁶

Elif Efendi, İbn Arabî, Mevlâna, Abdurrahmân-i Câmî, Hâfız-ı Şîrâzî gibi ünlü mutasavvıflardan etkilenmiştir. Divanında bu şairlerden özellikle Mevlâna ve Hâfız'ın şiirlerine nazire yazmış, diğer şairleri, isimlerini ya da eserlerini zikrederek methetmiştir.

Mevlâna'nın Mesnevî'sinin ilk beytine telmihte bulunmuştur:

بشنو این داستان از این بنده نحیف کم بضاعه عاجز و مسکین الیف

Bu hikâyeyi, bu zayıf, yoksul, âciz kul, bu zavallı Elif'ten dinle.⁹⁷

Ayrıca Mevlâna'nın Mesnevî'sinin 25. beytini tazmin etmiştir:

بالب دمساز خود گر جفتمی هم چونى من گفتنيها گفتمى

Kendi arkadaşımın dudağıyla hemdem olsaydım eğer, bende ney gibi

⁹⁶ Elif Efendi Divanı, vr. 36b.

⁹⁷ Metin, s. 43/1; Mevlâna Celâleddin Muhammed b. Muhammed, *Mesnevî-yi Ma'nevî* (Tsh. R. A. Nicholson), Tahran 1386 hş., s. 6.

söylenecekleri söyledim.⁹⁸

Mevlâna'ya yazılmış methiye ve Mesnevî'ye yazılmış nazireler⁹⁹, ondan etkilendiğinin bir kanıtıdır. Ayrıca Mevlâna'nın eseri *Fîh-i mâ Fîh*'i öven bir dörtlüğü bulunmaktadır.

كَنْزٌ وَ أَيْ كَنْزٌ يُغْنِي بَمَا فِيهِ وَلَيْسَ فِي الْكَوْنِ مِنْ كَنْزٍ يُكَافِيهِ
شَمَّرَ عَنِ السَّاقِ وَ أَبْحَثَ فِيهِ مُجْتَهِداً خُذْ مَا الشَّيْءُ هَيْتَ لَأَنَّ فِيهِ مَا فِيهِ

O öyle bir hazinedir ki içindekiyle doygun kılar; evrende ona denk hiçbir hazine yoktur.

*Paçalarını sıva; gayret göstererek onu araştır, arzu ettiğini al çünkü onun içindeki içindedir (onda yok yoktur).*¹⁰⁰

Elif Efendi, Mesnevî'yi tekrar tekrar okumuştur. O Mesnevî'nin sırlarını bilmektedir. Nitekim kendisi bu hususta şöyle der:

ختم کردم شش صحف را باز هم بنده را توفیق کرد آن ذوالکرم

*Altı defteri tekrar tekrar okudum, o kerem sahibi bu kulu başarıya ulaştırdı.*¹⁰¹

از سر تطییب و تعطیف نوی ای الیـــــف راز دان منتهـــــوی

*Gönül alman ve iltifatta bulunman için, Ey Mesnevî'nin sırrını bilen Elif.*¹⁰²

Hâfız-ı Şîrâzî'nin divanındaki ilk gazelin ilk beytine telmihte bulunmuştur:

Elif Efendi:

ایہا الساقی انلنی سور من ذاق الہوا تا سراپت می کند زان جرعه در جانم صفا

*Ey sâkî! Bana, aşkı tadanın neşesini tattır da o yudumdan sefa gelsin canıma.*¹⁰³

Hâfız-ı Şîrâzî:

ألا یا أيہا ساقی أدر کأساً و ناولہا کہ عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکہا

⁹⁸ Metin, s. 45/15.

⁹⁹ Metin, s. 43.

¹⁰⁰ *Elif Efendi Divanı*, vr. 51^b.

¹⁰¹ Metin, s. 43/8.

¹⁰² Metin, s. 44/8.

¹⁰³ Metin, s. 3/1.

*Ey sâkî! Kadehi döndür ve onu bana sun; aşk önce kolay göründü; fakat sonra sorunlar çıktı.*¹⁰⁴

Abdurrahmân-i Câmî'nin nâtına yazdığı naziresi:

صلاة الله على سر كزو كز خفی پیدا
دلش شد لوح را باطن از و شد عقل کل شیدا
وجودی یافت از نورش عدم از شمع کافورش
از ان فانوس بلورش شده روشن شب یلدا
جهان زو یافته ذوقی ز هستی گشته پر شوقی
بدو شد زنده هر موجود ز علمش چشمها بینا
ز وصف مجمل چشمش چو ما زاغ البصر آمد
دو زلفش را قسم کرده که واللیل إذا یغشی
وسیلت نام پاکش را بساخته گر نشد ملهم
ندید آدم ره توبه و نوح جودی ونجینا
نه ایوب صابر محنت نه یوسف یابد آن عزت
نه زد در مهر عیسی دم ید موسی نشد بیضا
الیفاتو الم نشرح زمشرح صدر مجمل دان
ز معراجش به رمز آمد که سبحان الذی اسری

Allah'ın salat ve selamı, gönü, levhanın içi ve akl-ı küllün kendisine âşık olduğu, kendisiyle gizli hazinenin ortaya çıktığı sırra (Hz. Peygamber'e) olsun.

Onun nurundan varlık buldu; onun kâfur mumundan yok oldu; onun kristal feneriyle en uzun gece aydınlandı.

Dünya onunla tat buldu, varlıktan şevkle doldu, onunla her varlık can buld; onun ilminden gözler görür oldu.

Onun gözünün kısaca vasfı “mâ zâğa'l-basar”¹⁰⁵ gibi oldu, onun iki zülfüne

¹⁰⁴ Muhammed Rıza Berzger-i Hâlikî, *Şâh Nebât-i Hâfiz*, Tahran 1389 hş., s. 1.

¹⁰⁵ Ma zağa'l-basar: Bakış (gözü) kaymadı, “Bakış (gözü) kaymadı ve haddi aşmadı.”, Kur'an-ı Kerim, 53 Necm 17.

“ve'l-leyli izâ yağşâ”¹⁰⁶ diye yemin etmiş.

Onun temiz adını vesile yapmak eğer ilham edilmemiş olsaydı, Âdem tövbe yolunu tutmaz ve Cûdî'deki Nuh da “ve necceynâ”¹⁰⁷ demezdi.

Ne mihnete sabreden Eyüb ne de Yûsuf o izzeti buldu, ne İsâ güneşten bahsederdi ne de Mûsâ'nın eli beyazlaşırdı.

Ey Elif! Sen “elem neşrah”¹⁰⁸ göğsün açılmasının hulasası bil, “sübhâne'l-lezi esrâ”¹⁰⁹ onun miracına rumuz oldu.¹¹⁰

Şeyh Abdulkâdir-i Geylânî'yi “gavs-i azâm, pîrlerin pîri, beka şahı” olarak kabul etmiş ve övmüştür:

پیر پیرانی که پایش بر رقاب اولیا غوث اعظم شیخ عبدالقادر شاه بقا

Ayağı evliyaların boynunda olan pîrlerin pîri, gavs-i azam, beka şahı Şeyh Abdulkadir.¹¹¹

Ayrıca Tûrâbî Baba adında bir bektâşî dedesinin eserine nazire yazmıştır; yirmidört beyitlik naziresinden birkaç beyit:

‘İbret ile gel nazar il ‘âleme bir dem didiler,
Sonra kamudan güzer it çekme sakın ğam didiler.

Gerçi sana hoşca gelür suretine dil virilür,
İç yüzini ehli bilür anın için semm didiler.

¹⁰⁶ Ve'l-leyli izâ yağşâ: (Karanlık) ortalığı kapladığı zaman geceye andolsun, “(Karanlık) ortalığı kapladığı zaman geceye andolsun.” Kur'an-ı Kerim, 92 Leyl 1.

¹⁰⁷ Ve necceynâ: ve kurtardık, “ve emrimiz geldiği zaman, bizden bir rahmet ile Hud (A.S)'ı ve âmenû olanları, onunla beraber kurtardık ve onları ağır (çok şiddetli) bir azaptan kurtardık.” Kur'an-ı Kerim, 11 Hûd 58; “Bundan sonra emrimiz geldiği zaman Salih (A.S)'ı ve onun yanındaki âmenû olan kimseleri Bizden bir rahmetle kurtardık ve izin gününün zilletinden (de) kurtardık. Muhakkak ki senin Rabbin, O; Kaviyy'dir (güçlü), Azîz'dir (yüce).” Kur'an-ı Kerim, 11 Hûd 66; “ve emrimiz geldiği zaman Şuayb (A.S)'ı ve onunla beraber âmenû olanları, Bizden bir rahmetle kurtardık. Zalim kimseleri bir sayha (ses) aldı. Böylece kendi diyarlarında diz üstü çöküp kaldılar.” Kur'an-ı Kerim, 11 Hûd 94; “ve andolsun ki Biz, İsrailoğullarını (firavunun) zelil azab(ın)dan kurtardık.” Kur'an-ı Kerim, 44 Duhân 30; “ve âmenû olanları (Allah'a ulaşmayı dileyenleri) kurtardık ve (böylece) onlar, takva sahibi olmuşlardı.” Kur'an-ı Kerim, 41 Fussilet 18.

¹⁰⁸ Elem neşrah: Genişletmedik mi?, “(Ey Muhammed) senin göğsünü açıp genişletmedik mi?”, Kur'an-ı Kerim, 94 İnşirâh 1.

¹⁰⁹ Sübhâne'l-lezi esrâ: (Kulu Muhammed'i)... götüren Allah'ın şanı yücedir, “Âyetlerimizi göstermek için, kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan, etrafını mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya yürüten Allah, Sübhan'dır (bütün noksanlıklardan münezzehtir). Muhakkak ki O, en iyi işiten, en iyi görendir.” Kur'an-ı Kerim 17 İsrâ 1.

¹¹⁰ Metin, s. 6-7.

¹¹¹ Metin, s. 4/1.

*Suretine itme nazar böyle didi ehl-i 'iber,
Saffeti yok cümle keder düzaha tev'em didiler.*

*Olma bahâyim gibi sen boynuna gel takma resen,
Lâzım olan hulk-i hasen sana çü âdem didiler.¹¹²*

1.2. ESERLERİ

a) Matbu Eserleri

1- el-Kelimâtü'l-mücmele fî Şerhi't-Tuhfeti'l-mürsele

Türkçe olarak kaleme alınan eser 1339/1920 yılında yazılmış, 1342/1923 yılında İstanbul Bahriye Matbaası'nda basılmıştır. Elif Efendi'nin tasavvufî görüşlerini içeren en önemli eserlerinden biridir. Muhammed el-Burhanpûri'nin¹¹³ *et-Tuhfetü'l-mürsele* isimli eserinin şerhi niteliğindedir. Eserde anlaşılması zor ve kapalı ifadeler açıklanmaya çalışılmıştır. Mukavva ciltli ve 114 sayfadır.¹¹⁴ Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İ. Hakkı Bölümü 1275, Nâzif Paşa 700 ve Tahir Ağa 483 numaralarda kayıtlıdır. Eser aynı zamanda Ankara, Marmara, Selçuk, Erciyes ve Harran Üniversitelerinin İlahiyat Fakülteleri kütüphanelerinde mevcuttur.¹¹⁵

2- Tenşîtu'l-muhibbîn der Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddîn

1342/1923 tarihinde İstanbul'da basılmıştır. Türkçedir. Sade ve anlaşılır bir üslupla kaleme alınmıştır. Fasıllara ayrılmış bazı yerlere Mesnevî'den beyitler yerleştirilmiştir. Eserde Mesnevîhan Hoca Hüsâmeddin Efendi ve Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Osman Selâhaddin Dede'nin hayatı anlatılmaktadır. Yusuf Zâhir Efendi, eserin ikinci baskısında bunlara ek olarak dedesi Ahmed Muhtâr Efendi'nin biyografisini de eklemiştir.¹¹⁶ Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa Bölümü, 1217 ve Şazeli 120-121 numaralarda kayıtlıdır.

¹¹² *Elif Efendi Divanı*, vr. 22a-22b.

¹¹³ Muhammed b.Fadlullah el-Burhanpûri: İmâm-i Rabbâni (1034-1624) döneminde yaşamış, Hindistan'da yetişmiş âlim ve mutasavvıftır.

¹¹⁴ İnal, I, 441, Kurt, s. 127-128.

¹¹⁵ Kurt, s. 128.

¹¹⁶ İnal, I, 442; Kurt, s. 129.

b) Yazma Eserleri

1- Semerâtü'l-hads fî Ma'rifeti'n-nefs

Yusuf Zâhir Efendi tarafından 1347/1928 yılında istinsah edilmiştir. Arapçadır.¹¹⁷ 23 varak olup, nesir şeklinde yazılmıştır. “Nefsin bilinmesi konusundaki sezgi ürünleri” anlamına gelen eser Kumeyl b. Ziyâd’ın nefis hakkında sorduğu sorulara Hz. Ali’nin verdiği cevapların şerhi niteliğindedir.¹¹⁸ Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, 2036 numarada kayıtlıdır.

2- ed-Dürrü'l-mensûr fî Hızâneti Esrârî'n-nûr

Elif Efendi’nin 1317/1899 yılında telif ettiği eseri oğlu Yusuf Zâhir Efendi 1348/1929 yılında istinsah etmiştir. Arapçadır.¹¹⁹ “Nur ayetinin¹²⁰ sırlarının hazinesinden saçılan inciler” anlamına gelen eser Nur ayetinin tefsiridir. Tefsir olmasının yanı sıra tasavvufî konularada yer verilmiştir. 55 sayfa olup nesir olarak kaleme alınmıştır.¹²¹ Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, 2038 numarada kayıtlıdır.

3- el-Bârikât

Arapçadır.¹²² 1322/1904 yılında tamamlanmış, Yusuf Zâhir Efendi tarafından 1347/1928 yılında istinsah edilerek, üç ayrı kitap (*el-Bârikât*, *et-Tenbîh*, *en-Nehcû'l-kavîm limen erâde en yestekîm*) bir ciltte toplanmıştır. Eser, Elif Efendi’nin iman, ahlâk ve tasavvuf konularındaki kısa, fakat anlamlı sözlerinden oluşmaktadır. 35 sayfadır.¹²³ Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, 2035 numarada kayıtlıdır.

4- et-Tenbîh

Arapça, 14 sayfalık bir risaledir. 1342/1923 yılında telif edilen bu eseri, Yusuf Zâhir Efendi, 1347/1928 yılında istinsah ederek, *el-Bârikât* adlı kitaba eklemiştir. Zikir, zikir ehli, zikrin çeşitleri ve gerçek zikrin mahiyeti gibi konuları içerir.¹²⁴

¹¹⁷ Vassâf, s. 447.

¹¹⁸ İnal, I, 441, Kurt, s. 131.

¹¹⁹ Vassâf, s. 447.

¹²⁰ “Allah, göklerin ve yerin nuru'dur. O'nun nuru, içinde misbah (lâmba) bulunan kandil (ışık saçan bir kaynak) gibidir. Misbah, sırça (cam) içindedir. Sırça (cam), inci gibi (parlayan) yıldız gibidir. Doğuda ve batıda bulunmayan mübarek bir ağacın yağından yakılır. Onun yağı, ona ateş değmese de kendi kendine ışık verir. Nur üzerine nurdur. Allah dilediğini nuruna hidayet eder (ulaştırır) ve Allah, insanlara örnekler verir ve Allah, herşeyi en iyi bilendir.”, Kur'an-ı Kerim, 24 Nûr 35.

¹²¹ Kurt, s. 133.

¹²² Vassâf, s. 448.

¹²³ Kurt, s. 135.

¹²⁴ İnal, I, 442; Kurt, s. 138.

5- en-Nehcu'l-kavîm Limen Erâde en-Yestekîm

Arapça olup manzumdur. 32 sayfadır. “Dosdoğru olmak isteyeneye sağlam yol” anlamına gelen eserde iman, tevhid, vahdet-i vücud gibi tasavvufî konular üzerinde durulmuştur. Yusuf Zâhir Efendi tarafından 1348/1929 yılında istinsah edilerek *el-Bârikât* adlı eserin son kısmına eklenmiştir.¹²⁵

6- Def'ul-vecel bi Cünneti'l-ecel

“Ecel kalkanı ile korkunun giderilmesi” anlamına gelen kitap 52 sayfa olup Türkçe rik'a hattıyla sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır. 1324/1906 yılında te'lif edilmiş, Elif Efendi'nin talebesi Ahmed Hayri tarafından 1325/1907 yılında istinsah edilmiştir. Genel olarak hayat, ölüm, ecel kaza ve kader konularını içerir.¹²⁶ Bir zâtın ecel hakkındaki sorularına cevaptır.¹²⁷ Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Tahir Ağa 477 numarada kayıtlıdır.

7- en-Nûru'l-Furkân fî Şerhi Lugati'l-Kur'ân

İki ciltten ve toplam 112 sayfadan oluşan bu eser, Türkçe, sade ve anlaşılır bir dille ta'lik hattıyla kaleme alınmıştır. İlk cildi, 1340/1921 tarihinde, ikinci cildi 1341/1922 tarihinde tamamlanmıştır. Kur'an-ı Kerim sözlüğü tarzında hazırlanan eser, Elif Efendi'nin en önemli ve en hacimli eseridir.¹²⁸ Süleymaniye Kütüphanesi, Sütluçe Dergâhı özel bölümünde, birinci cildi 445, ikinci cildi 446 numara ile kayıtlıdır.

8- Divan

Elif Efendi'nin tasavvufî konuları içeren Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerden oluşan divanıdır. Divanın bilinen bir yazma nüshası vardır. Rik'a hattı ile yazılmıştır. Şairin kendi el yazmasıdır.

Yazıldığı tarih belli değildir. Ancak, mevcut son tarih manzumesinin 1330/1912 yılına ait olması, yazmanın muhtemelen bu yılda veya sonraki bir yılda tamamlanmış olduğunu göstermektedir.

Üç bölüm halinde yazılmış, bu bölümlere “sifr” adı verilmiştir:

¹²⁵ İnal, I, 442; Kurt, s. 139.

¹²⁶ Kurt, s. 140.

¹²⁷ İnal, I, 442.

¹²⁸ İnal, I, 442; Kurt, s. 141.

Birinci bölüm “sifr-i evvel” de 1 Farsça kıta, 2 Farsça ve 2 Türkçe gazel; 5 Farsça, 8 Türkçe ve 1 Arapça kaside; 2 Farsça, 3 Türkçe musammat, 3 Türkçe tevşih, 1 Farsça mesnevi, 1 Farsça terkîb-i bend, 1 Türkçe tercî-i bend vardır.

İkinci bölüm “sifr-i sâni der gazeliyât” da “elif” harfinden “y” harfine kadar alfabetik olarak düzenlenmiş gazeller yer alır. Bunlardan 17’si Farsça, 42’si Türkçe, 2’si Arapçadır.

Üçüncü bölüm “sifr-i sâlis der muteferrikât” 5 Farsça, 5 Türkçe, 1 Arapça kıta; 3 Farsça, 1 Türkçe rubâi; 1 Farsça, 4 Türkçe, 1 Arapça müfred; 1 Farsça, 11 Türkçe, 2 Arapça gazel; 1 Türkçe kaside ve 1 Türkçe tevşih içerir. Bu bölümde yer alan tarih manzumeleri dönemin bazı olaylarına ışık tutması açısından önem arz etmektedir. Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Sütluce Hasırîzâde Dergâhı Bölümü, Manzum 444 numarada kayıtlıdır.

Elif Efendi’nin kaynaklarda geçtiği halde bugün mevcut olmayan dört eseri daha vardır.¹²⁹ Bunlar:

1. Muhtâru’l-enbâ’ fi’l-hurûfi ve’z-zurûfi ve ba’di’l-esmâ: 1309/1892-93 yılında Türkçe yazılan eser, yaklaşık iki yüz sayfadan oluşmaktadır.¹³⁰ Arapça harfler ve isimler hakkındadır.¹³¹

2. el-Mebde’: Porphryus tarafından yazılan İsagoci adlı mantık kitabının şerhidir. Arapçadır. 1310/1892-93 yılında yazılmıştır.¹³²

3. Tasrîhu’l-ümme bi-Tavzîhi Hükmi’s-salât bi’t-terceme: Tercüme hakkındadır. Türkçe kaleme alınan eser, 1344/1926-27 yılında yazılmıştır.¹³³ Namazda sûrelerin Türkçe okunamayacağı hakkında bir risaledir.¹³⁴

4. İrşâdu’l-ğâvîn bi-Reddi Nazariyyeti Darvîn: Elif Efendi’nin vefatından beş altı ay önce yazdığı son eseridir. Türkçedir.¹³⁵ Charles Darwin’in evrim teorisi görüşüne reddiye olarak yazılmıştır.

¹²⁹ Vâssaf, s. 447, İnal, I, 441.

¹³⁰ Vassaf, s. 447.

¹³¹ İnal, I, 441.

¹³² İnal, I, 441. Vassâf, s. 447.

¹³³ İnal, I, 442.

¹³⁴ Kurt, s. 154.

¹³⁵ İnal, I, 442.

İKİNCİ BÖLÜM

ELİF EFENDİ DİVANI

2.1. DİVANIN İNCELENMESİ

2.1.1. Divanın Yazma Nüshası

Nüsha, meşin ciltli, 280x200, 200x150 mm. ebadında, toplam 59 varaktır. Başlıklar kırmızı mürekkeple, Arapça kelime veya terkipler, bazen kırmızı mürekkeple yazılmış ve harekelenmiştir. Bazı varakların der kenarında açıklamalar vardır.

1a, Divanın giriş kısmı, “Sifr-i evvel ez divan-i müftekir illallah Mehmed Elif der zikr-i münâcât be-dergâh-i kadî’l-hâcat ve nusret-i nebeviyye ve tevsilât be-‘atebe-i seniyye-i Mustafaviyye ve medâ’ih-i âl u evlâd u hulefâ-yı ân server-i sallallahu ‘aleyhi ve sellem ve medâ’ih-i evliyâ’ullah rıdvânullahi ‘aleyhim ecma‘în” başlıklı Farsça bir açıklamayla başlar ve altı beyitlik Türkçe bir gazelle devam eder.

1b, Besmele ve Arapça bir kıtayla başlayıp Farsça bir kıta, yirmi beş beyitlik Farsça münacat bir kaside ve yedi beyitlik Türkçe münacat bir gazelle devam eder.

3a-4a’da “Der na‘t-i Seyyidü’l-mürselîn ve tevessül be-bârgâh-i ân server sallallahu ‘aleyhi ve âlihi ve sellem” başlıklı otuz altı beyitlik Farsça naat bir kaside,

4a-5a’da “Der na‘t-i seyyidü’l-mürselîn ve habîb-i Râbbi’l-âlemîn ve der tevessül-i ve ilticâ-yi bârgâh-i ân server sallallahu aleyhi ve âlihi ve sellem” başlıklı yirmi dokuz beyitlik Farsça naat kaside,

5a-6b’de “Na‘t-i hazret-i risâlet-penâh sallallahu te‘âlâ ‘aleyhi ve âlihi ve sellem berây-i teşekkur be-‘atebe-i seniyye-i Muhammediye ez rûy-i şifâ-yâften-i çeşmân-i ferzend-i în fakîr-i Yusuf Zâhir ez istişfâ-i bâb-i eser-i kadem-i pâk-i ân server-i ‘âlem ki der turbet-i Sultan Hamîd-i evvel mahfuz-est edâm‘allahu berekâtihâ ‘ale’l-ummetihi” başlıklı otuz dokuz beyitlik, “Tevessül ilâ ‘atebe-i seyyide’l-resûl sallallahu ‘aleyhi ve âlihi ve sellem bi’t-tesliyeti” başlıklı yirmi beyitlik, Türkçe naat birer kaside,

7a-8a’da “Nazîre-i na‘t-i Mevlânâ ‘Abdurrahmân-i Câmî kuddise sırruhu” başlıklı yedi beyit Farsça naat bir gazel, “Muhammes der vasf-i emiru’l-mu‘minîn

ya'sûb'el-muvahhidîn 'alî kerem'allahu vechehu ve radiyallahu 'anhu" başlıklı on yedi beyitlik Farsça terkîb-i bend,

8a-8b'de "Der na't-i evsâf-i çehâryâr-i guzîn resûl-i kebriyâ Muhammed Mustafa salavatullahi 'aleyhi ve 'aleyhim ecma'in" başlıklı yirmi beş beyitlik Türkçe bir kaside,

8b-10a'da "Kaside-i nûriyye der na't-i hakikat-i seniyye-i Muhammediyye ki an nûr-i evvelest ve evvel-i sâdir ez Hak subhanehu ve te'âlâ ve evvel-i kâbil-i feyz-i vucûd ez vey celle ve 'alâ. Der tecellî-yi evvel, bilâ vâsite-i şeyin iz lâ şey'e hîyneizin sivâhu ve muhakkikân-i ârifân-i billah ez u be-hakkikat-i Muhammediyye ve nûr-i Muhammedî ve akl-i evvel ve kalem-i a'la ve rûh-i Muhammedî ve ruhî a'zâm ve durre-i beyza ve ğayr-i zâlik ta'bîr fermudend ve müsemmana-yi in esmâi muteaddide behasebi'l-i'tibârât yekist ki nûr-i Muhammedist salavatullahi ve selâmuhu aleyhi ve âlihi ve in heme esmâ-i vâride-est, der ehâdis-i nebeviyye." başlıklı otuz üç beyitlik Farsça bir kaside,

10a-10b'de "Fî esrârî't-tevhid ve haterâtihi ve esleme't-turuku fîhi" başlıklı on dokuz beyitlik Arapça bir kaside,

10b-12a'da "Munâcât be-'aşk be-zebân-i dil" başlıklı Farsça musammat-ı murabba,

12a-12b'de "Hayret der tetavvurât ve irşâdât be-zebân-i işâre" başlıklı yirmi beyitlik Farsça bir kaside,

12b'de "Tevşîh berây-i manzûme-i mevlid-i cenâb-i seyyideti'n-nisâ' Fâtîmatü'z-Zehrâ' aleyha's-selam murabba'" başlıklı on beyitlik Türkçe bir tevşîh,

13a-13b'de "Diğer tevşîh" başlıklı on beyitlik Türkçe bir tevşîh,

13b-14a'da "Eyzan tevşîh-i diğer" başlıklı on beyitlik Türkçe bir tevşîh,

14a-14b'de "Muhammes der munâcât-i bârî be-tahmîs-i mısra' ez kelâm-i ba'zî'l-ârifîn kaddesallahu esrârahum" başlıklı on dört beyitlik Türkçe tercî-i bend,

14b-15b'de "Fî vasf-i seyyidinâ ve şeyhinâ el-kutbi'l-ferdi'r-Rabbânî ve'l-gavsi'l-muâzzam es-samedânî Mevlânâ eş-Şeyh Sa'deddîn el-Cibâvî eş-Şeybânî

radiyallahu ‘anhu ve ‘anâbihi ve kuddise sırruhu” başlıklı yirmi üç beyitlik Türkçe bir kaside,

15b-16a’da “Fî medh-i seyyidinâ el-imâmi ve’l-kutbi’l-humâmi Mevlânâ Ebi’l-Hasan ‘Ali eş-Şâzelî radiyallahu ‘anhu” başlıklı on altı beyitlik Türkçe bir kaside,

16a-16b’de “Der medh u sitâyîş-i sultânü’l-‘âşikîn ve burhânü’l-vâsilîn Mevlânâ ve Mevla’l-‘ârifîn cenâb-i celâlu’l-hakk ve’l-milleti ve’d-dîn Muhammed er-Rûmî radiyallahu ‘anhu ve kuddise sırrahu’l-‘âlî” başlıklı on dokuz beyitlik Türkçe bir kaside,

16b-17a’da “Der medh-i sultân-i evliyâ burhân-i etkiyâ gavs-i a‘zam ve mededresî benî âdem Hazret-i Abdulkâdir el-Ceylânî radiyallahu ‘anhu ve ‘annâbihi” başlıklı on dört beyitlik Farsça bir gazel,

17a-17b’de “Der vâsf-i cenâb-i imâm-i ‘ârifân-i billahi ve muktedâ-yi muhakkikân der ma‘rifet-i ilah kenz-i ‘ulûm-i hakâyık hazîne-i esrâr ve dekâik-i hatemu’l-evliyâ ve fahru’l-etkiyâ eş-şeyhü’l-ekber ve’n-nûru’l-ezfer Muhiddîn b. ‘Arabî el-Hâtemî et-Tâî radiyallahu ‘anhu ve esâbehû sevâbe’l-enbiyâi ve mette‘anâ bi-‘ulûmihi ve emeddenâ bi-mededihi kuddise sırruhu” başlıklı on dokuz beyitlik Türkçe bir kaside,

17b-18b’de “Hasbihâl, murabba” başlıklı otuz dört beyitlik Türkçe bir musammat,

18b-21a’da “Der beyân-i i‘tizâr ez berây-i terk-i takrîr-i ba‘z-i kisseha-yi Mesnevî-yi Ma‘nevî-yi Hazret-i Mevlevî kaddesallahu sırrahu ve radi ve ‘anhu der esnâ-yi tadrîs ez bîm-i kej fehîmeden-i nâkisân-i kûteh-bînân ve ehl-i sûret ki ez meşreb u mezheb-i ‘ârifân-i erbâb-i hakikat bî-haberend ve fehûm ve idrâkât-i îşân be-coz suver-i mahsûsât neresed ve bâ in heme noksân be-râh-i nâhemvâr-i tenkîd be-refâtâr-i leng u lûk berevend ve der in vâdî ve kostâhî pây ez gilîm-i hod bîrûn dirâzend ‘asamenâ Allahu Te‘âlâ mine’t-ta‘riz li-evliyâihî ve erşedenâ ve iyyâhüm ilâ tarîkin müstakîm” başlıklı yetmiş bir beyitlik Farsça bir mesnevî,

21a-22a’da “Bir vâkı‘e-i hasbihâl-gûne gofte şod” başlıklı otuz altı beyitlik Türkçe bir kaside,

22a-23a'da "Hacı Bektâş-i Velî hankâhında ve Dede Babalık makamında bulunmuş olan Tûrâbî Baba nâmında bir bektâşî dedesinin bu tarzdaki bir eserine nazire olarak söylenmiştir" başlıklı yirmi dört beyitlik Türkçe bir kaside,

23a-25a'da "Yâ gaffâra'z-zunûb" başlıklı Arapça bir hasbihâlden sonra otuz üç beyitlik Türkçe bir musammat,

26a'da "Sifr-i sâni der gazeliyât" adıyla ikinci bölüm başlamaktadır.

26a-28a'da kafiyelerinin son harfi elif (ا) olan on bir beyit Arapça, on beyitlik Farsça, on beş beyitlik Türkçe, yedi beyitlik Farsça, dokuz beyitlik Türkçe gazel,

28a-29a'da kafiyelerinin son harfi be (ب) olan yirmi altı beyitlik Türkçe bir gazel ve kafiyelerinin son harfi te (ت) olan dokuz beyitlik Farsça bir gazel,

29b-30a'da kafiyelerinin son harfi se (ث) olan on beyitlik ve yedi beyitlik Türkçe birer gazel,

30a-30b'de kafiyelerinin son harfi cim (ج) olan altı beyitlik ve kafiyelerinin son harfi hâ (ح) olan dokuz beyitlik Türkçe birer gazel,

30b-31b'de kafiyelerinin son harfi hâ-i mu'ceme (خ) olan yedi beyitlik, kafiyelerinin son harfi dal (د) olan yedi, on ve yedi beyitlik Farsça birer gazel,

31b -34a'da kafiyelerinin son harfi zâl-i mu'ceme (ذ) olan dokuz beyitlik, kafiyelerinin son harfi (ر) olan on bir, on, yedi ve on bir beyitlik Türkçe birer gazel, on beyitlik Farsça, dokuz ve on bir beyitlik Türkçe birer gazel,

34a -35b'de kafiyelerinin son harfi zây (ز) olan on sekiz ve altı beyitlik birer Türkçe gazel, kafiyelerinin son harfi sîn (س) olan on altı beyitlik Türkçe bir gazel,

35b-37a'da kafiyelerinin son harfi sîn-i mu'ceme (ش) olan yedi ve dokuz beyitlik Türkçe birer gazel, kafiyelerinin son harfi sâd (ص) olan dokuz, kafiyelerinin son harfi zâd-i mu'ceme (ض) olan dokuz beyitlik Türkçe birer gazel, kafiyelerinin son harfi tâ (ط) olan dokuz beyitlik Arapça bir gazel, kafiyelerinin son harfi tâ-i mu'ceme (ظ) olan yedi beyitlik Farsça bir gazel,

37b-40a'da kafiyelerinin son harfi 'ayn (ع) olan on iki, kafiyelerinin son harfi ğayn-i mu'ceme (غ) olan dokuz, kafiyelerinin son harfi fâ (ف) olan on, kafiyelerinin son

harfi kâf (ك) harfi olan on iki, kafiyelerinin son harfi kâf (ك) olan dokuz ve on beş beyitlik Türkçe birer gazel,

40a-42a'da kafiyelerinin son harfi lââm (ل) olan sekiz beyitlik Farsça, on dört ve yedi beyitlik Türkçe, kafiyelerinin son harfi mîm (م) olan dokuz beyitlik Farsça, yedi beyitlik Türkçe, dokuz beyitlik Farsça birer gazel,

42a-45a'da kafiyelerinin son harfi nûn (ن) olan beş, yedi, yedi beyitlik Türkçe, dokuz beyitlik Farsça, altı ve on bir beyitlik Türkçe birer gazel, yirmi altı beyitlik Türkçe bir müstezâd, beş, dokuz, altı ve yedi beyitlik Türkçe birer gazel,

45b-46b'de kafiyelerinin son harfi vâv (و) olan yedi beyitlik Farsça, yedi beyitlik Türkçe, beş, yedi ve on altı beyitlik Farsça birer gazel,

46b-47b'de kafiyelerinin son harfi hâ (ه) olan beş, on, altı, yedi beyitlik Türkçe, kafiyelerinin son harfi lâ (ل) olan dokuz beyitlik Farsça bir gazel,

48a-49b'de kafiyelerinin son harfi yâ (ي) olan dokuz ve yedi beyitlik Türkçe, dokuz beyitlik Farsça, sekiz ve on bir beyitlik Türkçe, yedi beyitlik Farsça gazel bulunmaktadır.

50a'da "Sifr-i sâlis der mütferrikât" adıyla üçüncü bölüm başlamaktadır.

50b-51a'da üç Farsça rubâi, üç Farsça ve iki Türkçe kıta,

51b'de "Fî medh-i kitab-i (Fîhi Mâ Fîh) Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn er-Rûmî radiyallahu 'anhu" başlıklı Arapça bir kıta, "Kîle fî ğareme demîm (غرم دميم) haysu vaka'at fitnetün fî fitenin hudûsûhâ likulûbi'l-mu'mîne elîmun" başlıklı Türkçe bir kıta, "Rabbenâ lâ teca'âlnâ fitnetün li'l-kavmi'z-zâlimine ve neccinâ bi-rahmetike mine'l-kâvmi'l-kâfirîn" başlıklı Farsça bir kıta,

52a'da Türkçe bir kıta, "İhvânımızdan bir zâtın Konya ziyâretinden 'avdetinde söylenmiştir.", "Ebyât-i müfredde", "Fî kavlihi te'âlâ kul lâ es'eleküm aleyhi ecran illa'l-meveddete fî'l-kûrbâ ce'alna'llahu min ehlihâ" başlıklı Türkçe birer müfred, "Der irtihâl-i hazret-i vâlid kuddise sirruhu gofte şod" başlıklı Farsça müfred,

52b-53a'da üç Türkçe, bir Arapça müfred, "Tevârîh ve tekârîz ve gayr-i zlik ekâbir-i meşâyih-i halvetiyeden dokuz yüz otuz üç tarihinde Sütlüce'de irtihâl edip

mahall-i mezkûrda Kapuağası Mahmud Ağa Câmî‘-i Şerîfî sahasındaki türbe-i mahsûsada medfûn olan Şeyh İshak Cemâleddin-i Karamânî Kuddise Sırruhu’nun türbe-i şerifesinin ahîren vâki‘ olan tamirinde hazret-i müşarunileyh kabr-i münevverine vaaz olunmak üzere söylenmiştir” başlıklı on sekiz beyitlik Türkçe bir kaside,

53a-53b’de “Eyüb civarında vâki‘ ‘Ali Bey Köyü’nde kâin tarikat-i âliye Şâzelîye’den Silahdar Abdullah Ağâ Tekyesi’nin müceddeden inşâsında söylenmiştir” başlıklı on bir beyitlik Türkçe bir gazel, “Dergâh-i şerîf-i mezkûrun semâ’hânesi kible cehetinde mevzû‘ tuğrâ-yi humayun için tevşih olarak söylenmiştir” başlıklı iki beyitlik Türkçe bir tevşih,

54a-54b’de “Kerimem Fâtıma necîlemin vefatında müte’essiren söylenilen mersiye ve tarihtir” başlıklı yedi beyitlik Türkçe bir gazel, “Yenikapu mevlevîhânesi seccâdenişîn’i üstâd-i ekrem ve nihrir-i mu‘azzam ‘umdetü’l muhakkikîn ve hâtmeü’l-‘ârifin cenâb-ı Şeyh Ebu’l-Kemâleyn Osman Selâhaddîn Efendi kuddise sırruhu hazretlerinin irtihâlinda söylenmiştir.” başlıklı beş beyitlik Farsça bir Kıta, “Âsitâne-i celîle-i Hazret-i Mevlânâ kaddesallahu sırrahu’l-a‘lâ postnişini Abdûlvâhid Çelebî Efendi b. Muhammed Sa‘îd Hemdem Çelebî’nin makâm-i mu‘allâ-yi hazret-i müşârun ileyhe tâ‘yininde söylenilen tarihtir” başlıklı dokuz beyitlik Türkçe bir gazel,

54b-55a’da “Vâlid-i mâcidem ve şeyh-i bozorgvârem üstâd-i ekrem ‘ârif-i dânâ-dil murebbî-yi kâmil Hasirîzâde Şeyh Ahmed Muhtâr Efendi İbnu’ş-Şeyh Süleyman Sıtkı Efendi’nin irtihâllerine tarihtir” başlıklı on dört beyitlik Farsça bir gazel,

55b-56b’de “Esdikâ-yi ihvân-i tarîkatımızdan hâriciye nezâreti evrâk müdiri mu‘âvini Râşid Efendi’nin kerimesi için tarihtir” başlıklı altı beyitlik Türkçe bir gazel, “Sütlüce’de vâki‘ Kapûâğası Mahmud Ağa Cami-i Şerîfî kurbunda merhum müşarunileyhin âsârından olan Mekteb-i İbtidâiye’nin muceddeden bir ehl-i hayr tarafından inşâsında söylenilen tarihtir.” başlıklı altı beyitlik Türkçe bir gazel, dâyı zâdem Hasan Hâlit Bey merhumun vefatında söylenilen tarihtir.” başlıklı altı beyitlik Türkçe bir gazel, “Yenikapû mevlevîhânesi şeyhi mesnevîhan Şeyh Muhammed Celâleddin Efendi İbnu’ş-şeyh el-Ustâz Hâtimetü’l-‘ârifin Şeyh Osman Selâhaddin Efendi’nin irtihâlinda söylenmiştir” başlıklı on beş beyitlik Türkçe bir gazel,

56b-57b'de “Bahriye kudema-yı umerâsından Avaron muhârebesi nâmdârânından Ünye'de medfun Tiryakî Oğlu Hasan Paşazâde da'im-i bahriye mîr alaylığından mütekâ'id Hüseyin Hüsnî Bey merhumun tarih-i irtihâlidir” başlıklı yedi beyitlik Türkçe gazel, üç beyitlik Türkçe bir kıta, “Seccâdenişîn-i âsitâne-i feyz-i âşiyâne-i Hazret-i Mevlânâ merhum ‘Abdulvâhid Çelebi Efendi İbnu’ş-Şeyh Muhammed Sa’îd Hemdem Çelebi Efendi tarafından 9 Cemâziyelâhir 316 senesinde destâr-i şerif ile Mesnevî-yi Şerif kırâ’at için icâzetnâme irsâl buyurularak tâltifimde beray-i teşekkür söylenip takdim olunmuştur” başlıklı on sekiz beyitlik Türkçe bir gazel,

58a-59a'da “Cennetmekân Sultân Murad Han Hâmisi Hazretleri'nin kerime-yi muhtereme-i iffet vesîmeleri Fâtıma Sultan ‘aliyyetu’ş-şân hazretlerine berây-i teşekkür ‘arz olunmuştur” başlıklı yedi beyitlik Türkçe gazel, “Eniştem Ali Refik Paşa'nın livâ rütbesini ihrâzında berây-i tebrik söylenmiştir” başlıklı altı beyit Türkçe bir gazel, “Mevâlîden Rodos Kadısı İbrahim Necîb Bey'in mecmû'a eş'ârına takrîz olarak söylenmiştir” başlıklı beş beyitlik Türkçe gazel, “Bahriye nezâreti mektupçusu Hasan Tevfik Efendi merhumun te'lif ettiği Menâkibu'l-ehyâr ve Mevâhibu'l-ebrâr nâm kitaba yazılan takrîz-i arabiyye tebzîl edilmiştir” başlıklı beş beyitlik Arapça bir gazel, “Kutbu'l-ârifin Hâce Hûsâmeddin Efendi Hazretleri'nin menâkiblerine yazılmıştır” başlıklı on beyitlik Arapça bir gazel bulunmaktadır.

2.1.2. Yazma Nüşanın İmlâ Özellikleri

Çalışma konusu olan Elif Efendi Divanı'nın çeşitli imlâ özellikleri bulunmaktadır. Bunlar:

1- Elif harfinin üzerindeki med işareti bazen konmamıştır:

امد، ان را.

2- “به” edatı, kelimelere bitişik olarak yazılmıştır:

باسما، بقدر، بسرهنگ، بالیفت، بچهار، بگفتار، بصورت، بمشام، بحاك، بگناهم، بديده، بلطف، بدوش.

3- Fiil çekimlerinde “می” edatı bazen fiillere bitişik olarak yazılmıştır:

میماند، میدانم، میجویی، میکنی، میگویم، میشود.

4- Kâf-i Farsî, keşidesiz olarak, “ک” gibi yazılmıştır:

تنك، كويد، بيچاركان، بندكى، كدا، برکشاده، بكير، مكر، كوهرى، كدايان، چوكان، جنكى، كذاف.

5- Bir yerde ha-yı resmiye (ه) ile biten kelime “ها” ile çoğul yapıldığında kelimenin aslında olan ha “ه” harfi yazılmamıştır:

نالها.

6- “را” edatı bazen isme bitişik olarak yazılmıştır:

بيچاركانرا، مردانرا، طالبانرا، عرفانرا، جانرا، مؤمنانرا، شيطانرا، آنرا، گمراهرا، بندگانرا.

7- Ha-yı resmiye (ه) ile biten kelimelerin sonuna gelen birlik, belirsizlik, işaret ve bazen de tekil ikinci şahıs “ى” harfi “ء” ile yazılmıştır:

مردۀ، لحظة، حبة، لمعة، ذرة، نمودة، أمودة. نبودة.

8- Ek fiil “است” elifsiz olarak yazılmıştır:

شيرينست، كميايست، اينست، نابايست، اكبرست، كرمكارست.

9- Bir yerde mazi-yi nakli/miş’li geçmiş zaman üçüncü tekil şahsı, fiilin sonundaki ha-yı resmiye (ه) ve elif (ا) olmadan yazılmıştır:

شدست، بودست، نكردست.

10- Şeddeli harflerin üzerine şedde konulmuş, kelimelerin çoğu harekelenmiştir:

تجليها، ستار، غفار، جبار، رسد، مزان، رمز، دلزبا.

11- “كه” bağlacı bazen fiillere ve isimlere bitişik yazılmıştır:

بدانكه، اشارتكه، گويكه .

2.1.3. Neşre Hazırlanan Metnin İmlâ Özellikleri

1- Med işareti, elif harfinin üzerine konmadığı yerlerde konmuştur:

آمد، آن را.

2- “به” edatı, kelimelerden ayrı olarak yazılmıştır:

به اسماء، به قدر، به سرهنگ، به اليفت، به چهار، به گفتار، به صورت، به مشام، به حاك، به گناهم، به دیده، به لطف، به دوش.

3- Fiil çekimlerinde “مى” edatı ayrı olarak yazılmıştır:

می ماند، می دانم، می جویی، می کنی، می گویم، می شود.

4- Kâf-i Farsî keşideli olarak yazılmıştır:

تنگ، گوید، بیچارگان، بندگان، گدا، برگشاده، بگیر، مگر، گوهری، گدایان، چوگان، جنگی، گداف.

5- Ha-yı resmiye ile biten kelimeler ha ile çoğul yapıldıklarında kelimenin aslında olan ha harfî yazılmıştır:

نالہ ہا.

6- İsim ve isim soylu kelimelerin sonuna gelen “را” edatı bazen isme bitişik olarak yazılmıştır:

بیچارگان را، مردان را، طالبان را، عرفان را، جان را، مؤمنان را، شیطان را، آن را، گمراه را، بندگان را.

7- Ha-yı resmiye ile biten kelimelerin sonuna gelen birlik, belirsizlik, işaret ve bazen de tekil ikinci şahıs “ی” harfleri “ای” ile yazılmıştır:

مردہ ای، لحظہ ای، حبہ ای، لمعہ ای، ذرہ ای، نمودہ ای، آمودہ ای، نبودہ ای.

8- Ek fiil “است” yazmada olduğu gibi elifsiz olarak yazılmıştır:

شیرینست، کمیابست، اینست، نابابست، اکبرست، کرمکارست.

9- Mazi-yi nakli/miş’li geçmiş zaman üçüncü tekil şahsı yazmada olduğu gibi vezin gereği fiilin sonundaki ha-yı resmiye (ہ) ve elif (ا) olmadan yazılmıştır:

شدست، بودست، نکردست.

10- Yazma nüshada olduğu gibi şeddeli harflerin üzerine şedde konulmuş ve harekelenmiş kelimeler harekesiz yazılmıştır:

تجلیہا، ستار، غفار، جبار، رسد، مران، رمز، دلربا.

11- “کہ” bağlacı fiillerden ve isimlerden ayrı yazılmıştır:

بدان کہ، اشارت کہ، گوی کہ.

2.1.4. Vezin ve Kafiye Özelliği

2.1.4.1. Vezni

Divandaki manzumelerin vezni imâle ve zihafarla doludur.

1- Şair birçok yerde vezin gereği özellikle sonu ha-yı resmiyeyle biten (ه) bazı kelimelerde imâle yapmış yani kısa heceyi uzun okumuştur:

بجویم رفتن راحت و لیکن لنگ و بی تابم شکسته پای مسکینم تویی جبار یا الله
v - - v / - - - v / - - - v - - - v - - - - v / - - - v / - - - v / - - - v

Mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilân (Hezec-i müsemmen-i musabbağ)

*Senin yolunda gitmek istiyorum; fakat topal ve takatsizim, ayağım kırık ve zavallıyım; sensin Cebbâr Ey Allah'im.*¹³⁶

Beytin ikinci mısrasında bulunan شکسته (şikeste) kelimesinin son hecesi ته (te) kısa hece iken vezne uyarlamak için imâle yapılmış ve uzun okunmuştur.

چون سگ گرسنه کز کین بفتاده بر خاک موسم برف و یخ و سرد زمستان دل چاک
v - - / - - v - / - - v v / - - v - v - - / - - v - / - - v v / - - v -

Fâ'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fa'lân (Remel-i müsemmen-i mahbûn-i maktû-i musabbağ)

*Öfkesinden dolayı toprakta yuvarlanan aç köpek gibi, kar ve buz mevsimi ve kışın soğuğu gibi gönül paramparça.*¹³⁷

Beytin ikinci mısrasında bulunan فتاده (fotâde) kelimesinin son hecesi ده (de) kısa hece iken vezne uyarlamak için imâle yapılmış ve uzun okunmuştur.

زانکه محبوبست بر خلق عظیم آن بی مرء بارک الله چه همایون بخت و چه اقبال و شان
- v - / - - v - / - - v - / - - v - - v - / - - v - / - - v - / - - v -

Fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün (Remel-i müsemmen-i mahzûf)

*O samimi (kişi) halka karşı sevimli yaratılmıştır; maşallah ne kutlu baht, ne şans ve şan.*¹³⁸

Beytin ikinci mısrasında bulunan هر iki چه (çe) kelimesi kısa hece iken vezne uyarlamak için imâle yapılmış ve uzun okunmuştur.

تاجداری که شهنشاهان کمتر چاکرش دادکاری که آستانش ملتجای انس و جان
- v - / - - v - / - - v - / - - v - - v - / - - v - / - - v - / - - v -

¹³⁶ Metin, s. 33/7.

¹³⁷ Metin, s. 15/4.

¹³⁸ Metin, s. 30/7.

Fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün (Remel-i müsemmen-i mahzûf)

*Bütün şahların şahının onun en hakir kölesi olduğu padişah, beşiği insanların ve cinlerin sığınağı olan adil hükümdar.*¹³⁹

Beyitte bulunan ك (ki) bağlaçları kısa hece iken vezne uyarlamak için imâle yapılmış ve uzun okunmuştur.

2- Şair, bazı yerlerde zihaf yapmış yani uzun heceyi kısa okumuştur:

از لطف نهان ده به ایفت می گلگون دل تشنه به درگاه توام خیلی زمان شد
- - v / v - -v/ v - - v / v - - - - v /v - - v / v - - v / v - -

Mef'ûlü/mefâ'ilü/mefâ'ilü/fe'ûlün (Hezec-i müsemmen-i ahreb-i makbûz-i mekfûf-i mahzûf)

*Gizli lutfundan Elif'ine, gül renkli şarap ver; gönlü susamış senin dergâhında çok zaman geçirdi.*¹⁴⁰

Beytin ikinci mısrasında خیلی (heyli) kelimesinin ikinci hecesi لی (lî), uzun hece iken vezin gereği zihaf yapılmış ve kısa okunmuştur.

مران از درگهت شاهها به بدکاری ما منگر مرا مگذار محتاج در اغیار یا الله
v - - - v/ - - - v / - - - v / - - - v - - - v/ - - - v / - - - v / - - - v

Mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilân (Hezec-i müsemmen-i musabbağ)

*Ey şah! Dergâhından kovma kötü işimize de bakma. Beni başkalarının kapısına muhtaç etme Ey Allah'im.*¹⁴¹

Beytin ilk mısrasında اما ('emmâ) kelimesinin ilk hecesi ام ('em), uzun hece iken vezin gereği zihaf yapılmış ve kısa okunmuştur.

3- Şair birçok yerde bir buçuk heceyi, tek uzun hece olarak okumuştur:

ز قد معنی ما کوته است قبیای لفظ به باغ ما نرسد آستینهای لفظ
v - - / - v - v / - - v v / - v - v v - - / - v - v / - - v v/ - v - v

Mefâ'ilün/ fe'ilâtün/ mefâ'ilün/ fa'lân (Müctes-i müsemmen-i maktû'-i

¹³⁹ Metin, s. 31/3.

¹⁴⁰ Metin, s. 11/1.

¹⁴¹ Metin, s. 33/5.

musabbağ)

*Lafız elbisesi bizim manamızın boyundan kısıdır, lafzın elleri bizim bahçemize değmedi.*¹⁴²

Beytin ilk mısrasında geçen است (est) kelimesi bir buçuk hece yani bir uzun ve bir kısa iken vezin gereği tek uzun okunmuştur.

آن جلیل القدر عالی جای بی همتا که او در جهان امداد رسی بیچارگان را دائما
- v - / - - v - / - - v - / - - v - - v - / - - v - / - - v -

Fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün (Remel-i müsemmen-i mahzûf)

*O kadri yüce, makamı ulu, eşsiz zât, dünya da çaresizlere yardıma koşar daima.*¹⁴³

Beytin ikinci mısrasında geçen امداد (imdâd) kelimesinin ikinci hecesi داد (dâd) bir buçuk hece yani bir uzun ve bir kısa iken vezin gereği tek uzun okunmuştur.

مشو غزه بدین دولت ز مکر ما مرو ایمن بگیر عبرت ز عالمها که اوجدنا و اعدنا
- - - v / - - v / - - v / - - v - - - v / - - - v / - - - v / - - - v

Mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün (Hezec-i müsemmen-i sâlim)

*Bu devlete aldanma, bizim hilemizden emin olma, var edip (sonra) yok ettiğimiz âlemlerden ibret al.*¹⁴⁴

Beytin ikinci mısrasında geçen بگیر (beğîr) kelimesinin ikinci hecesi گیر (ğîr) bir buçuk hece yani bir uzun ve bir kısa iken vezin gereği tek uzun okunmuştur

جهان زو یافته نوقی ز هستی گشته پر شوقی بدو شد زنده هر موجود ز علمش چشمها بینا
- - - v / - - v / - - v / - - v - - - v / - - - v / - - - v / - - - v

Mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün (Hezec-i müsemmen-i sâlim)

*Dünya onunla tat buldu, varlıktan şevkle doldu, onunla her varlık can buld; onun ilminden gözler görür oldu.*¹⁴⁵

Beytin ikinci mısrasında geçen موجود (mevcûd) kelimesinin ikinci hecesi جود

¹⁴² Metin, s. 14/11.

¹⁴³ Metin, s. 4/2.

¹⁴⁴ Metin, s. 6/2.

¹⁴⁵ Metin, s. 7/1.

(cûd) bir buçuk hece yani bir uzun ve bir kısa iken vezin gereği tek uzun okunmuştur.

شکر نعمت‌های وهاب کریم کی توانیم که بجایش آوریم
v - v - / - - v - / - - v - v - v - / - - v - / - - v -

Fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilân (Remel-i müseddes-i maksûr)

*Vehhab ve Kerim olan Allah'ın nimetlerinin şükürünü, nasıl yerine getirebilir, nasıl şükredebilirim!*¹⁴⁶

Beytin ikinci mısraında geçen توانیم (tevânîm) kelimesinin ikinci hecesi نیم (nîm) bir buçuk hece yani bir uzun ve bir kısa iken vezni gereği tek uzun okunmuştur.

4-

جان ستانند باج کورانه مرو در شهر عشق ورنه جنگی کن به سرهنگ قضا میدان فراخ
v - v - / - - v - / - - v - / - - v - v - v - / - - v - / - - v - / - - v -

Fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilân (Remel-i müsemmen-i maksûr)

*Haraç yerine can alırlar; aşk şehrine kör gibi gitme; yoksa kader subayıyla savaş yap; meydan geniş.*¹⁴⁷

Beytin ilk mısraında geçen ستانند (sitânend) kelimesi v - - v kalıbında olması gerekirken vezin gereği - - v kalıbında okunmuştur.

5-

بشنو این دستان از این بنده نحیف کم بضاعه عاجز و مسکین الیف
v - v - / - - v - / - - v - v - v - / - - v - / - - v -

Fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün (Remel-i müseddes-i mahzûf)

*Bu hikâyeyi, bu zayıf, yoksul, âciz kul, bu zavallı Elif'ten dinle.*¹⁴⁸

Bu beytin ilk mısraında بنده (bende) kelimesi, نحیف (nahîf) ibaresiyle بنده نحیف (bende-i nahîf) şeklinde tamlama yapılmıştır; ancak buna göre ölçünün, kural icabı (v v-v-) olması gerekirken, vezin nedeniyle, tamlama “i”si ölçüden sayılmayarak, yani “ey” şeklinde okunarak (- - v -) (fâ'ilâtün)e dönüştürülmüştür. Şeyh Gâlip, bu şekle yani iki kısa heceyi, bir uzun hece şeklinde okumaya, mesnevîhanların iskât-ı izâfe; bazılarının

¹⁴⁶ Metin, s. 43/10.

¹⁴⁷ Metin, s. 10/2.

¹⁴⁸ Metin, s. 43/1.

ise terk-i izâfe adını verdiklerini, ancak bunun yanlış olduğunu belirterek, “Bu gibi yerlerde, hemzeyi imale ile ‘ya’ tevellüd ettirip, sonra vaslile vezin selis olur”, demektedir. Ahmed Ateş de, bu hususta “Vezin gereği, bu tamlama ‘i’si sayılmaz ve ‘ey’ şeklinde bir diftong olur ve ‘bendey nahîf’ şeklinde okunur” der ve Şeyh Gâlib’in görüşünü farklı bir ifadeyle beyan eder.¹⁴⁹

گوهری باشد گران قیمت بهی در خزینۀ خاصہ شاہنشہی
- v - / - - v - / - - v - - v - / - - v - / - - v -

Fâ‘ilâtün/ fâ‘ilatün/ fâ‘ilün (Remel-i müseddes-i mahzûf)

*Şahlar şahının özel hazinesinde, çok kıymetli pahalı bir inci vardır.*¹⁵⁰

Bu beytin ikinci mısrasında geçen خزینہ (hezîne) kelimesinde de yukarıda anlatılan tamlama ‘i’ si ölçüden sayılmayarak خزینہ (hezîne) şeklinde okunmuştur.

2.1.4.2. Vezinler ve Oranları

Bahirler/Vezinler	Kullanım Miktarı	Oranı
Remel Bahri	17	%40,47
فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن	13	
فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلان	1	
فاعلاتن فاعلاتن فعلاتن فع لان	2	
فاعلاتن فاعلاتن فاعلن	1	
Hezec Bahri	14	%30,95
مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن	5	
مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلان	2	

¹⁴⁹ Veyis Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme* (Yayınlanmış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1996, s. 62.

¹⁵⁰ Metin, s. 44/16.

مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن	1	
مفعول مفاعیل مفاعیل مفاعیل	2	
مفعول مفاعیل مفعول فعولن	1	
مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن	2	
مفاعیلن مفاعیلن فعولن	1	
Recez Bahri	3	%7,14
مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن	1	
مفاعلن مفتعلن مفتعلن مفتعلن	1	
مفتعلن مفاعلن مفتعلن (مفاعلن) مفاعلن	1	
Muzâri‘ Bahri	1	%2,38
مفعول فاعلات مفاعیل فاعلات	1	
Mütekârib Bahri	1	%2,38
فعولن فعولن فعولن فعول	1	
Müctes Bahri	1	%2,38
مفاعلن فعلتن مفاعلن فع لان	1	

2.1.4.3. Kafiye

Şair, şiirlerinde bir iki yer dışında kafiye kurallarına riayet etmiştir.

1. İkfâ kusuru:

مندرج درصدر وی چون لوح محفوظ خدا
سویسو اسرار توحید و معارف جویها

زان شده علم کتاب و سنت و اسرار دین
از ینابیع سخنهایش روان کوثر مثال

Kitap ve sünnet ilmi ve din sırları, onun bağrında Allah'ın Levh-i Mahfuz'u gibi kaydedilmiş.

*Söz pınarlarından Kevser gibi, her tarafta tevhid ve maarif sırları ırmaklar akar.*¹⁵¹

Manzumedeki kafiye kelimeleri خدا ve جویها olup kafiye (revi) harfi, “ا” harfidir. Fakat خدا kelimesindeki “ا” aslî harf iken, جویها kelimesin “ها” çoğul ekidir.

از کرم دم می زنی از تنگ دستی و امگو چون نیابد سیم و زر اهل کرم جان می دهد
من که درویشم قلندر خصلتم ای گرسنه نزد من ناچیز باشد آنچه شاهان می دهد

Cömertlikten bahsediyorsan, fakirlikten söz etme, gümüş ve altın bulunmadığı için cömert ehli can veriyor.

*Ey aç! Ben ki dervişim, kalender bir özelliğim var, benim gözümde şahların verdiği şey değersizdir.*¹⁵²

Manzumedeki kafiye kelimeleri جان ve شاهان olup kafiye (revi) harfi, “ن” harfidir. Fakat جان kelimesindeki “ن” aslî harf iken, شاهان kelimesindeki “ان” çoğul ekidir.

2.1.4.4. Redif

Şair, şiirlerinin çoğunu redifli söylemiştir. Bunlar:

گفت لا، نیست، میدان فراخ، شد، باشد، می دهد، لفظ، یافتم، من منم منم، تو، شو، الا هو، یا هو، یا الله، چه، ما، شوی، منوط، دیگر بود، او، بود.

2.1.5. Dil ve Üslup Özellikleri

Divandaki bütün şiirler, birkaç istisna hariç sade ve akıcı bir dille kaleme alınmıştır. Dil ve üslup özellikleri olarak tespit edilen başlıca hususlar şunlardır:

1- Bazen miş'li geçmiş zamanın üçüncü şahsının kısaltılmış şekli kullanılmıştır:

شدست: شده است.

نعمت و راحت درین عالم فراغ دل شدست سخت نابابست این دولت درین بیت الحزن

¹⁵¹ Metin, s. 4/7,8 (Başka örnekler için bkz.: s. 13/3, 14/11, 26/1,2).

¹⁵² Metin, s. 13/5,6 (Başka örnekler için bkz.: s. 18/ 1, 29/ 3, 30/1, 31/ 4, 32/3, 37/1, 7/7, 45/15).

*Bu dünyada nimet ve rahat, gönülden vazgeçmek olmuştur, bu hüüzünler evinde bu devlet oldukça yersizdir.*¹⁵³

بودست: بوده است.

نبی بودست آن مظهر در آن آنی که بود آدم میان آب و گل در دستگاه ثم انشأنا

*Âdem “sümme enşe’nâ”¹⁵⁴ atölyesinde balçık halindeyken, nebî idi o mazhar (Hz. Muhammed).*¹⁵⁵

نکردست: نکرده است.

صوفی بگوید بیا ذکر و فکر پیشه کن شرح نکردست هم ذکر چه نسیان چه

*Sûfî der ki gel, zikri ve fikri meslek edin, anlatmamış, anmak ne unutmak nedir?*¹⁵⁶

2- در edatı, -e, -a anlamında kullanılmıştır:

ایها الساقی انلی سور من ذاق الهوا تا سرایت می کند زان جرعه و در جانم صفا

*Ey sâkî! Bana aşkı tadanın neşesini tattır da o yudumdan sefa gelsin canıma.*¹⁵⁷

3- در edatı به anlamında kullanılmıştır:

مست دوغ و بنگ و افیونی میا در معرکه این جهاد اکبرست از باده رو بیهوش شو

*İçki, esrar ve afyondan sarhoş (olup) gelme savaş meydanına; bu savaş büyüktür; git, şarap iç, kendinden geç.*¹⁵⁸

4- در edatı برای anlamında kullanılmıştır:

نازکی و نازنینی طالبان را رهنست عزت نفست بیفکن خادم پایوش شو

*Zarîflik ve nazîklik, talipler için eşkıyadır; nefsinin büyüklüğünü (burnunu) kır, pabuçun hizmetçisi ol.*¹⁵⁹

¹⁵³ Metin, s. 19/8.

¹⁵⁴ Sümme enşe'nâ: Sonra yarattık, “Sonra onların ardından başka bir nesil yarattık.”, Kur'an-ı Kerim, 22 Mü'minûn 31.

¹⁵⁵ Metin s. 28/2.

¹⁵⁶ Metin, 35/5.

¹⁵⁷ Metin, 3/1.

¹⁵⁸ Metin, s. 20/5.

آن باده صافی را جانت ثمن ناچیز دنیا و هم عقبارا کردند فدا یا هو

*O saflık kadehi için senin canın çok değersiz, dünya ve geri kalan herşey feda olsun, ey efendi!*¹⁶⁰

5- edatı ikinci mısraıda برای anlamında kullanılmıştır:

مر ضعیفان را ببايد مرحمت ناصحان مشفق شدن بر مصلحت

*Şüphesiz zayıflara merhamet etmek gerekir: Öğüt verenler, maslahat için şefkatli olurlar.*¹⁶¹

6- edatı nasıl anlamında kullanılmıştır:

تلقى گرنه کرده از عنایات ازل کلمات کجا در یافتی راه تذل گفتی اجر منا

*Eğer kelimeler ezeli inayet tarafından kabul edilmeseydi, kulluk yolunu nasıl bulur; “ecremnâ”¹⁶² derdi?*¹⁶³

7- edatı nasıl anlamında kullanılmıştır:

ورنه کی بتوانم این احوال طاقت سوز من از خیال وی شده شیرین تلخی ها مرا

*Yoksa ben, bu yakıcı, zor hallerime nasıl dayanırım? Onun hayaliyle acılar tatlı olmuş bana.*¹⁶⁴

8- شدن fiili آمدن anlamında kullanılmıştır:

الیفا تو الم نشرح زمشرح صدر مجمل دان ز معراجش به رمز آمد که سبحان الذی اسری

*Ey Elif! Sen “elem neşrah”¹⁶⁵ göğsün açılmasının hulasası bil, “sübhâne’l-lezi esrâ”¹⁶⁶ onun miracına rumuz oldu.*¹⁶⁷

¹⁵⁹ Metin, s. 21/7.

¹⁶⁰ Metin, s. 23/4.

¹⁶¹ Metin, s. 44/5.

¹⁶² Ecremnâ: Günah işledik.

¹⁶³ Metin, s. 6, 4.

¹⁶⁴ Metin, s. 3/6.

¹⁶⁵ Elem neşrah: Genişletmedik mi?, “(Ey Muhammed) senin göğsünü açıp genişletmedik mi?”, Kur’an-ı Kerim, 94 İnşirâh 1.

¹⁶⁶ Sübhâne’l-lezi esrâ: (Kulu Muhammed’i) ... götüren Allah’ın şanı yücedir, “Âyetlerimizi göstermek için, kulunu geceleyin Mescid-i Haram’dan, etrafını mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa’ya yürüten Allah, Sübhan’dır (bütün noksanlıklardan münezzehtir). Muhakkak ki O, en iyi işiten, en iyi görendir.”, Kur’an-ı Kerim 17 İsrâ 1.

¹⁶⁷ Metin, s. 6/7 (Başka örnek için bkz.: 44/11).

حزم و دور اندیشی و آنکه کلام خصلت هر ناصح آمد والسلام

*Önce tedbir ve iyice düşünmek, sonra konuşmak, her öğüt verenin hasleti oldu vesselam.*¹⁶⁸

9- edatı bazen tamlama görevinde¹⁶⁹ kullanılmıştır:

عین حق یاء ید الله بعد لام ذوالجلال من غلامان غلامش را غلامم بی ملال

*Zü'l-celâlin lamından sonra yedullah (Allah'ın eli)'in yası vardır. Ben onun kölesinin kölelerinin gamsız kölesiyim.*¹⁷⁰

10- Gereklilikte bazen asıl fiil, mastar şeklinde gelmiştir:

بایدت دادن: تو باید بدهد

خسته چونکه بی مجالست و ضعیف بایدت دادن علاج بس لطیف

*Hasta güçsüz ve zayıf olduğu için, senin oldukça iyi bir ilaç vermen gerekir.*¹⁷¹

11- yeterlilik kipinde asıl fiil می'li kullanılmıştır:

نمی توانم که می گویم: نمی توانم بگویم.

دریغای بی زبانی من نمی توانم که می گویم شدم حیران و شوریده درین بیدای بس پهنا

*Ne yazık ki dilsizim ben; “bu uçsuz bucaksız âlemde şaşkına döndüm, şaşırdım” nasıl diyebilirim ben!*¹⁷²

12- Olumsuzluk edatı نه bazen fiilinin başına eklenmeden ayrı olarak şeklinde gelmiştir:

نه یابی: نیایی.

ز بابای بزرگ عبرت بگیر و گریه را خو کن نه یابی تو خلاصی از مجرد قول اسلمنا

*Büyük babadan ibret al ve ağlamayı huy edin, teslim olduk (iman ettik) sözünden başka bir kurtuluş yolu bulamazsın.*¹⁷³

¹⁶⁸ Metin, s. 44/6.

¹⁶⁹ Ahmed Ateş-Abdülvehhâb Tarzî, *Farsça Grameri*, İstanbul 1982, s. 63.

¹⁷⁰ Metin, s. 16/3.

¹⁷¹ Metin, s. 45/19.

¹⁷² Metin, s. 28/5.

¹⁷³ Metin, s. 6/5.

13- İzafet kesresi bazen و (ve) bağlacı yerine kullanılmıştır:

لطیف نکته دان: لطیف و نکته دان.

گفتم ای یار لطیف نکته دان عارف و داننده اسرار جان

Dedim: "Ey latif ve nüktedan sevgili, canın sırlarının arifi ve bileni".¹⁷⁴

14- می bazen emir kipinin başına getirilmiş ve süreklilik anlamı vermiştir, bazen emir kipinin başındaki ب hazfedilmiştir:

می کن: بکن

لطف کردی در منام پای تو بوسیده ام با توالی عطا دلخسته را می کن دوا

*Lütfettin, uykumda senin ayağını öptüm, peş peşe bağışınla bu gönlü hastaya deva ver hep.*¹⁷⁵

گیر: بگیر، می کن: بکن.

خاک راه بارگاهش گیر و می کن توتیا گر بخواهی که رود از چشم دل درد کلال

*Eğer kalp gözünden şaşılığın gitmesini istersen derdine gitmek isterden, onun dergâhının yolunu tut, toprağını ve (gözüne) sürme yap.*¹⁷⁶

نما: بنما

سر بنه در پیش چوگان نظارت همچو گوی رو درین بازی هنرهایت نما میدان فراخ

*Başını top gibi çevgen sopasının önüne koy; bu oyuna katıl, hünerlerini göster, meydan geniş.*¹⁷⁷

15- Bazen çekimli fiillerin başına ب gelmiştir:

بماندم: ماندم

از دیده چو آن دلبر مهر روی نهان شد چون مرده بماندم که ز تن جان روان شد

*O ay yüzlü sevgili gözden gizlenince, canı bedeninden çıkmış ölü gibi kaldım.*¹⁷⁸

بباید: باید

¹⁷⁴ Metin, s. 44/22.

¹⁷⁵ Metin, s. 5/2 (Başka örnekler için bkz.: s. 22/5, 39/5).

¹⁷⁶ Metin, s. 16/8 (Başka örnek için bkz.: s. 17/1).

¹⁷⁷ Metin, s. 9/9 (Başka örnekler için bkz.: s. 21/5, 8, 23/3).

¹⁷⁸ Metin, s. 10/4 (Başka örnek için bkz.: s. 24/6).

بباید هجر این دوان چو اهل کھف در کھفی از ایشان گر نشد باری چو قطمیر آشنا باشد

*Mağarada Ashâb-ı Kehf gibi bu aşağı kimselerden ayrılmak gerekir, eğer onlardan olmazsan, en azından Kıtırmir gibi yakın ol.*¹⁷⁹

16- Bitişik şahıs zamirinin fiillere birleşmesi ve tümleş olması:

گفتمش: به او گفتم.

گفتمش پس از چه رو بندم کنی در بارگه من چنان دانم که در کوی اجنبی ام گفت لا

Ona dedim: O halde neden beni dergâhında tutsak ediyorsun? Ben bir yabancının sokağında olduğumu zannediyorum!”. Dedi: “Hayır!”.¹⁸⁰

آبیت: به تو آید.

معنی نگرده عارف دانادل حازم بی معنی چه کار آیت این صورت صد تار

*Bilge ârif, ileri görüşlü gönül (sahibi) manaya bakar, yüzlerce atkısı (çözgüsü) olan bu suret manasız ne işine yarar senin.*¹⁸¹

آیدت: به تو آید.

ز نغمه‌های رقیق روان ادا نکند به کوش اگر چه خوب آیدت صدای لفظ

*Akıcı ve ince nağmelerden eda edemez, her ne kadar lafzın sesi senin kulağına
güzel gelse de.*¹⁸²

بفرمایم: به من بفرمای

من گدا در یوزه گر در باب جود و نعمت
برگشاده دست می کنم بفرمایم عطا

*Ben dilenci, yoksul cömertlik ve bolluk kapında, elini açmış bir zavallıyım bağış
yap bana.*¹⁸³

17- Bazen çekimli fiillerin başına gelen می (-yor) eki bazen fiillerin sonuna ی şeklinde gelmiştir, buna “ya-i istimrarî” denir:

گفتے: میں نے، گفت۔

¹⁷⁹ Metin, s. 12/9 (Başka örnekler için bkz.: s. 17/1, 21/8, 23/7, 23/3, 29/1).

¹⁸⁰ Metin, 7/7.

¹⁸¹ Metin, s. 14/3.

¹⁸² Metin, s. 14/13 (Başka örnek için bkz.: s. 18/7).

¹⁸³ Metin, s. 5/3.

تلقى گرنه کرده از عنایات ازل کلمات کجا در یافتی راه تذلل گفتی اجر منا

*Eğer kelimeler ezeli inayet tarafından kabul edilmeseydi kulluk yolunu nasıl bulur ve biz günah işledik derdi.*¹⁸⁴

بودمی: می بودم.

بحر صافی حقیقت را چو قطره بودمی موجها دارم کنون ماهی نهادان یافتم

*Hakikatin saf denizine damla olduğumda, dalgalarım vardı, şimdi gizlenen balık buldum.*¹⁸⁵

18- Ek fiil hazfedilmiştir:

من و ما چه: من و ما چه هستیم.

من گفت الیف شد غلط این من و ما چه در وجود اندر وجود نیست جز شوکت کبریای تو

*“Ben”, dedi Elif oldu, yanlıştır bu; ben ve biz nedir varlıkta? Varlıkta Sen Kibriya’nın azametinden başkası yoktur.*¹⁸⁶

نی: نی است.

آن صیابی نی که از شرق جهان فانیست بلکه از شرق فیوضات خدا گردد وزان

*O sabah rüzgârı fani dünyanın doğusundan değildir, aksine Allah’ın bereketlerinin olduğu doğudan esmektedir.*¹⁸⁷

هنر: هنر است.

اوستادی ماهری تصویر گر گر کند تصویر زشتی بد هنر

*Becerikli üstad bir ressam, çirkin bir resim çizse de, sanattır.*¹⁸⁸

19- Gelecek zaman çekiminde (bileşik fiilin) asıl fiilin fiil kısmı hazfedilmiştir:

خواهم فرار: فرار خواهم کرد.

از توبه تو خواهم فرار ای قوّة مولای ما

¹⁸⁴ Metin, s. 6, 4.

¹⁸⁵ Metin, s. 17/9 (Başka örnekler için bkz.: s. 24/7,8,9, 25/1, 2, 3, 4, 35/4, 45/15).

¹⁸⁶ Metin, s. 20/7.

¹⁸⁷ Metin, s. 31/12.

¹⁸⁸ Metin, s. 44/14 (Başka örnekler için bkz.: s. 45/23,27).

*Senden sana firar edeceğim ey bizim Mevlâmızın gücü.*¹⁸⁹

2.1.6. Kullandığı Sanatlardan Örnekler

Şair divanında birçok sanata yer vermiştir. Bunlar:

Tecrîd: Şairin kendini soyut bir kişi kabul ederek kendine hitap etmesidir. Bu sanat genelde gazellerin son beyitlerinde bulunur.¹⁹⁰ Örnekler:

عشق شیرینست شیرین با همه دشواریش طفل دل را شیر شد زین رو ایفا هر جفا

*Bütün zorluklarına rağmen aşk tatlıdır tatlı; bu yüzden ey Elif, gönül çocuğuna süt oldu her cefa.*¹⁹¹

عشق بازی نیست با لاف و گداز بی مال گرایفا شیرمردی اندر آ میدان فراخ

*Aşk oyun değildir boş lafla ve sözle (olmaz), Ey Elif eğer aslan yürekliysen çık meydan geniş.*¹⁹²

Mürâ'ât-i nazîr: Beyitte aynı tür, benzerlik, mülâzemet, gibi anlam bakımından birbirine uygun kelimeleri bir arada getirmektir.¹⁹³ Örnekler:

ای صبا وقتی که گل در خنده بلبل نغمه خوان زان لطافت وز نشاط یار روشن گلستان

*Ey sabah rüzgârı gül açtığında, bülbül ötmekteyken, yârin güzelliğinden ve neşesinden dolayı aydınlıktır gül bahçesi*¹⁹⁴

Beyitte geçen گل (gül) ve بلبل (bülbul) kelimeleri arasında mülâzemet vardır; گل (gül) ve گلستان (gülbahçesi) kelimeleri aynı türdendir.

لاله گویان با زبان حال شرح این نشاط سوسن از شادی ز آزادی بگوید داستان

*Lale hal diliyle bu mutluluğu şerh etmekte, zambak mutluluktan özgürlükten hikâye etmekte.*¹⁹⁵

¹⁸⁹ Metin, s. 41/4.

¹⁹⁰ Veyis Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, Erzurum 2013, s. 111.

¹⁹¹ Metin, s. 1/7.

¹⁹² Metin, s. 10/3 (Başka örnekler için bkz.: s. 6/6, 7/4, 8/5, 14/10, 13/1, 40/4)

¹⁹³ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, s. 95.

¹⁹⁴ Metin, s. 28/8

¹⁹⁵ Metin, s. 28/9.

Beyitte لاله (lale) ve سوسن (zambak); شادی (mutluluk) ve نشاط (neşe); گویان (söyleyen), شرح (anlatma), داستان (hikâye) kelimeleri aynı tür bakımından birbirleriyle uygun kelimelerdir.

گاهی به جامی پر ز می بادف و عود و چنگ و نی کرده ز مجلس رسم طی شد جنت المأوی ما

*Bazen şarapla dolu kadehle bazen tef, ud, çeng ve neyle, Tay kabilesi gibi bir meclis kurmuş bizim Cennetü 'l-mevâ 'mız oldu.*¹⁹⁶

Beyitte دف (tef), عود (ud), چنگ (çeng) ve نی (ney); جام (kadeh), می (şarap), مجلس (meclis) kelimeleri aynı tür bakımından birbirleriyle uygun kelimelerdir.

مست خرابات نه یم ز ساقی نهان خورم نقل من از دلم شود کتاب من منم منم

*Meyhanenin sarhoşu değilim; sâkiden gizli içerim, benim mezem gönülden gelir benim kitabım benim benim.*¹⁹⁷

Beyitte geçen مست (sarhoş), خرابات (meyhane), ساقی (sâkî, içki dağıtan), نقل (meze) kelimeleri aynı türden kelimelerdir.

Telmîh: Söz içinde bilinen bir olaya, bir hikâyeye, meşhur bir olaya, bir kişiye, yaygın bir fıkra, nükte ve benzeri şeylere işaret etmektir.¹⁹⁸ Örnekler:

بیله دهر این دونل چو اهل کھف در کھفی از ایشان کوشد باری چو قلمیر آشنا باشد

*Mağarada Ashâb-ı Kehf gibi bu aşağı kimselerden ayrılmak gerekir, eğer onlardan olmazsan, en azından Kutmir gibi yakın ol*¹⁹⁹

الیفا فتنه آخر زمان چون سورتی افزود ترا آن به که ملجأ کھف آل مصطفی باشد

*Ey Elif ahir zamanın fitnesi iyiden iyiye arttığı için, senin için Mustafa'nın ailesinin mağarasına sığınmak iyidir.*²⁰⁰

Bu iki beyitte Kur'ân-ı Kerîm'in Kehf Suresi'nde anlatılan Ashâb-ı Kehf kıssasına işaret vardır. Bu hususta çok farklı rivayetler olmakla birlikte Ashâb-ı Kehf kıssası kısaca şöyledir: Tarsus civarında Dakyanus adlı bir hükümdar halkın puta

¹⁹⁶ Metin, s. 42/5.

¹⁹⁷ Metin, s. 18 /4 (Başka örnek için bkz: s. 9/4).

¹⁹⁸ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, s. 112.

¹⁹⁹ Metin, s. 12 /9.

²⁰⁰ Metin, s. 13 /1.

tapmasını ve onlara kurban kesmesini ister. Yedi genç (Yemlihâ, Mekseline, Meslinâ, Mernûş, Debernûş, Sâzenûş, Kefeştatayyuş) bu emre uymaz ve bir mağaraya çekilip Allah’a yalvarırlar. Bir müddet sonra uykuya dalarlar yaklaşık üç yüz dokuz yıl bu mağarada uyurlar. Yedi uyurların yanında mağaraya giderken peşlerine takılan “Kıtmir” adlı bir köpek de vardır. Uyandıklarında acıktıklarını fark edip Yemlihâ’yı gümüş bir para ile yiyecek almaya gönderirler. Fırından ekmek alırken fırıncı antik parayı görünce bunun define bulduğunu sanarak valiye haber verir ve Yemlihâ’yı yakalatır. Yemlihâ başlarından geçenleri valiye anlatır. Vali onun arkadaşlarını görmek ister ancak mağaraya gelince içeri önce Yemlihâ girer ve tekrar yedi genç sonsuz bir uykuya dalarlar. O günden sonra din farkı gözetmeksizin burası kutsal bir yer kabul edilir.²⁰¹

درین موعد علو قدر موسی ما شود ظاهر ولی فرعون ما را در زمان یک مرد ساحر نیست

*Bu buluşma yerinde bizim Mûsâ’mızın yüceliği ortaya çıkar, fakat bizim Firavun’umuzun bu zamanda büyücü bir adamı yoktur.*²⁰²

Hız. Mûsâ ve İsrâiloğulları Firavun’un gazabından kaçıp Kızıldeniz’i geçtikten sonra, Kenân diyârına doğru yöneldiler. Yolda İsrâiloğulları Hız. Mûsâ’nın tevhid akidesine defalarca başkaldırdılar. Allah’ın nimetlerine şükretmediler. Bu hadiselerle canı sıkılan Hız. Mûsâ, Allah’ın çağırısıyla Tûr dağına çıktı yerine vekil olarak kardeşi Hârûn’u bıraktı. Kırk gün Tûr’da yalnız başına ibadet edip vasıtasız olarak Allah’ın kelâmını işitti. Ardından O’na Tevrat indi. Beyitte bu olaya telmih vardır.²⁰³

گه نام او عشق آمده بی رنگ و بو مخفی شده اندر کمین آتش زده سوزیده صورتهای ما

*Bazen onun adı, renksiz ve kokusuz aşk oldu, gizli oldu, pusuda ateş açtı bizim yanık yüzlerimize.*²⁰⁴

Bu beyitte Kur’ân-ı Kerim’in Enbîya Suresi’nde geçen Hız. İbrahim’in ateşe atılması hadisesine telmih vardır. Hız. İbrahim Nemrud’u puta tapmaktan vazgeçirmek isteyip mücadele yolunu seçince, Nemrud onu ateşte yakarak cezalandırmak istemiştir. Ateşin son derece büyük oluşu yüzünden hiç kimse Hız. İbrahim’i ateşe atmak için

²⁰¹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2012, s. 34.

²⁰² Metin, s. 9/4.

²⁰³ M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, Ankara 2013, s. 61-65; Nimet Yıldırım, *Fars Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul 2006, s. 536; Pala, s. 334-335.

²⁰⁴ Metin, s. 42/ 2.

yaklaşamayınca şeytan gelerek Nemrud'un adamlarına mancınık yapmayı öğretmiş ve mancınık yaparak onu ateşe atmışlardır. Ancak Allah'ın emriyle ateş onu yakmamış ve bir gül bahçesine dönüşmüştür.²⁰⁵

İltifât: Sözde bir konudan başka bir konuya, bir üsluptan başka bir üsluba geçmek veya sözü muhataptan gâibe ve gâipten muhataba ya da muhataptan başka bir muhataba geçirmektir.²⁰⁶ Örnekler:

عشق می جوید که من جز او ندارم مشغله عقل نهیم می کند کو شد عقل دست و پا

*Aşk, ondan başka bir uğraşım olmasın istiyor, akıl ise o eli ayağı bağladı diye feryad ediyor.*²⁰⁷

Burada söz muhataptan (عشق) başka bir muhataba (عقل) geçmiştir.

Cinâs-ı hattî: Yazılışta aynı, telaffuz ve noktalamada farklı kelimelerin oluşturduğu cinastır.²⁰⁸ Örnekler:

چون سگ گرسنه کز کین و فتاده بر خاک موسم برف و یخ و سرد زمستان دل چاک

*Öfkesinden dolayı toprakta yuvarlanan aç köpek gibi, kar ve buz mevsimi ve kışın soğuğu gibi gönül paramparça*²⁰⁹

Cinâs-ı zâid: Aynı cins iki kelimedenden birinin diğerinden bir harf fazla olmasıdır.²¹⁰ Örnekler:

عشق می جوید که من جز او ندارم مشغله عقل نهیم می کند کو شد عقل دست و پا

*Aşk, ondan başka bir uğraşım olmasın istiyor, akıl ise o eli ayağı bağladı diye feryad ediyor*²¹¹

Cinâs-ı mürekkeb: Aynı cins kelimelerden birinin tek, diğerinin bileşik olmasıdır.²¹² Örnek:

با عرش رسیده سرم از شوق الیفا از وارد این معنی (دست آر) نه (دستار)

²⁰⁵ Köksal, s. 154-157; Yıldırım, s. 408.

²⁰⁶ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, s. 110.

²⁰⁷ Metin, s. 3/3.

²⁰⁸ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, s. 73.

²⁰⁹ Metin, s. 15/4.

²¹⁰ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, s. 70.

²¹¹ Metin, s. 3/3.

²¹² Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, s. 70.

*Ey Elif şevkten başım arşa (kadar) ulaşmış, bu mananın bilgisinden fayda elde et, sarıktan değil.*²¹³

دست kelimesi دست ve آر kelimelerinden oluşmaktadır. دستار ise tek kelimedir.

Tezâd: Sözde birbirine zıt kelimeleri bir arada kullanmaktır.²¹⁴ Örnekler:

ورنه کی بتوانم این احوال طاقت سوز من از خیال وی شده شیرین تلخی ها مرا

*Yoksa benim bu yakıcı, zor hallerime nasıl dayanırım, onun hayaliyle benim için acılar tatlı olmuş.*²¹⁵ شیرین (tatlı), تلخ (acı).

شرق و غرب از صیت اجلال و کمالش پر شده بندگی اش فخر سلطانان عالم بی ریا

*Doğu ve batı görkeminin olgunluğunun ünüyle dolmuş, onun âlemin sultanlarının övüncü olan (Hz. Muhammed'e) bağlılığında riya yoktur.*²¹⁶ شرق (doğu), غرب (batı)

يك نفس نزنند به راحت روز و شب پر اضطراب روز تعب و شب ز خواب جنگ خصم صف شکن

*Rahat bir nefes almaz, gece ve gündüz ıstırap içinde, gündüz yorgunluktan ve gece düşmanın safını yaran savaşın rüyasından.*²¹⁷ روز (gündüz), شب (gece)

کفر چه ایمان چه درد چه درمان چه آه ازین اختلاف شکر چه کفران چه

*Küfür ne, iman ne, dert ne, derman ne? Yazıklar olsun bu ihtilaflara şükür ne nankörlük ne?*²¹⁸ شکر (şükür), کفران (nankörlük)

Tensîku's-sıfat: Sözde bir kimsenin veya bir şeyin sıfatlarını peş peşe getirmektir.²¹⁹

پادشاه هر دو عالم حکمران جسم و جان تاجدار ملک معنی و جلالت انتما

*Her iki âlemin padişahı, cismin ve canın hükümdarı, mana ülkesinin sultanı ve görkemli padişah.*²²⁰

²¹³ Metin, s. 14/10.

²¹⁴ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, s. 99.

²¹⁵ Metin, s. 3/6.

²¹⁶ Metin, s. 4/5.

²¹⁷ Metin, s. 19/6.

²¹⁸ Metin, s. 35/1.

²¹⁹ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, s. 110.

²²⁰ Metin, s. 4/4.

شهریار کشور حسن و ملاحیت بی مثال تاجدار ملک علم و حلم و حکمت مهربان

*İyilik ve güzellik ülkesinin eşsiz hükümdarı; ilim, hilim ve hikmet ülkesinin şefkatli şahı.*²²¹

پادشاه هر دو عالم حکمران جسم و جان تاجدار ملک معنی و جلالت انتما

*Her iki âlemin padişahı, cismin ve canın hükümdarı, mana ülkesinin sultanı ve görkemli padişah*²²²

Teşbih: Bir şeyin bir şeye veya bir kimsenin bir kimseye benzetilmesidir. Teşbihte benzeyene müşebbeh, benzetilene müşebbehün bih, onlar arasındaki ortak sifata benzeme yönü ve benzeme anlamı göstere kelimeye de benzetme edatı denir.²²³

از ینابیع سخنهایش روان کوثر مثال سوبسو توحید و معارف جویها

*Söz pınarlarından Kevser gibi, her tarafta tevhid ve maarif sırları ırmaklar akar.*²²⁴

Beyitte sevgilinin sözleri Kevser ırmağına benzetilmiştir. Sevgilinin sözleri (سخنهایش) benzeyen, Kevser ırmağı (کوثر) benzetilen, akan (روان) yani sevgilinin konuşmasının güzelliği benzeme yönü, misal (مثال) benzeme edatıdır.

شاخها چون دلبران پیچیده با هم از طرب جمله در رقص آمده مثل سماع صوفیان

*Dallar, güzel sevgililer gibi birbirlerine dolanmış, hepsi neşeden sufilerin sema 'sı gibi raksa başlamış*²²⁵

Beyitte ilk mısradaki dallar (شاخها) benzeyen, güzeller (دلبران) benzetilen, birbirine dolanması (پیچیده با هم) benzeme yönü, gibi (چون) benzeme edatıdır. İkinci mısradaki yine dallar (شاخها) benzeyen, sufilerin seması (سماع صوفیان) benzetilen, raksa başlamış (در) (رقص آمده) yani raks etmek benzeme yönü, gibi (مثل) benzeme edatıdır.

²²¹ Metin, s. 30/7.

²²² Metin, s. 4/4.

²²³ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, s. 138.

²²⁴ Metin, s. 4/8.

²²⁵ Metin, s. 29/2 (Başka örnekler için bkz: s. 24/9, 25/1).

İştikâk: Bir cümlede veya beyitte aynı kökten veya aynı kökten olmayan, fakat görünüşte aynı köktenmiş gibi birbirine yakın ve benzer olan türemiş kelimeler kullanmaktır.²²⁶

المدد ای سید عالی جناب محتشم الغیث ای غوث اعظم دستگیری کن مرا

*İmdat! Ey görkemli dergâhın yüce efendisi, yardım et! Ey gavs-i azam, elimi tut benim*²²⁷

غوث (sığınak) kelimesi ve الغیث (imdat) kelimeleri aynı kökten değildir fakat aynı köktenmiş gibi görünmektedir.

Kalb-i ba'z: Bir kelimedede bulunan harflerin kısmen ters çevrilmesiyle kelime elde etmek ve bunları sözde kullanmaktır.²²⁸ Örnek:

الیفا تکیه بر علم و عمل چاه هلاکت هین بکلی از وجودت توبه کن گو ربنا ارحمنا

*Ey Elif! İlim ve amele dayan yokluk çukurundan sakın, varlığından tamamen tövbe et, “ rabbenâ irhamnâ ”²²⁹ de.*²³⁰ علم (ilim), عمل (amel)

İktibâs: Beyitte ayet ya da hadise yer vermektir. İktibasta şart, söz konusu ibarenin aynen ya da kısmen getirilmesidir.²³¹ Örnekler:

ز وصف مجمل چشمش چو ما زاغ البصر آمد دو زلفش را قسم کرده که واللیل إذا یغشی

*Onun gözünün kısaca vasfı “mâ zâğa’l basar” gibi oldu, onun iki zülfüne “ve’l-leyli izâ yağşâ” diye yemin etmiş.*²³²

Beyitte ilk mısraıda geçen “ ما زاغ البصر (göz (gördüğünden) şaşmadı)” cümlesi Necm Sûresi 17. ayetten iktibastır:

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى

*Göz (gördüğünden) şaşmadı ve onu aşmadı.*²³³

²²⁶ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, s. 75.

²²⁷ Metin, s. 5/1.

²²⁸ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, s. 76.

²²⁹ Rabbenâ irhamnâ: Rabbimiz bize merhamet et.

²³⁰ Metin, s. 6/ 7.

²³¹ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, s. 113.

²³² Metin, s. 7/ 2.

²³³ Kur'an-ı Kerim, 53 Necm 17.

Yine beyitte ikinci mısraıda geçen “والليل اذا يغشى” (Ortalığı) kapladığı zaman geceye andolsun” cümlesi Leyl Sûresi 1. ayetten iktibastır:

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى

(Ortalığı) kapladığı zaman geceye andolsun.²³⁴

طالب كه بود عاشق عاشق نبود در خواب النوم اخو الموت است هين زنده بيا يا هو

Âşka talip olan âşık uyumaz; “uyku ölümün kardeşidir” mutlaka uyanık ol, ey efendi!²³⁵

Beytin ikinci mısraıdan geçen “النَّوْمُ أَخُو الْمَوْتِ” (Uyku ölümün kardeşidir.)” cümlesi hadistir.

Tazmin: Şairin, başka şairlerden örnek olarak kendi şiiri içinde bir mısra, bir ya da birkaç beyit getirmesidir. Söz konusu mısra ya da beyit meşhur değilse şairin isminin zikredilmesi gerekir.²³⁶ Örnek:

زین نمط فرمود آن سلطان ما	پیر ما خنگار ما درمان ما
بالب دمساز خود گر جفتمی	هم چونى من گفتنیها گفتمی
زین سبب من نیز دارم احتیاط	تا نیفتد این ضعیفان در خبط

Bizim sultanımız, bizim pîrimiz, bizim hünkârımız, bizim dermanımız böyle buyurdu;

Kendi arkadaşımın dudağıyla hemdem olsaydım eğer, bende ney gibi söylenecekleri söyledim.

*Bu sebepten bende ihtiyatlıyım, bu zayıflar cinnete düşene kadar.*²³⁷

Şair ikinci beyti Mevlâna'nın Mesnevî'sinden²³⁸ tazmin etmiştir. Tazmin edilen beyit meşhur olduğu için şairin ismi zikredilmemiştir.

Suâl ve cevâb: Şairin muhatabıyla konuşması veya kendisiyle muhatabı ya da iki kişi arasındaki konuşmayı soru cevap şeklinde yapmasıdır.²³⁹ Örnek:

²³⁴ Kur'an-ı Kerim, 92 Leyl 1 (Başka örnekler için bkz.: s. 7/5, 28/2)

²³⁵ Metin, s. 23/ 2.

²³⁶ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, s. 115.

²³⁷ Metin, s. 45/14, 15, 16.

²³⁸ Mevlâna Celâleddin Muhammed, *Mesnevî-yi Ma'nevî*, s. 6.

²³⁹ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, s. 120.

گفتم ای مهر عرب من کشتی یم گفت لا گفتمش چونکه شها من اعجمی یم گفت لا

Dedim; Ey Arap sevgili! Ben ölüyorum. Dedi: “Hayır!”, ona dedim: Ey Şah Arap olmadığım için mi? Dedi: “Hayır!”.²⁴⁰

Beytin ilk mısraında şair muhatabına “گفتم (dedim)” kelimesiyle soru sormakta mısraının sonunda ise şairin sorusuna muhatap “گفت (dedi)” kelimesiyle cevap vermektedir.

Müreddef: Mısra veya beyit sonlarında kafiye den sonra aynı anlamda tekrar edilen kelime ya da kelimelere redif, redife sahip olan şiire de müreddef denir.²⁴¹ Örnekler:

هر که گوید شیر مردم گو بیا میدان فراخ گر هنر داری چه ترسی ای فتا میدان فراخ

*Her kim aslan yürekliyim derse, de ki gel meydan geniş; ey gençlik eğer hüner sahibiysen, ne diye korkarsın meydan geniş.*²⁴²

Beyitte میدان (meydan), فراخ (ferah) kelimeleri redif بیا (gel) ve فتا (gençlik) kelimeleri kafiye kelimeleridir.

کساد کاله حکمت درین بازار نادر نیست چنین بیع و شرا را مفلسان وقت قادر نیست

*Bu pazarda hikmet malının kesatlığına nadir rastlanır, zamanın müflisleri böylesi alışverişe layık değildir.*²⁴³

Beyitte نیست (değildir) kelimeleri redif, نادر (nadir) ve قادر (kadir) kelimeleri kafiye kelimeleridir.

Tefrîk: Şair önce iki şeyi zikreder, sonra onların arasında bir yönden farklılık olduğunu belirtir.²⁴⁴ Örnek:

مثال قامتش در سدره طوبی به طوبی لیک این حیرت فزایی

*Onun boyunun misali sidredeki tubadır, tubaya benzer ama daha da üstündür.*²⁴⁵

²⁴⁰ Metin, s. 7/6.

²⁴¹ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, s. 89.

²⁴² Metin, s. 9/6.

²⁴³ Metin, s. 8/6.

²⁴⁴ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, s. 89.

²⁴⁵ Metin, s. 37/3

Şair ilk mısırada sevgilinin boyundan ve sidredeki tubadan bahsetmiş sonra sevgilinin boyunu üstün tutmuştur.

Reddü'l-'acuz 'ales-sadr: Beytin sonunda (acuz) getirilen kelimenin, sonraki beytin başında (sadr) tekrar edilmesidir.²⁴⁶ Örnek:

رغبتی که نزد شهان بیابی بدان
خدمتت چو تمام گشت فتاده
نماند برای گذاردنی خدمتت
عادتست که رغبت بدوام حاجتت

Şahların yanında gördüğün ilginin, hizmetinden dolayı olduğunu bil.

*Hizmetin bitince (gözden) düşmüşsün demektir, isteğin ihtiyacın devamına göre olması adettir.*²⁴⁷

2.1.7. Arapça Cümle ve Terkipler

İman ettik.

آمَنَّا

İlahlar.

آلِهَةٌ

Kapına geldim sensin sığınağım.

آتَيْتُ الْبَابَ أَنْتَ مُلْتَجَايِي

Allah ona şehit sevabını verdi.

أَثَابَهُ اللَّهُ ثَوَابَ الشَّهِيدِ

Günah işledik.

أَجْرَمْنَا

Bize merhamet et.

ارْحَمْنَا

Geri dön.

ارْجِعْ

Onların iftiralarından Allah'a sığınırım.

أَسْتَعِذُّ بِاللَّهِ مِمَّا يَفْتَرُونَ

Verdik.

أَعْطَيْنَا

Teslim olduk (iman ettik).

أَسْلَمْنَا

Yok etme.

إِفْنَاءٌ

²⁴⁶ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, s. 80.

²⁴⁷ Metin, s. 47/5, 6.

Bize lütufda bulun.

أَكْرَمْنَا

Ancak O.

إِلَّا هُوَ

Zorunda kaldık.

أَلْزَمْنَا

Allah Yüce ve uludur, Yüce Allah.

اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ

Genişletmedik mi?

أَلَمْ نَشْرَحْ

Uyku ölümün kardeşidir.

النَّوْمُ أَخُو الْمَوْتِ

Karşılaşma gününe kadar.

إِلَى يَوْمِ اللِّقَاءِ

Hiç şüphesiz ben, senin ardı ardına verdiğin karşılıksız nimetlerden Elif oldum.

إِنِّي كُنْتُ أَيْفًا بِتَوَالِي عَاطَاكَ

Vahyettik.

أَوْحَيْنَا

Ortaya çıkardık ve yok ettik.

أَوْجَدْنَا وَاعْدَمْنَا

Evliyaullah, Allah velileri, Allah'a yakın olanlar.

أَوْلِيَاءُ اللَّهِ

Ey sâkî! Aşk tadanların neşesinden tattır bana.

أَيُّهَا السَّاقِي أَنْلِنِي سُورَ مَنْ ذَاقَ الْهَوَا

Allah mübarek etsin, aferin, bravo, kutsu olsun.

بَارَكَ اللَّهُ

Allah yücedir, uludur, yüce Allah.

تَعَالَى اللَّهُ

Sonra yarattık.

ثُمَّ أَنْشَأْنَا

Cömer davran, daha çok ver bana zira ben aşka tutulmuşum.

جُدْ وَ زِدْنِي مِنْهُ إِنِّي مُغْرَمٌ حَتَّى أَسْتَرِيحَ

Hepsinin soyu kesik.

جُمْلَةً أَبْتَرُ

Me'va cenneti.

جَنَّةُ الْمَأْوَايِ

Ey Allah'ın sevgilisi! Sen Rabbimin gölgesisin.

حَبِيبُ اللَّهِ إِنَّكَ ظِلُّ رَبِّي

Ariflerin sonuncusu.

خَتَمُ الْعَارِفِينَ

Yasakladık.

حَرَمْنَا

Hamd Allah'adır.

حَمْدُهُ لِلَّهِ

Rabbimiz bize merhamet et.

رَبَّنَا ارْحَمْنَا

(Ey) Allah'ın resulü! Bana lütfunu bahşet.

رَسُولَ اللَّهِ أَذْرِكُنِي بِلُطْفٍ

Yumuşak sözlü.

رَطْبُ اللِّسَانِ

Cömerlik sahibi (Allah).

ذَوَالْكَرَمِ

Varlığın ruhu.

رُوحُ الْوُجُودِ

(Kulu Muhammed'i) ... götüren Allah'ın şanı yücedir.

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى

Rableri onlara (tertemiz) şarap içirdi.

سَقَاهُمْ رَبُّهُمْ

Teslim ettik.

سَلَّمْنَا

Ebrar'ın(iyilerin) efendisi.

سَيِّدُ الْآبِرَارِ

Allah'ın salat ve (selamı) ... ın üzerine olsun.

صَلَاةُ اللَّهِ عَلَى

Peygamberlerin övüncü.

فَخَرُّ الْأَنْبِيَا

Söz ustalarının/yiğitlerin övüncü.

فَخَرُّ الْفُحُولِ

(Allah'ın) rahmeti sayesinde.

فَبِمَا رَحْمَةٍ

Allah'tan başka bir şey kalmaz.

فَلَا يَبْقَى سِوَى الْمَوْلَى

Allah, ... benzerinden münezzehtir.

قَدْ تَعَالَى اللَّهُ عَنْ مِثْلِ

Göz bebeği.

فَصٌّ جَلِيٌّ

Biz öğrettik.

عَلَّمْنَا

İsimleri öğretti.

عَلَّمَ الْأَسْمَاءَ

Hesap zamanı, (kıyamet günü).

عِنْدَ الْحِسَابِ

Bilinmeyenlerin bilinmeyişi, (Ahadiyyet mertebesi), Allah'tan başka kimsenin bilmediği.

غَيْبُ الْغُيُوبِ

Allah münezzehtir, Allah yücedir.

قَدْ تَعَالَى اللَّهُ

Şerefli kıldık.

كَرَّمْنَا

İnsanlarla akıllarının seviyelerine göre konuşun.

كَلِّمُوا النَّاسَ عَلَى قَدْرِ الْعُقُولِ

Övgüsünü sayamam (ne kadar övsem azdır).

لَا أَحْصَى ثَنَاءً

Çünkü ben heva ve heves içindeyim; belaya düştüm.

لَأَنِّي بِالْهَوَا طَالَ ابْتِلَايِي

Levh-i mahfûz, korunmuş levha (anabellek).

لَوْحٌ مَحْفُوظٌ

Onların arasında anlayan çok az kişi vardır.

لَيْسَ فِيهِمْ مُدْرِكٌ إِلَّا قَلِيلٌ

Senden başka Rabbim yok bu nedenle sen beni rahatlatan ol.

لَيْسَ لِي غَيْرُكَ رَبِّي فَكُنْ أَنْتَ الْفَرَّاجَ

Bir kulunun kötülüklerine (günahlarına) senden başka merhamet edecek kimse yoktur.

لَيْسَ مَنْ يَرْحَمُ عَبْدًا بِمَسَاوِيهِ سِوَاكَ

Bakış (gözü) kaymadı.

مَا زَاغَ الْبَصَرُ

Attığın zaman sen atmadın.

مَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ

İki denizin birleştiği yer.

مَجْمَعُ الْبَحْرَيْنِ

Dini ihyâ eden.

مُحْيِي الدِّينِ

Onlara katı, sert davran.

وَاغْلَظْ عَلَيْهِمْ

Kuşluk vaktine ve geceye andolsun.

وَالضُّحَى وَاللَّيْلِ

(Karanlık) ortalığı kapladığı zaman geceye andolsun.

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى

ve kurtardık.

وَنَجَّيْنَا

Onun üzerine yoktur.

وَلَا عَلَيْهِ

Allah'ın velisi, Veliyullah, (Hz. Ali).

وَلِيُّ اللَّهِ

Bismillah (Allah'ın ismiyle) ile başlamanın uğuru.

يُمْنٌ بِسْمِ اللَّهِ

2.1.8. Şiirleri

Elif Efendi Divanındaki Farsça şiirler gazel, kaside, tercî-i bend, musammat, mesnevî, rubaî, kıt'a ve müfretten oluşmaktadır. Toplam 580 beyitten oluşan Farsça

şiiirlerinin 24 tanesi gazel, 5 tanesi kaside, 1 tanesi tercî-i bend, 1 tanesi musammat-ı murabba, 1 tanesi mesnevî, 6 tanesi kıt'a, 1 tanesi müfrettir.

2.1.8.1 Gazeller

1. Elif Efendi, bu gazelinde Hâfız-ı Şîrâzî'nin divanındaki ilk gazelin ilk beytine telmih yaparak, sâkî'ye seslenir, ondan kendisini neşelendirecek şarap vermesini ister. Aşkla akıl arasında kaldığını; aşkın aklın önüne geçtiğini, aşktan dolayı sıkıntı çektiğini; ancak yine aşk sayesinde teselli bulunduğunu ve sıkıntılara katlandığını dile getirir; tüm zorluklara rağmen aşkın tatlı olduğunu vurgular.

2. Abdulkâdir-i Geylânî'nin methiye edildiği bu gazelde Elif Efendi Abdulkâdir Geylânî'yi gavs-i azam, pîrlerin pîri, kadri yüce, makamı ulu, eşsiz zât, mana ülkesinin sultanı gibi sıfatlarla över; onun çaresizlerin imdadına yetiştiğinden, tüm âlemin ona hayran olduğundan, Hz. Muhammed'e bağlılığından, sürekli Allah'ı zikrettiğinden ve din sırlarının onunla öğrenildiğinden bahseder. Ondan yardım diler, dua eder.

3. Bu gazelde, şair, Hz. Âdem'in su ve çamurdan yaratıldığını, Allah'ın onu kendi ruhuyla şerefliendirdiğini, değerinin meleklerden bile yüce olduğunu ve meleklerin ona secde ettiğini anlatır. Cennetteki bütün nimetlerin ona helâl; fakat bir meyvenin ona yasaklandığını; o meyveden yemesiyle cennetten çıkarıldığını, Allah'ın inayetiyle tövbe yolunu bulup tövbe ettiğini söyler. Bu olaydan ibret alınması, tövbe edilmesi ve benlikten vazgeçilmesi gerektiğini öğütler.

4. Abdurrahmân-i Câmî'nin naatına nazire olarak yazılmış bir gazeldir. Gazel Hz. Peygamber'e salat ve selamla başlar; âlemin onunla var olduğundan, gecelerin onunla aydınlandığından, Necm sûresi 17. ayetin onun kısaca vasfı olduğundan, Hz. Âdem'in tövbesinin kabulüne onun adının vesile olmasından söz edilir. Peygamberimizin miracına telmihle gazel sona erer.

5. Elif Efendi soru-cevap şeklinde sevgiliye hitap eder. Sevgiliden uzak kaldığı için ıstırap içinde olduğunu ve bu sıkıntıdan kurtulmak istediğini söyler; sevgiliye “ya öldür ya yanına al, ya bu halin sebebini anlat ya da bu zulumden kurtar” diye seslenir.

6. Şair, bilginin, pazarda satılan mal, bilginin de bu pazarın satıcısı olduğunu, bilginin pahalı bir mücevher olup alıcısının çok az bulunduğunu; herkesin kendi isteğine

göre değer bulduğunu, pazar satıcıları arasında olduğu gibi bilgelerin arasında da bir çekişme, bir anlaşmazlık olduğunu ve bu anlaşmazlıktan dolayı inkâr ve imânın ne olduğunun belli olmadığını anlatır.

7. Bu gazelde şair, aşkın boş lafla olmayacağını, aşk için delil gerektiğini, delilsiz aşkın aşk olmadığını; aşk yolunda amaca ulaşmak için çaba, ölümüne bir savaş gerektiğini, bu yola ve savaşa da aşk şarabıyla sarhoş olup girilmesi gerektiğini söyler.

8. Sevgili ay yüzlüdür, can bahşeder, o gözden gizlendi mi âşık ölü gibi olur. Âşığın hayatının devamlılığı ona, onun yüzünü görmeye bağlıdır. Âşık sevgilinin ayrılığında feryad eder, güçsüz ve dermansız kalır; sonunda sevgiliden aman diler.

9. Elif Efendi bu gazelde babası Şeyh Ahmed Muhtâr Efendi'nin ölümüne tarih düşürmüştür. Ahmed Muhtâr Efendi'yi zamanın eşsizi, reşid bir pîr, vefalı, cömert, metin, dürüst, sabırlı, din uğruna savaşılan bir zât olarak tanıttıktan sonra onun ölümüyle yaşadığı üzüntüyü dile getirir ve 1319/1901 yılında, seksen dört yaşında vefat ettiğini bildirir.

10. Şair, dervişin inzivâda huzur bulduğunu, kederli görünsede gönlünün huzurla dolu olduğunu; her ne kadar sıkıntı çekse de kendisinin Allah'ın rahmetinin olduğunu söyler. Dünya onun önünde bir perdedir. Dünyadakiler akılla değil, aşkla hareket ederler; ancak bu yanıltır, âlemden ayrılp Ashâb-ı kehf gibi bir mağarada uzlete çekilmek gerekir; en doğru yol Hz. Muhammed'in yolundan gitmektir.

11. Elif Efendi, sevgiliye kavuşmak istediğini, sevgilinin dert verdiğini, aynı zamanda derdine derman olduğunu; sevgilinin şefkatinin olmadığını, bu yüzden sevgiliden cömertlik ve şefkat beklemenin yersiz ve boş olduğunu; cömert ehlinin gümüş ve altın değil, can verdiğini dile getirir.

12. Gönül ehli, bilge insanın görünüşe aldanmaz. Kişiler görünüşte derviş olsalarda asıl mesele kalp temizliğidir. Yapılan işlerde Allah'ın rızasının gözetilmesi gerekir, şekil değil mana önemlidir.

13. Elif Efendi; sözlerinin derinliğinin kelimelere sığmadığını, ifade etmek istediklerini sözlerle ifade edemediğini, her ne kadar güzel, ahenkli cümleler kursa da gönül sırlarını dile getiremediğini anlatır.

14. Elif Efendi bu gazelinde, Allah'ın cömert ve bağışının bol olduğunu, kendisinin O'nun nimetlerine, bağışına, merhametine, muhtaç olduğunu ifade ettikten sonra, Allah'tan başka kimsenin kendisine merhamet edemeyeceğini söyler; Allah'tan kendisine acımasını ister.

15. Sonsuz cömertlik sahibi Allah'ın adını anarak söze başlar. Elif Efendi, Hz.Peygamber'in kölesidir. Doğru yol onun gittiği yoldur. Hz. Peygamber'in yolu dışındaki bütün yollar insanları yoldan saptırır. Bu yolda can vermek helâldir. Hz Peygamber'in ayakkabısı padişahların tacından çok daha değerli, daha üstündür.

16. Elif Efendi, sevgilinin sokağına varınca, sonsuz hayat bulur; kendinden geçer; sevgilinin yüzünde hayat suyu bulur. O, şeyh Sa'deddin el- Cibâvî, Mevlâna ve Ebu'l Hasan Ali Şâzelî'den birçok bilgi ve sır öğrenmiştir; Şeyh Bahâeddin Elif Efendi'nin hakikati görmesine vesile olmuştur.

17. Elif Efendi sevgiliyi tanımak ister, onun neşesiyle mutlu olup, gönlünden gelen aşkla şarhoş olduğunu söyler. Sevgili yüzünü göstermiyorsa, onu görmesine engel perdeler varsa, bunun kendi sebebiyle olduğundan, güneş gibi olan sevgiliyi bulutların saklayamadığından, sevgilinin ona, kendinden geçene kadar sıkıntı verdiğinden bahseder.

18. Dünyadaki şan ve şöhretin boş olduğunu, Gerçeği görmenin ve Hz. Peygamber'in yolundan gitmenin zorunlu olduğunu, dünyada saltanatının geçici olup dünya işini düşünenlerin insanın gece gündüz huzursuz olduğunu; huzur için dünya işlerinden vazgeçmek gerektiğini söyler ve tüm dünyevî işlerden vazgeçilmemesi gerektiğini; ancak en azından yetinilecek kadarıyla uğraşılması gerektiğini anlatır.

19. Şair, gönlünün, canının, dünya ve içindekilerin hepsinin sevgiliye feda olmasını ister. Ona lazım olan maşuğunun yüzü görmek, maşuğuna kavuşmaktır. Kavuşmasına engel aradaki perdedir. Bu perde kalkarsa, sevgiliye kavuşulabilir. Âşıkla maşuk bir olmalıdır; ben ve biz diye bir şey olmamalıdır. Varlık âlemine bakılırsa Allah'tan başka bir şey görülemez, çünkü var olan herşeyi O var etmiştir, O yaratmıştır; herşey O'dur.

20. Elif Efendi irfan isteyenlerin bu yolda savaşmaları, aşk şarabıyla sarhoş olup kendi varlıklarından vazgeçmeleri, dillerinde sevgiliden başka bir şey olmaması, nefsin bağından kurtulup teslim olmaları gerektiğini söyler.

21. Elif Efendi bu gazelde, Allah'ı anar. O'nun Mun'im, Rezzâk, Mu'tî, Vehhâb, Evvel, Âhir, Zâhir ve Bâtın olduğunu anlatır. Puthanede, tekkede, kilisede her yerde Allah'a secde edildiğini, varlık âlemine hakikati gören gözle bakıldığında, O'ndan başka bir şey görülemeyeceği gönülde sadece Allah aşkı olması gerektiğini anlatır; bütün fazlalıkların gönülden atılması gerektiğini ifade eder.

22. Bu gazelde şair, ömrün gelip geçici olduğunu söyleyerek, gaflet uykusundan uyanılması gerektiğini, gönlün Allah sevgisiyle dolması ve ruhun aşkla diri olması ve nefsânî isteklerden vazgeçilmesi gerektiğini ifade eder.

23. Elif Efendi, yüzünü göremediği sevgilinin güzelliğinden, sevgilinin hayat bağışlayan sofrasından ve dergâhından haber almak ister; o dergâhta sevgilinin neler konuştuğunu merak eder ve Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin dördüncü beytine nazire yaparak, aslından uzak kalan kişinin, aslıyla eş olmadığı sürece, bir teselli bulamayacağını söyler.

24. Sevgili isterse, herşey yapılabilir; fakat onun sırlarının saklanması gerekir. Kendisine sırdaş arar; sırdaşıyla birlikte olur; onun hikâyelerini anlatır şair sevgilinin aşkıyla sarhoş olmuştur.

2.1.8.2. Kasideler

1. Elif Efendi, bu kasidesinde Hz. Peygamber'in eşinin ve benzerinin olmadığını, Allah'ın sıfatlarının ve zâtının onda görüldüğünü, insanların ve meleklerin onun aşkıyla divane olduğunu; onun vahiy güneşi, beyaz inci, ilk nur, ilk akıl olduğunu, Allah ile kul arasındaki tek aracı olduğunu söyler. Ayrıca Hz. Ali'nin göğün parlak dolunayı, Allah'ın velisi, biricik şah olduğunu, onların ve ehl-i beytin cana ve gönle ışık tutan rehber olduklarını, onlar sayesinde amaca ulaşıldığını, varlık âleminin onlarla düzen bulduğunu, iki dünyanın da mutluluğunun onları sevmeye bağlı olduğunu anlatır. "Onların nur saçan parıltılardır" der.

2. Bu kaside de Elif Efendi, Hz. Peygamber'in güle benzediğini, gül bahçesinin güzelliğinin sevgilinin güzelliğinden olduğunu, gül bahçesindeki çiçeklerin onun güzelliğini vasf ettiğini, sümbül ve menekşenin onun güzelliği karşısında utanıp gizlendiğini anlatarak, Hz. Peygamber'i meth eder. Daha sonra "beni öldür; ama dergâhından kovma, senin yanında kalıp senin gibi gül kokayım, sana lâyük olayım"

diye sevgiliye seslenir; sevgilinin cömert, şefkatli, eşsiz, ilim ve hikmet ülkesinin padişahı olduğunu, ışık saçan güneş, âlemde herkesin sığınağı olduğunu söyler. Onun huzurunda imkânsız diye bir şey yoktur; bağışı boldur. Elif Efendi Allah’a dua eder, ona kavuşturmasını diler.

3. Elif Efendi bu kasidesinde günahlarından tövbe ederek, Allah’ın Tevvâb, Settâr, Gaffâr, Kerîm, Kahrîr isimlerine değinerek, günahlarının affı, O’nun lutfu, tecellisi, ihsanı, bağışı ve yardımı için Allah’a yakarıştaki bulunur.

4. Küfür ve iman, şükür ve nankörlüğün, cehalet ve irfânın, ibadet ve isyanın birbirine karıştığını; hakikatin gizli kaldığını; herkesin amacının bir olduğunu; fakat bir ihtilafın ve şaşkınlığın olduğunu; ardından tüm yolların Allah’ın varlığına ve birliğine gittiğini; marifetin yollarda olmadığını, Allah’ın zatının ve Kur’an-ı Kerim’in manasının ne olduğunu bilmekte olduğunu dile getirir.

5. Bu kaside Hz. Peygamber’e naattır. Hz. Peygamber gizli varlık âleminin fidanıdır. Zarif, hoş tavırlı, sidredeki tubadan daha güzeldir; sözlerinin tatlılığının Kevser ırmağı gibidir. Allah’ın sıfatları onda toplanmıştır. Herkes onun güzelliğine hayrandır. Allah’ın nuru onun yüzünde tecelli etmiştir. Hz. Muhammed işaret parmağıyla ayı ikiye parçaya ayırmıştır. herkese bağış yapan bağış denizidir. Allah’ın sevgilisidir. Elif Efendi’nin kendisi âciz, zavallı bir kuldur; Hz. Peygamber’den yardım ister; düştüğü karanlıktan kurtarmasını ister.

2.1.8.3. Terkîb-i bend

Elif Efendi, Hz. Peygamber’in Hz. Âdem’in aynasında görüldüğünü, Hz. Muhammed ve Hz. Ali’nin bir nurdan olduğunu, Hz. Muhammed’i anmanın Hz. Ali’yi anmakla bir olduğunu ve onların ismini anmanın Allah yoluna ulaştıracağını söyler ve “ya Ali ya İlyâ ya Ebû’l-Hasan ya Ebû Tûrab” demenin mutluluğa kavuşturacağını dile getirir.

2.1.8.4. Musammat-ı Murabba (Muhammes Terkîb)

Şair musammatında sevgilinin cana can kattığını, hayat bahşettiğini, âlemin onunla ayakta durduğunu, insanların ondan büyülendiğini, bütün varlık âleminin onun emri altında olduğunu ifade ederek, onun Allah’ın sırrı olduğunu, âşık ve mâşûğun bir

olduğunu, her nereye bakarsa baksın, onu gördüğünü, gözlerin onunla gördüğünü, kulakların onunla duyduğunu, herkesin gönlünün onu istediğini, ona layık olunursa, ona sırdaş olunabileceğini anlatır.

2.1.8.5. Mesnevî

Elif Efendi, mesnevisine Mevlâna'nın Mesnevî'sinin ilk beytine nazire yaparak başlar, Mevlâna'ya seçkin şah, meşhur pîr, başarının mazharı, yaratıcının feyzi, ruhun sahibi gibi sözlerle övgülerde bulunur. Mevlâna'nın kendisine ihsanda bulunduğunu ve ilham verdiğini; kırk yıl kadar Mesnevî okuttuğunu ve altı defteri tekrar tekrar okuduğunu, Mesnevî'nin sırlarını anlayışı kıt kişilere anlattığını; fakat anlayamadıklarını; bu sebepten Mesnevî'yi şerh etmekten vazgeçtiğini, onun sırlarına herkesin kendi kararınca vakıf olabileceğini, herkesin farklı şeyler anlayabileceğini söyler. Mevlâna'nın söylediği her şeyin doğru olduğunu, Mesnevî'nin her bir hikâyesinin ayrı bir değeri bulunduğunu fakat onların değerini anlayabilecek çok az insan olduğunu anlatır.

2.1.8.6. Rubaîler

Divanda yer alan Farsça 3 adet rubaîde, ilahî aşka tutulanların kalbinde Allah sevgisi, dilinde sadece O'nun zikrinin olması gerektiğini ve bunlar sayesinde hakikate ulaşacağını; tekke, medrese ve rindler meclisinde tek bir meselenin konuşulduğunu; ne yaparsa yapsın, bu meseleye vakıf olamayacağını söyler ve dolunay gibi olan sevgilinin ay gibi farklı şekillere bürünmesiyle aşığı şüpheye düşürüp huzursuz ettiğini anlatır.

2.1.8.7. Kıt'alar

Farsça 4 adet kıt'ada her işe “Bismillah” ile başlanması gerektiğini, “Bismillah” sözüyle ve Kur'an-ı Kerim'in anahtarı olan Allah'ın Rahman ve Rahim isimleriyle her işin kolaylaşıp her sorunun çözüldüğünü söyler. Muhtaçların, düşünlerin sığınağının ve koruyucusunun sadece Allah olduğunu ve her şeyi Allah'tan dilemek gerektiğini, fanî dünyaya bağlanıp ahiretten vazgeçmemek gerektiğini anlatır. İyilerin yolundan gitmek, kötü kimselerden uzak durmak ve Hak dostlarıyla olmak gerekir.

2.1.8.8. Müfret

Şair divanda yer alan 1 müfrette devlet kuşuna benzettiği sevgilinin ölmesiyle yerinin boş kaldığını ve bundan sonra ya rüyada ya da mahşerde onunla karşılaşabileceğini anlatır.

2.1.9. Tasavvufî Terimler

استغنا: Sâlikin Allah'ın kendisine kâfi olduğuna inanarak ondan başkasına ihtiyaç duymaması ve tenezzül etmemesi. Dünya mal ve makamlarından bağlarını kesme yoluyla elde edilen ihtiyaçsızlık.²⁴⁸

باده (می): Aşkın galebe çalması, heyecan ve coşkusu. Aşk'ı Allah'a ulaşma yolu kabul eden tasavvuf ehli, bâdeyi de rûh coşkunluğu için bir araç olarak görür.²⁴⁹

باطن: İç, gizli, görünmeyen şey. Ayetlerin ve hadislerin, ancak arifler ve veliler tarafından bilinen gizli anlamları. Sâlikin kalbi ve ruhu, iç âlemi.²⁵⁰

پیر: Şeyh, mürşit.²⁵¹

تقوى: Amelî hikmette sakınmak, korunmak ve ibadetlerden dolayı mükafat beklemekten ve haram işlerden kaçınmak anlamına gelmektedir.²⁵²

توحيد: “Birdir” demek ve birlemek anlamına gelmektedir. Birinci şekliyle tevhidin anlamı imanın şartı olup marifetin başlangıcıdır. İkinci olarak imandan sonra hâsıl olan marifetin kemalidir. Ne zaman mümin varlık âleminde Hak Teâla'dan ve onun feyzinden başka bir şey olmadığına yakîn eder ve feyzinin varlığının da kendiliğinden oluşmadığını bilirse kesretten kopar ve her şeyi bir bilir.²⁵³

جبه: Dervişlerin giyindiği seyrü sülukun şiarlarından olan ve Hazreti Ali'ye nisbet edilen özel bir giysi. Cübbe seyrü sülukun bazı makamlarına ulaşmış Allah'ın velilerine mahsustur.²⁵⁴

²⁴⁸ Metin, s. 48/3; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2001, s. 282, Seccadî, s. 255.

²⁴⁹ Metin, s. 21/5, 23/4, 5, 26/1, 35/7, 8; Uludağ, s. 248; Pala, s. 208.

²⁵⁰ Metin, s. 4/3, 6/8; Pala, s. 59; Uludağ, s. 67-68; Seyyid Cafer Seccadî, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü* (Çev. Hakkı Uygur), İstanbul 2007, s. 65.

²⁵¹ Metin, s. 4/1, 11/2, 3, 35/2, 43/2, 6, 45/13; Uludağ, s. 192

²⁵² Metin, s. 27/3, 42/4; Seccadî, s. 455.

²⁵³ Metin, s. 27/4; Seccadî, s. 481.

²⁵⁴ Metin, s. 14/2, 21/3; Seccadî, s. 91.

حکمت: Eşyanın hakikatlerini, özelliklerini, yaratılış nedenlerini, eserlerini, etkilerini bilmek ve ona göre amel etmektir. Filozoflar edebiyatta birer hikmet sembolü olarak anılırlar.²⁵⁵

خرابات : Bu kelime ve kökeni hakkında çok fazla şey söylenmiştir ancak genel olarak eskiden İslam şeraitine aykırı olduğu için meyhanelerin şehir dışında ve virane ve harabeler içine kurulmuş olması zamanla harabe kelimesinin meyhane ile eş anlamlı olarak kullanılmasına neden olmuştur denilebilir. Yine meyhanelerin bu adla adlandırılmasının sebebi olarak buraya gidenlerin hallerinin harap hale gelmesi de gösterilmiştir. Bazıları ise bu kelimenin hor abad (yemek yeri) kelimesinin bozulmuş hali olduğunu söylemişlerdir. Tasavvuf edebiyatında ise beşerî sıfatların harap olması ve cismanî varlığın fani olması anlamlarına gelmektedir.²⁵⁶

خلوتخانه (خلوتسرا): Sâlikin tek başına ibadet ettiği yer, inzivaya çekildiği köşe, çilehane. Velayet makamındaki kemal halleri. Sâlikin Hak'la Hak olduğu makam, sevenle sevgilisinin birleştiği mertebe, ilahi harem.²⁵⁷

درگاه (درگه): Tarikat mensuplarının topluca ibâdet ve törenlerini yaptıkları yere denir. Dervişler ve şeyhler burada bulunurlar. Divan edebiyatında halka açık yer olarak ele alınan dergâh, derviş ile birlikte çok kullanılır. Dergeh şeklinde de kullanılan kelime her fakir ve yolcunun barındığı bir yer olarak görülmüştür. Mutasavvıf divan şairleri tarafından daha çok sözü edilen dergâh, bazen “eşik, kapı önü” anlamında da kullanılır.²⁵⁸

درویش: Dünyaya ve içindekilere itina etmeyen kimse.²⁵⁹

دستار: Tarîkat ehlinin, şeyhlerin ve halifelerinin sardıkları çeşitli renk ve şekillerdeki sarık.²⁶⁰

دلق: Dervişlerin giydiği murakka giysi, dalk.²⁶¹

ذکر: Allah'ı anmak ve hatırlamak; onu unutmamak ve gaflet halinde olmamak. Allah kelimesini veya *lâilahe illâllah* cümlesini söylemek ve tekrarlamak.²⁶²

²⁵⁵ Metin, s. 8/6, 9; Pala, s. 208.

²⁵⁶ Metin, s. 18/4; Seccadî, s. 177-178.

²⁵⁷ Metin, s. 12/1; Uludağ, s. 156-157.

²⁵⁸ Metin, s. 11/1, 29/11, 31/8; Pala, s. 111-112.

²⁵⁹ Metin, s. 12/1, 13/6; Seccadî, s. 101.

²⁶⁰ Metin, s. 14/2, 14/5, 7; Uludağ, 104.

²⁶¹ Metin, s. 12/8, 42/4; Mehmet Kanar, *Farsça Türkçe Sözlük*, İstanbul 2010, s. 718.

رند: Halkın hakkındaki söylediklerine aldırmandan gönlünce hareket eden, keyfince davranan, içi irfanla süslü, ilimle dolu olduğu halde halktan biri gibi sade yaşayan hakîm, bilge kişi, rıza mertebesine erdiği için her şeyin ilahi takdire göre meydana geldiğini bilen, bunun şuur ve idrakine eren kâmil insan. Tefviz ve tevekkül ehli, zahit ve âbitler gibi dinin şekli yanıyla sınırlı kalmayıp özüne ve içine nüfuz ettiğini iddia eden mutasavvıf.²⁶³

زاهد: Dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan yüz çeviren, el etek çeken. Kendini bütünüyle ahirete ve Hakk'a veren, mala, mülke, makama ve şöhrete değer vermeyen, dünyayla ahiret arasında tercih yapmak gerektiği zaman ağırlığını daima ahretten yana koyan.²⁶⁴

زه: Ahirete yönelmek için dünyadan el etek çekmek. Hakk'a yönelmek için dünyadan da ahretten de el etek çekmek. Elde mevcut olsa bile gönülde mal ve mülk sevgisine yer vermemek. Fuzulî ve lüzumsuz olanı terk etmek. Zarurî olmayan her şeyi terk etmek. Helâl ve mubâhın ihtiyaçtan fazla olan kısmını terk etmek.²⁶⁵

ساقی: Tasavvuf edebiyatında çeşitli anlamlarda kullanılmış kelimelerdendir. Bazen mutlak feyz dağıtan, bazen Kevser dağıtan anlamında kullanılmıştır. Kâmil mürşit, Feyyâz-ı mutlak, bütün feyz ve sevginin kaynağı olan Allah anlamında da kullanılmıştır.²⁶⁶

سید: Mutasavvıflar büyük sûfilere ve şeyhlere genellikle *seyyidî*, *sîdî* (efendim) şeklinde hitap ederler. Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'in soyundan geldiklerine inanılan kişilere özellikle seyit (bazen Alevi) denir ve bunların çoğunun evliya olduğuna inanılır. Abdulkadir Geylânî ve Ahmed Rifâî gibi tarikat kurucularının da “*Seyit*” oldukları kabul edilir.²⁶⁷

طاعت: Allah'ın rızasına uygun düşen her söz, hal ve hareket.²⁶⁸

ظاهر: Bâtının karşıtıdır. Hislerle anlaşılabilen şeylerdir. Tecelli eden Hakk'a verilen isim. Zâhir olan Hakk'ın vücududur.²⁶⁹

²⁶² Metin, s. 34/1, 46/5, 35/5; Uludağ, s. 393.

²⁶³ Metin, s. 46/7; Uludağ, 104.

²⁶⁴ Metin, s. 35/4; Uludağ, s. 389.

²⁶⁵ Metin, s. 42/4; Uludağ, s. 397.

²⁶⁶ Metin, s. 18/4; Seccadî, s. 397; Uludağ, s. 305-306.

²⁶⁷ Metin, s. 5/1; Uludağ, s. 315.

²⁶⁸ Metin, s. 11/9, 35,4; Uludağ, s. 340.

عالم: Yüce Allah'ın, kendi zâtını, sıfatlarını, fiillerini ve isimlerini, yani bunların tecellilerini yakîn yolu (ilme'l-yakîn) ile temaşa etme mertebesine çıkardığı kimseler.²⁷⁰

عبادت: Sâlikin gösterdiği çaba. Allah'a kulluk etmek.²⁷¹

عطا: İstilahta Haktan kullarına gelen feyizler anlamındadır. Kulların rızıkları olabileceği gibi maddi ve manevi başka nimetlerde olabilir. Hakk'ın kula olan ihsanı ve lütfu; ona sağladığı maddi ve manevi fayda; kısmet, rızık.²⁷²

عقل كل: Akl-ı evvel. Vahdet mertebesi. Nur-i Muhammedî. Cebrail. İnsanın hakikati. Yüce arş. Akl-ı evvel Allah'tan ilk zuhur eden şeydir. Akl-ı külli, akl-ı evvelin mazharıdır. Akl-i evvelden sonra gelen bir mertebedir.²⁷³

علم: Marifet, irfan, kendini bilmek, sâlikin kendini bilmesi.²⁷⁴

عمل: Şeriat ve tarikat gereği olarak yapılan her iş ve tâat.²⁷⁵

عنایت: Allah'ın kulunu kayırması.²⁷⁶

غوث: Yardımcı, imdada yetişen. Kutup olan. Tanrı erenlerinden yardım istenildiği zaman bu adla anılır. Gavs, her asırda ancak bir tane olur. Mesela Kadirîlik inancına göre Abdülkâdir-i Geylânî bir gavstır.²⁷⁷

فنا: Kulun fiilini görmemesi hali. Hakta yok olması yani kulun beşeriyetinin Hakk'ın rububiyetinde sona ermesidir.²⁷⁸

فكر: Allah'ın ayet ve nimetleri üzerinde düşünmek.²⁷⁹

فقر: Ariflerin makamından biridir. Dervişlik, sâlikin hiçbir şeye malik ve sahip olmadığının, her şeyin gerçek malik ve sahibinin Allah olduğunun şuurunda olması.²⁸⁰

²⁶⁹ Metin, s. 4/3, s. 9/4, s. 12/2; Uludağ, s. 389; Seccadî, s. 519.

²⁷⁰ Metin, s. 6/3; Uludağ, s. 36.

²⁷¹ Metin, s. 11/9; Seccadî, s. 215; Uludağ, s. 179.

²⁷² Metin, s. 5/1, 37/14, 17; Seccadî, s. 51; Uludağ, s. 315.

²⁷³ Metin, s. 6/8, 37/11; Uludağ, s. 33, 34. Ali Ekber-i Dihhudâ, *Luğatnâme*, Tahran 1341hş., XXXVI, s.375.

²⁷⁴ Metin, s. 6/4, 7, 7/1, 42/22; Uludağ, s. 184.

²⁷⁵ Metin, s. 6/7; Uludağ, s. 39.

²⁷⁶ Metin, s. 6/4, 5; Uludağ, s. 186.

²⁷⁷ Metin, s. 4/1, 5/1; Pala, s. 163.

²⁷⁸ Metin, s. 48/4; Seccadî, s. 149; Uludağ, s. 134.

²⁷⁹ Metin, s. 34/1, 46/5; Uludağ, s. 138.

²⁸⁰ Metin, s. 48/4; Seccadî, s. 145; Uludağ, s. 131.

كمال: Nefsani vasıf ve sıfatlardan ve bunların eserlerinden münezzeh olmak. Bir türe ya zâtî ya da sıfatları yönünden mükemmeliyet kazandıran şey.²⁸¹

لوح محفوظ: Allah kudretiyle olacak şeylerin, üzerinde yazılı bulunduğu levha. Tasavvufa göre levh Tanrı bilgisi, kalem ise Tanrı iradesidir. İnsanların kaderi Levh-i Mahfuz'da yazılıdır. Levh-i mahfuz'dan İsrâfil sorumludur. Yazılı olan şeyler ne eksik, ne fazla olmayıp zamanı gelince ortaya çıkarlar. Bu levha yedinci kat gökte bulunur ve doğu batı uzunluğu kadar en ve boya sahiptir. Bu boyutları İlâhî takdîrin ifadesi olarak düşünmek gerekir.²⁸²

مست: Aşk tarafından bütün iç sıfatların alınmasıdır. Kâmil arifler Mutlak Varlığın badesi ile sarhoş olmuş ve kendilerinden geçerek tamamen kendi varlıklarını unutmuşlardır.²⁸³

ميخانه (ميكده): Kulun aşk ve şevkle Rabb'ine münâcât mahalli; kâmil mürşidin kalbi, lahut âlemi.²⁸⁴

معرفت: Tanımak, ariflerin nezdinde marifetin aslı Allah'ı tanımaktır. Marifet kalbin Hak ile hayat bulması ve Haktan başkasından yüz çevirmesidir. Herkesin değeri marifeti oranındadır. Marifeti olmayanın değeri de yoktur.²⁸⁵

نفس: Kulun kötü vasıfları, yerilen huy ve amelleri yerine kullanılır. Nefsi yenmek büyük bir cihâddır. Bu da iyi amel ve Allah'ın rızası ile olur.²⁸⁶

هوا: Nefsanî meyillere yönelme, ruhanîyattan yüz çevirme ve maddiyata yönelme.²⁸⁷

2.1.10. Divanda Adı Geçen Şahsiyetler

Abdulkâdir-i Geylânî: 470'te (1077) Gılan eyaletine bağlı Neyf köyünde doğdu. Geylânî ismiyle şöhret buldu. Babası Ebû Sâlih Mûsâ'dır. Küçük yaşta babasını kaybetti; annesinin ve dedesinin himayesinde büyüdü. Hadis, fıkıh ve edebiyat dersleri aldı. Kısa zamanda usul, fûru ve mezhepler konusunda geniş bilgi sahibi oldu. Ebu'l-

²⁸¹ Metin, s. 6/4, 11/2; Uludağ, s. 210.

²⁸² Metin, s. 4/7; Pala, s. 287.

²⁸³ Metin, s. 18/4, 8; Seccadî, s. 317.

²⁸⁴ Metin, s. 23/5; Uludağ, s. 248.

²⁸⁵ Metin, s. 18/2, 36/7, 8; Seccadî, s. 306-307.

²⁸⁶ Metin, s. 22/8, 32/7, 33/9, 48/2; Pala, s. 355.

²⁸⁷ Metin, s. 22/8, 27/4, 33/10, 48/2; Seccadî, s. 190.

Hayr Muhammed b. Müslim ed-Debbâs vasıtasıyla tasavvufa intisap etti. Hadis, tefsir, kıraat, fıkıh ve nahiv gibi ilimleri okuttu, vaaz vermeye başladı. Ancak bir süre sonra bütün bunları bırakarak inzivaya çekildi. Yirmi beş yıl süren inziva döneminin sonunda, başka biri yedirmedikçe kendi eliyle hiçbir şey yememeye ahdetmiş, aradan kırk gün geçtiği ve içinden “açım, açım” sesleri geldiği halde olağan üstü bir dayanma gücü göstererek direnmiş, nihayet bu hali Ebû Saîd el-Muharrimi’ye mâlum olmuş, o da Geylânî’yi alıp evine götürerek eliyle doyurmuş ve daha sonra da kendisine şeyhlik hırkası giydirmiştir. 561’de (1165-1166) Bağdatta vefat etmiştir.²⁸⁸

Elif Efendi, her asırda ancak bir tane olan ve Kadirîlik inancına göre gavs kabul edilen Abdülkâdir-i Geylânî’den “gavs-i azam”²⁸⁹ diye bahseder ve onu bir manzumesinde çaresizlere meded ulaştıran, eşsiz ve ebedî şah, temiz yaratılışlı gibi sıfatlarla medh eder.²⁹⁰

Âdem: ilk insan ve ilk peygamberdir. İnsanlığın atası olup topraktan yaratılmıştır. Âdem, cennette yaşarken sol eğe kemiğinden Havva yaratılmıştır. Âdem ve Havva, cennette refah içinde yaşıyorlardı. Birgün şeytanın hilesiyle, yasaklanan meyveyi yediler. Ve bu yüzden cennetten çıkarılıp yeryüzüne gönderildiler. Uzun yıllar tövbe ve istiğfarda bulundular. Allah tövbelerini kabul etti ve Arafat’ta buluştular. Bundan sonra Hz. Âdem’e Suhuf indirildi ve yirmi çiftten oluşan çocuklarına Allah’ın dinini tebliğ görevi verildi.²⁹¹

Elif Efendi Allah’ın, bütün isimleri Hz. Âdem’e öğrettiğini²⁹², Allah’ın onda tecelli ettiğinden,²⁹³ meleklerin ona secde ettiğinden,²⁹⁴ nebî olduğundan,²⁹⁵ su ve çamurdan yaratıldığından²⁹⁶ ve Allah’ın inayeti olmadan tövbe yolunu bulamayacağından²⁹⁷ bahseder. Ayrıca onun için “Ebû Tûrab”²⁹⁸ (toprağın babası) sıfatını kullanır.

²⁸⁸ Süleyman Uludağ, “Abdülkâdir-i Geylânî”, *DİA*, İstanbul 1988, I, 234-237.

²⁸⁹ Metin, s. 4/1.

²⁹⁰ Metin, s. 4-5.

²⁹¹ Yıldırım, s. 46-53, Pala, s. 6-7.

²⁹² Metin, s. 5/6, 26/7.

²⁹³ Metin, s. 5/7.

²⁹⁴ Metin, s. 5/8.

²⁹⁵ Metin, s. 28/2.

²⁹⁶ Metin, s. 28/4.

²⁹⁷ Metin, s. 7/5.

²⁹⁸ Metin, s. 39 (terkîb-i bend).

Ahmed: İslam peygamberi Hz. Muhammed Mustafa'nın adıdır. 571 yılında Mekke'de dünyaya gelmiştir. Babasının adı Abdullah, annesinin adı Âmine'dir. Doğmadan önce babasını, altı yaşında iken de annesini kaybetmiştir. Ona ilkin dedesi Abdulmuttalib, onun ölümünden sonra da amcası Ebû Tâlib bakmıştır. Amcasının yanında ticaretle meşgul olmuş ve yirmi beş yaşında Hz. Hatice ile evlenmiştir.

Kırk yaşında kendisine peygamberlik gelmiş ve Kur'ân-ı Kerim indirilmiştir. Yirmi üç yıl peygamberlik yapmış ve insanları Allah yoluna çağırmıştır. Peygamberliğinin yanında bir devlet adamı, ordu komutanı ve aile reisidir. Yaşantısı, sözü ve davranışıyla herkese örnek olmuş ve 12 Rebiülevvel 632 pazartesi günü vefat etmiştir.

Hz. Muhammed'in birçok mucizesi vardır. Bunlardan biri mirac mucizesidir. Hz. Muhammed recep ayının 27. gecesi Burak'a binerek Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya, oradan da Allah'ın huzuruna çıkmıştır. O gece onun Allah'la arasındaki mesafe iki yay aralığı kadar az olmuştur. Hz. Peygamber, miracda birçok şeyi kalp gözüyle görmüş ve aynı gece dünyaya dönmüştür. Hz. Muhammed'in mirac mucizesi yanında ayı ikiye yarması, beyaz bulut ve Kâbe'deki putları kırması mucizeleri de edebiyatta çokça kullanılmıştır.²⁹⁹

Elif Efendi, şiirlerinde Hz. Muhammed'in mirac³⁰⁰ hadisesine; ayı ikiye yarması³⁰¹ mucizesine değinir ve “Uyku ölümün kardeşidir”³⁰² ve “Ölmeden önce ölünüz”³⁰³ hadislerine iktibasta bulunur. Âlemin sultanlarının övücü,³⁰⁴ peygamberlerin övücü,³⁰⁵ seyyid,³⁰⁶ beyaz inci,³⁰⁷ dini ihya eden³⁰⁸ şeklinde benzetmelerde bulunmaktadır. Allah'ın sevgilisi³⁰⁹ ve Allah'ın gölgesi³¹⁰ olduğundan söz eder.

²⁹⁹ Pala, s. 330.

³⁰⁰ Metin, s. 7/5.

³⁰¹ Metin, s. 37/7.

³⁰² Metin, s. 23/2.

³⁰³ Metin, s. 16/6.

³⁰⁴ Metin, s. 4/5.

³⁰⁵ Metin, s. 4/6.

³⁰⁶ Metin, s. 5/4.

³⁰⁷ Metin, s. 27/9.

³⁰⁸ Metin, s. 28/4.

³⁰⁹ Metin, s. 37,14, 38/3.

³¹⁰ Metin, s. 37,3.

Elif Efendi, Hz. Peygamberin “Resulullah”³¹¹ (Allah’ın resulü) “Mustafa”³¹², “Muhammed”³¹³ ve “Ahmed”³¹⁴ isimlerine değinir.

Ahmed Muhtâr Efendi: Ahmed Muhtâr Efendi, Şeyh Süleyman Sıtkı Efendi’nin küçük oğlu,³¹⁵ Elif Efendi’nin babasıdır.³¹⁶ Hasırîzâde Tekkesi’nin dördüncü şeyhidir. Sa’diye tarikatı halifelliğini, babasından almış yine bu tarikatın hırkasını halasının oğlu Şeyh Atâullah Efendi’den giymiştir.³¹⁷ Mesnevîhan Hoca Hüsameddin Efendi’den Mesnevî dersi almış, Şazeliye’den Şeyh Mahmud Emin Efendi’ye ve Şeyh İbrâhîm Berâdetü’l-Medenî’ye nisbet etmiştir. Mevleviyye tarikatı hilafetini Hemdem Çelebi döneminde Aşçı Dede olan Muhammed Dede’den almıştır.³¹⁸ Horasanlı Sahibzâde Hoca Fazl Kadir Efendi’den Nakşîbendîlik, Hamalı Şeyh Ömerü’l-Hariri’den Rifâîlik, Sayda meşayihinden Halvetîlik icazeti almıştır. Ayrıca Ahmed el-Bedevî ve Abdulkâdir-i Geylânî’ye manevî bağlılığı vardır.³¹⁹

Yumuşak huylu, alçak gönüllü, dinin emirlerine, sünneti seniyyeye ve tarikat adaplarına son derece bağlı olan Ahmed Muhtâr Efendi’nin âlimleri ve salihleri sevdiği, konuşmaktan çok dinlemeyi tercih ettiği, yalnız kaldığında zikirle meşgul olduğunu ve kalabalıktan ve merasimden hoşlanmadığı ve bu yüzden dergâhtaki bazı adetleri kaldırdığı rivayet edilmektedir.³²⁰ 1319/1901 yılında vefat etmiştir.³²¹

Elif Efendi, Ahmed Muhtar Efendi’den pîrim diye bahsetmektedir.³²² Ayrıca ölüm tarihine düşürdüğü bir kıtası vardır.³²³

Ali: Ali b. Ebu Tâlib, İslam devletini 656-661 yılları arasında yöneten dördüncü İslam halifesidir. 599 yılında dünyaya gelmiştir. Babasının adı Ebu Tâlib, annesinin adı Fâtıma binti Esed’dir. Hz. Muhammed’in amcasının oğludur. Hz. Muhammed’in evinde ve onun gözetiminde büyümüştür. İslamiyet’i kabul eden ikinci kişidir. Murtaza

³¹¹ Metin, s. 26/3, 12, 38/4.

³¹² Metin, s. 39/ 2, 13/1.

³¹³ Metin, s. 26/3, 5, 6, 7, 9, 36/10.

³¹⁴ Metin, s. 11/3, 16/9, 27/10, 38/16.

³¹⁵ *Elif Efendi Divanı*, vr. 55^a.

³¹⁶ Yücer, s. 559; Azamat, s. 37.

³¹⁷ Tanman, “Hasırîzâde Tekkesi”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, s. 113; Vassâf, 443.

³¹⁸ Yücer, s. 559-560.

³¹⁹ Yücer, s. 560; Kurt, s. 60-62.

³²⁰ Yücer, s. 560; Velioğlu, s. 352.

³²¹ *Elif Efendi Divanı*, vr. 55^a.

³²² Metin, 11/1.

³²³ Metin, 11.

(Seçilmiş), Esedullâh (Allah'ın Aslanı), Haydar (Aslan), Şah-ı Merdân onun lakaplarındandır.

Hiz. Muhammed, Medine'ye Hicret'i emrettiğinde, Ali'yi Mekkelilerin emanetlerini dağıtması ve yatağına yatarak müşrikleri kandırması için Mekke'de bırakmıştır. Hiz. Ali, görevini tamamlayıp Muhammed'den kısa bir süre sonra Medine'ye ulaşmış, burada Hiz. Muhammed onu kızı Fâtıma'yla evlendirmiştir.

Hiz. Ali, İslam devletinde son derece aktif roller almış; neredeyse tüm savaflara katılmış, ordu komutanlığı, tebliğ elçiliği gibi görevler icra etmiştir. Üçüncü halife Osman b. Affân'ın bir suikast sonucu ölmesiyle, halife seçilerek İslam devletinin başına geçmiştir. Yönetimi sırasında müslümanlar arasındaki ilk iç savaş patlak vermiş, 661 yılında Kufe'de bir mescitte ibadet ederken Haricilerden Abdurrahman Mülcem tarafından saldırıya uğramış ve birkaç gün sonra ölmüştür.

Cennetle Müjdelenen On Sahabe'den (Aşere-i Mübeşşere) biri olan Hiz. Ali, İslam dünyasının hemen her yerinde, imanı, adaleti, ülke yönetimi, dürüstlüğü, savaşçılığı, cesareti ve ilmi ile ön plana çıkmıştır.³²⁴

Elif Efendi şiirlerinde Hiz. Ali'yle Hiz. Muhammed'in aynı cevherden olduklarına³²⁵ ve Allah'ın isimlerini taşıdıklarına işaret etmiştir.³²⁶ Onun "Haydar",³²⁷ "Murtaza",³²⁸ "Allah'ın velisi"³²⁹ lakaplarına değinir.

Bahâeddin Veled: 546'da (1151) Belh'te doğdu. "Bahâeddin" lakabı ve "Sultânu'l-ulemâ" unvanı ile şöhet buldu. Henüz üç yaşındayken babasını kaybetti. Küçük yaştan itibaren eğitim gördü. Dinî ilimler, hikmet ve tasavvuf alanında seçkin bir şahsiyetti. Zikir ve riyazetle meşgul oldu. Bir ara Harizm'e gidip, tıp alanında eğitim görmeyi arzuladı. Sonradan bu arzusundan vazgeçerek vaizlik yapmaya başladı. Ayrıca hocalık da yaparak, fıkıh mezhepleri arasındaki ihtilafları konu edinen hilaf ilmi ve tefsir derslerini okuttu. Necmeddin-i Kübrâ'ya intisap ederek müridi oldu ve tarikatına girdi.

³²⁴ Pala, 18-20.

³²⁵ Metin, 39/2.

³²⁶ Metin, s. 39/3.

³²⁷ Metin, s. 38/13.

³²⁸ Metin, s. 39/1, 7.

³²⁹ Metin, s. 26/4, 28/3, 4.

Bahâeddin, birkaç yıl Belh'te kaldı. Talebe yetiştirmeye devam ettiği gibi müritlerinin de terbiyesiyle ilgilendi. Bu arada giderek büyüyen Moğol tehlikesi ve Cengiz'in sebep olduğu büyük felaketler arttı. Belh'de Moğolların istilasına uğrayınca Bahâeddin oğlu Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî ve yanında bulunan kabile ile birlikte buradan ayrıldı. Hacca gitmek üzere yola koyuldu. Yol güzergâhı üzerinde bulunan Nîşâbur'da Şeyh Ferîdüddin Attâr tarafından karşılandı. Bağdat ve Küfe'ye de uğradıktan sonra Mekke'ye ulaştı. Haccını tamamladıktan sonra Şam üzerinden Anadolu'ya geçti. Şam'da kalması için bazı âlimler tarafından ısrar edildiyse de burada kalmayarak yoluna devam etti.

Bahâeddin, Konya'dan evvel Lârende'de (Karaman) yerleşip birkaç yıl burada yaşadı. Lârende'de Selçuklu Devleti'ne tabî Emir Mûsâ bulunmaktaydı. Muhammed Bahâeddin Veled'e saygı gösterdi ve ona talebe oldu. Bir medrese yaptırarak hizmetine yardımcı olmaya çalıştı. Bahâeddin, yedi yıl burada kaldı. Selçuklu Hükümdarı Alâeddin Keykubad, Emir Mûsâ vasıtasıyla onu Konya'ya yerleşmesi için davet etti. Davetin üzerine Konya'ya gitti. Keykubad kendi sarayında oturmalarını teklif etmesi üzerine Bahâeddin: "İmamlara medrese, şeyhlere hangah, emirlere saray, tüccarlara han, başıboş gezenlere zaviyeler, gariplere kervansaraylar münasıptır" diyerek karşılık verdi ve medreseyi tercih etti.

Konya'ya yerleştikten sonra şöhreti kısa zamanda etrafa yayıldı. Derslerine ve irşat faaliyetlerine olan ilgi giderek arttı. Aralarında vezirler, emirler ve devletin ileri gelenlerinin de bulunduğu çok sayıdaki kişi onun irşat faaliyetlerinden istifade etmeye çalıştı. Bu arada Anadolu Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad'ın da kendisine tabî olup, müridi olduğu nakledilmektedir.

Bahâeddin Veled, 628'de (1231) vefat etti.³³⁰

Elif Efendi, Bahâeddin'nin nakşıyla işlendiğini ifade eder.³³¹

Câmî: Abdurrahman Câmî, 817/1414 Horasan'ın Câm şehrinde doğmuş, 898/1492 yılında vefat etmiş İranlı âlim ve şairdir. Nakşîbendî tarikatına mensuptur. Fars şiirinin en büyük üstadlarından sayılır. Sebk-i hindî'nin ilk üstadlarından olduğu ileri sürülmektedir. Mutasavvıf şairler onun eserlerini şerh etmişlerdir.

³³⁰ M. Nazif Şahinoğlu, "Bahâeddin Veled", *DİA*, İstanbul 1991, IV, 460-462.

³³¹ Metin, s. 17/7.

Heft Evreng, Hadîs-i Erba'în, Risâle-i Terceme-i Kelimât-ı Kudsiyye adlı manzum eserlerinin yanı sıra; mensur olarak otuz bir eser kaleme almıştır, *Nefehâtü'l-üns, Bahâristân, Risâle-i Mûsikî* bunlardan bir kaçıdır.³³²

Elif Efendi, Câmî'nin naatına nazire yazmıştır.³³³

Ebu'l Hasan Ali Şâzelî: 593 (1197) yılında Kuzey Afrika'nın en batısında yer alan Sebte (Ceuta) şehri yakınlarındaki Gamâre'de doğdu. Soyu, Hz. Hasan'a ulaşır. On yaşlarına kadar Gamâre'de yaşadı ve ilk tahsilini ve hafızlığını burada tamamladı. Gençlik yıllarından itibaren tasavvuf yoluna meraklı olan Şâzelî, ilk defa Ali b. Harrâzim'e intisap etti. 618 (1221) yılında ilim ve mâneviyat merkezlerinin bulunduğu Fas, Tunus ve Mısır'a gitti ve oradan da Irak'a geçti. Bağdat'ta Rifâî şeyhlerinden Ebü'l-Feth el-Vâsıtî'nin yanında bir süre kalıp ondan istifade etti. Mağrib'de Abdüsselâm b. Meşîş ile tanışıp kendisine intisap etti. Seyru sulûkünü tamamladıktan sonra İbn Meşîş onun İfrîkiye'nin Şâzile beldesinde inzivaya çekilmesini istedi. 621-623 (1224-1226) yıllarında mürşidinin isteği üzerine bir mağarada inzivaya çekildi. Uzletin ardından, hacca gitti.

Hac dönüşü geldiği Kahire'de hem saray çevresinde hem ulemâ ve halk arasında büyük ilgi gördü. İzzeddin b. Abdüsselâm, Abdülazîm el-Münzirî, İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, İbnü'l-Hâcib, Cemâleddin Usfûr, Nebîhüddin b. Avn, Muhyiddin b. Sürâka, Ebü'l-İlm Yâsîn, Mekînüddin el-Esmer, Şeref el-Bûnî, Abdullah el-Lekânî ve Emînüddin Cibrîl, Şâzelî'nin yakın çevresinde bulunan âlimlerdendir.

Şâzelî, 656'da(1258) Mısır'ın Ayzâb mevkiindeki Humeysêrâ'da vefat etti ve aynı yere defnedildi.³³⁴

Elif Efendi Sa'deddin el-Cibâvî', i Mevlâna ve Ali Şâzelî ile birlikte anar onlardan feyz aldığını söyler.³³⁵

Eyyûb: Sabır timsali olan peygamber. İsrailoğullarından, İshâk peygamberin oğludur. Çok zengin ve dünya saadetine sahip olduğu için Allah onu imtihan etmek istedi. Malı ve mülkü elinden gitti. O şükretti. Evlatlar teker teker öldü. O sabretti. Hastalandı. Vücudunda yaralar açıldı, hatta yaraları kurtlandı, yine sabretti. Ancak eşi

³³² Ömer Okumuş, "Molla Câmî", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 94-99.

³³³ Metin, s. 6.

³³⁴ Ahmed Murat Özel, "Şâzelî", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 387-390.

³³⁵ Metin, s. 17/6.

Rahme ona bakıyor ve ibadetini yaptırıyordu. Sonra Allah'ın emriyle ayağını yere vurdu ve fışkıran sudan içip yıkanarak bütün derilerinden, hastalıklarından kurtuldu. Sabır imtihanını kazanmıştı. Allah da ona yeniden mal mülk ve evlat verdi. Havran veya Basâniye halkına peygamber olarak gönderildi. İbrahim peygamberin şer'îatiyle amel ediyordu. Allah insanlara sabır örneği olsun diye Eyyûb peygamberi yaşattır. "Eyyûb sabrı" dillerde mesel olmuştur. Edebiyatta da bu örneğiyle sıkça kullanılmaktadır.³³⁶

Elif Efendi Eyyûb'un sabrından söz eder.³³⁷

Fâtıma: : Peygamberimizin kızının adı. Türkçede Fatma şekli kullanılmaktadır. Hz. Hatice'nin kızı olup dört kızın en küçüğüdür. Akı, zekâsı, güzelliği, zühd ve takvâsı çok idi. Hz Ali ile evlendi. Peygamberimizin soyu ondan devam etti. Üç oğlu ve iki kızı oldu. İçlerinden Hasan ve Hüseyin yaşadı. Fâtıma'nın yüzü pek beyaz olduğundan "Zehrâ" lakabıyla anılmıştır. Fâtıma, Ali, Hasan ve Hüseyin ile Peygamberimize ehl-i beyt veya âl-i abâ denilir.³³⁸

Hz. Peygamberin neslini devam ettirmesi, onun en çok sevdiği kızı ve ehl-i beytin beş rüknünden biri olması sebebiyle Hz. Peygamber ve ehl-i beytten bahseden birçok manzum ve mensur eserde yer aldığı görülmektedir.³³⁹

Elif Efendi, Fâtıma'nın "Zehrâ"³⁴⁰ lakabını kullanır ve Fâtıma'yı eşi Hz. Ali ve çocukları Hz. Hasan ve Hüseyin ile birlikte zikreder.³⁴¹

Firavun: Eski Mısır krallarının unvanıdır. Eski Mısır inancında Firavun, hem kral hem de tanrının oğlu ve dolayısıyla tanrıdır.

Bu inanca göre o, yeryüzündeki düzenin muhafazasından ve devamından sorumlu olduğu gibi dinî hayatın da en önemli ve yetkili kişisiydi. Ülkenin bütün mâbetlerinde ibadet onun adına yapılıyordu. Bütün Mısır onundu ve idarî, adlî, askerî ve dinî yetkiler onun elindeydi.

³³⁶ Yıldırım, s. 300; Pala, s. 143-144.

³³⁷ Metin, s. 7/4.

³³⁸ Pala, s. 149.

³³⁹ Mustafa Uzun, "Fâtıma", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 223.

³⁴⁰ Metin, s. 26/10.

³⁴¹ Metin, s. 38/13.

Edebiyatta zalim, inatçı, kibirli ve gururlu gibi olumsuz vasıflarda ön plana çıkan Firavun genellikle Hz. Mûsâ ile birlikte anılır. Hz. Mûsâ'nın Tanrı'sını tanımayan ve ilâhlık iddiasında bulunan Firavunu ve taraftarlarını mağlup eder.³⁴²

Elif Efendi, Mûsâ'yla Firavun arasında geçen sihir hakkındaki kıssaya telmih yapar.³⁴³

Hasan ve Hüseyin: Hasan, Hz. Ali'nin büyük oğlu, peygamberimizin torunudur. Lâkabı “Müctebâ”dır. İslâm halifelerinin beşincisidir; on iki imamın da ikincisidir. Hicretin üçüncü yılında Medine’de doğdu. Muâviye kendinden sonra yerine Hasan’ı halîfe yapacağını halka duyurunca, oğlu Yezd Şam’dan Medine’ye zehir gönderdi ve Hz. Hasan’ın hanımını çeşitli vaadlerle kandırarak kocasını zehirletti. 46 yaşında vefat etti. Yüzü peygamberimize çok benzediği rivayet edilir. Çocuklarına ve soyuna “Şerif” denilir. Dinî edebiyatta adına çok rastlanır. Daha çok kardeşi Hüseyin ile birlikte anılır.³⁴⁴

Hüseyin, Hz. Ali'nin oğlu, Hasan’ın kardeşidir. On iki imamın üçüncüsü, ehl-i beytin beşincisidir. 628 yılında doğdu ve 683 Muharrem’in onuncu günü Kerbelâ’da şehit edildi. Babası, o şehit olunca Medine’ye geldi. Muâviye’nin vefatında Yezid’e biât etmedi. Kûfeliler kendisini çağırıp halife yapmak istediler. Yanındaki 72 kişiyle Irak’a doğru yola çıktı. Yezid bunu haber alınca Şam’dan Irak valisi Ubeydullah b. Ziyâd’a, onu Kûfe’ye sokmamasını emretti. Ona Sa’d b. Vakkas’ın oğlu Ömer, geri dönmesini söylediyse de Hüseyin yola devam etti; Kerbelâ’da 72 kişi ile birlikte elîm bir şekilde susuz bırakıldı ve sonunda zâlimce şehit edildi.

Elif Efendi, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’i birlikte anar. Hz. Zehrâ’nın temiz çocukları³⁴⁵ ve sibteyn sözleriyle (iki torun) onlara işaret eder.³⁴⁶

Haydar: Bkz. Ali.

Hızır: Hz. Mûsâ döneminde yaşayan kendisine İlâhî bilgi, ilim, hikmet ve rahmet verilmiş olan salih bir kuldur. Hz. Mûsâ’nın bilmediği bir ilim verilmiş olan Hızır, Mûsâ’ya kılavuzluk etmiştir. O, âb-ı hayat içerek ölümsüzlüğe erişmiştir.

³⁴² Yıldırım, s. 322-324; Pala, s. 157.

³⁴³ Metin, s. 9/4.

³⁴⁴ Pala, s. 195.

³⁴⁵ Metin, s. 26/10.

³⁴⁶ Metin; s. 38/13.

Tasavvufta Hızır mürşit, Mûsâ mürit makamındadır. O darda kalanların imdadına yetişir, onlara yardım ve rehberlik eder. Sevgilinin ayva tüyleri, ağzı, dudağı gibi birçok özellikleri Hızır'a benzetilir.³⁴⁷

Elif Efendi, Hızır'ın sahip olduğu irfana işaret eder.³⁴⁸

İsa: İsrailoğullarının son peygamberi olup, kendisine İncil indirilmiştir. İsa peygamber, Cebrail'in, Meryem'e üflemesiyle babasız olarak doğmuştur. Otuz yaşında kendisine peygamberlik verilmiş, üç yıl halkı Allah yoluna çağırması; kendisine sadece "havârî" denilen on iki kişi inanmıştır. Mesîh, Ruhu'l-Kudüs ve Kelîmetullah gibi adlarla da anılmıştır.

Hızır, İsa, Meryem'den babasız doğuşu, bebekken konuşması, dokunduğu şeylere can vermesi, nefesiyle ölüleri diriltmesi, körlerin gözünü açması, hastaları iyileştirmesi, su üstünde yürümesi, dünyaya değer vermemesi, kendi söküğünü kendisinin dikmesi, ölmeyip göğe çekilmesi, göğün dördüncü katında bulunması ve hiç evlenmemesi gibi birçok yönden edebiyatta konu olmuştur.

Hristiyan efsanesinde İsa'nın son yemeğinde kullandığı kupaya "Kutsal Kâse" ya da "İsa'nın Kadehi" adı verilmiştir. Çarmıha gerilmesi sırasında Aramatyalı (Arimethealı) Yusuf tarafından İsa'nın akan kanının bu kâsede toplandığına ve bu kâsenin bütün yaraları iyileştirme gücü olduğuna inanılmaktadır.³⁴⁹

Elif Efendi İsa'nın Allah'a olan sevgisinden bahsetmektedir.³⁵⁰

Leylâ: Leylâ ile Mecnun adlı aşk hikâyesinin kadın kahramanıdır. Benî Âmir kabilesinden olan Leylâ binti Mehdî b. Sadü'l-Âmiriyye ile amcasının oğlu Kays b. El-Mülevveh birbirlerine daha çocukken âşık olurlar. Ancak Leylâ'nın babası Leylâ'yı İbn Selâm ile evlendirir. Bunun üzerine Kays aklını kaybeder ve "Mecnun" diye anılır. Mecnun üzüntüyle çöllere düşer ve orada yabani hayvanlarla dostluk kurar.

Leylâ ise Mecnun'un aşkına sadık kalmak için kocasını kandırıp, onu kendinden uzak tutar. Sonunda iki âşık birbirine kavuşamadan ölürlür.³⁵¹

³⁴⁷ Yıldırım, s. 375-381.

³⁴⁸ Metin, s. 17/3.

³⁴⁹ Yıldırım, s. 420-424; Pala, s. 235-236.

³⁵⁰ Metin, s. 7/4.

³⁵¹ Pala, s. 288-291.

Elif Efendi, Leylâ ile Mecnun hikâyesine telmihte bulunarak Mecnun'un Leylâ'sı için çöle düştüğünden bahseder.³⁵²

Mecnun: Leylâ ile Mecnun adlı aşk hikâyesinin erkek kahramanı Kays b. El-Mülevveh'in lakabıdır. Edebiyatta vefalı âşığın sembolüdür. (Bkz. Leylâ)

Mevlâna: Büyük sûfî, şair ve âlim olan Mevlâna, 604/1207 yılında Belh'te doğmuş ve 672/1273 yılında Konya'da vefat etmiştir.

609/1212 veya 616/1219 yılında ailesiyle birlikte Belh'ten göç etmiş ve Anadolu'ya gelerek Larende'ye yerleşmiştir. Burada Gevher Hatun'la evlenmiş ve iki oğlu dünyaya gelmiştir. Daha sonra Konya'ya yerleşmiştir.

Mevlâna dinî ilimleri babasından almış; ancak babasının ölümü üzerine onun halifesi Tirmizli Seyyid Burhaneddin Konya'ya gelmiş ve onun tasavvufî eğitimiyle meşgul olmuştur. Seyyid Burhaneddin'in isteği üzerine Halep ve Şam'a gitmiş ve dokuz yıl ona hizmet etmiştir. Mevlâna onun ölümü üzerine eğitim, öğretim ve vaazla meşgul olmuş ve bu duruma Şems-i Tebrîzî ile karşılaşınca kadar devam etmiştir.

Şems'le karşılaşmak Mevlâna'nın hayatında dönüm noktası olmuştur. Mevlâna vaaz ve nasihat işlerini bir kenara bırakmış ve Şems'in hizmetine girmiştir. Üç yıl ona hizmet etmiş, onun 645/1247 yılında ansızın kaybolması üzerine Selâhaddin Zerkûb'u, onun vefatından sonra ise Hüsameddin Çelebî'yi mürşit edinmiştir.

Mevlâna, tasavvuftaki önderliği, her açıdan mükemmel manzumeleriyle İslam dünyasında tasavvufî şiirin en büyük temsilcisi kabul edilmiş ve birçok şair ve yazarı etkilemiştir. Onun önderi olduğu Mevlevîlik tarikatını, ölümünden sonra oğlu Sultan Veled tarikat haline getirmiş ve yayılmasını sağlamıştır. *Mesnevi*, *Divan-ı Kebir*, *Rubâiyât*, *Mektûbât*, *Fîhi Ma-Fîh*, *Mecâlis-i Seb'a* onun manzum ve mensur eserleridir.³⁵³

Elif Efendi şiirlerinde Mevlâna'nın nur dolu dergâhından,³⁵⁴ *Mesnevî*'sinin hikâyelerinden ve sırlarından³⁵⁵ söz eder. Ayrıca *Mesnevî*'nin ilk beytine nazire yapar³⁵⁶

³⁵² Metin, s. 41/14.

³⁵³ Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, İstanbul 2004, XXIX, 441-447.

³⁵⁴ Metin, s. 45/1.

³⁵⁵ Metin, s. 43/7, 44/19, 44/8.

³⁵⁶ Metin, s. 43/1.

ve *Mesnevî*'nin 25. beytinden tanzim yapar.³⁵⁷ Mevlâna'nın Celâleddin adında kullanmaktadır.³⁵⁸

Muhammed: Bkz. Ahmed.

Mûsâ: İsrailoğullarına gönderilen ve kendisine Tevrat adlı kitap verilen peygamberdir. Mısır hükümdarı Firavun'a kâhinlerin İsrailoğullarından doğacak bir erkek çocuğun devletine son vereceğini söylemesi üzerine Firavun doğan bütün erkek çocukları öldürtmüştür. Ancak Mûsâ'nın annesi Mûsâ'yı bir sandığa koyup Nil nehrine bırakmış ve onu Firavun'un karısı Asiye bulup saraya götürmüştür. Mûsâ'nın annesi de daha sonra sütanne olarak saraya girmiştir.

Mûsâ büyüdüktan sonra bir gün İsrailoğullarından biriyle kavga eden bir kıptîyi kazara öldürmüş ve Firavun'dan korkarak Medyen'e kaçmıştır. Orada on yıl çobanlık yapmış ve Hz. Şuayb'ın kızıyla evlenmiştir. Mûsâ Mısır'a giderken Tûr dağına yaklaştığında eşinin doğum sancıları tutar. Hava yağmurlu ve karanlık olduğundan Mûsâ ateş aramaya gider. Uzakta yanan bir ateş görür. Yanına yaklaştığında yanan bir ağaç görür; ağaçtan Allah'ın "Ya Mûsâ! Ben âlemlerin Rabbi Allah'ım" hitabını işitir. Mûsâ bunun üzerine Allah'ı görmek ister. Fakat Allah, "Len terânî (Sen, Ben'i göremezsin)" der ve dağa tecelli edeceğini eğer dağ dayanırsa Mûsâ'nın da tahammül edebileceğini buyurur. Ancak dağ paramparça olur ve Mûsâ da bu tecelli karşısında bayılır. Bu görüşmeden sonra Mûsâ'ya "Kelimullâh" denilmiştir.

Mûsâ, Mısır'a gidince Firavun'u hak dine çağırır. Firavun ise davete icabet etmez. Mûsâ, İsrailoğullarıyla beraber geceleyin Mısır'dan çıkar. Bunu haber alan Firavun peşlerine düşer, Mûsâ asasıyla Kızıldeniz'e vurunca on iki yol açılır. On iki kabile bu yoldan geçer ancak Firavun ve askerleri geçerken yollar kapanır ve hepsi boğularak ölür.

Hız. Mûsâ asasının yılanı dönüşmesi, elinin koynundan çıkarınca bembeyaz nur olması, suları kan akıtması, kurbağa yağdırması, büyük sinek ve çekirge sürüsü ortaya çıkarması gibi birçok mucizeye sahiptir. Edebiyatta Tûr dağı, Eymen vadisi, yed-i

³⁵⁷ Metin, s. 43/1.

³⁵⁸ Metin, s. 7/6.

beyzâ, Kelimullâh, nur, ağaç, asâ, tecelli ve Firavun kelimeleri onunla birlikte çokça kullanılmaktadır.³⁵⁹

Elif Efendi, Mûsâ'yı Allah'ın Eymen'e çağırmasına ve yanan bir ağaçtan Allah'ın ona hitapta bulunması olayına³⁶⁰ ve Mûsâ ile Hızır kıssasına³⁶¹ telmih yapar. Mûsâ'nın elinin koynundan çıkarınca bembeyaz nur olmasına³⁶² değinir.

Mustafa: Bkz. Ahmed.

Nûh: İdris'ten sonra peygamber olan Nûh, 950 yıl yaşamıştır. Nûh kavmini imana davet etmiş; ancak ona sadece Sam, Ham, Yafes adlı oğulları ile hanımları ve çok az insan iman etmiştir.

Nûh, kavminin eziyet ve alayları karşısında dayanamamış ve onlara beddua etmiştir. Duası kabul olmuş ve Allah tarafından kendisine gemi yapması vahyedilmiştir. Nûh, inananlarla birlikte gemiyi yapmış ve her çeşit hayvandan bir çift almıştır. Tufan her yeri kaplamış ve gemidekiler dışındaki herkes tamamen yok olmuştur.

Nûh'un uzun ömrü, çok uzun yaşamayı simgeler. Edebiyatta Nûh'un uzun ömrü yanında Nuh'un gemisi ve Nûh Tufanı'na da çokça değinilir.³⁶³

Elif Efendi, tufandan sonra Nûh'un gemisinin, Cudî Dağı üzerine oturduğu olayına telmih yapar.³⁶⁴

Osman Selâhaddin Efendi: 1235/1820'de doğmuştur. Babası Abdülbâki Nasır Dede'dir. Yenikapı Mevlevîhânesi'nin on sekizinci şeyhidir.³⁶⁵ Mehmed Kadri Dede ve Mehmed Sadı Dede gibi dönemin ileri gelen hocalarından ders okumuştur. Hoca Hüsamedî'nin Mesnevî derslerine katılmış, onun ölümünden sonra Yenikapı Mevlevîhânesi'nde uzun yıllar Mesnevî dersleri okutmuştur. İlmî şahsiyeti ve şeyhliği yanında, Tanzimat dönemi siyasî hayatında etkisi bulunan şahsiyetlerdendir. Meclis-i Meşâyih'in ilk başkanıdır.³⁶⁶

³⁵⁹ Pala, s. 334-336.

³⁶⁰ Metin, s. 9/4.

³⁶¹ Metin, s. 17/3.

³⁶² Metin, s. 7/4.

³⁶³ Pala, s. 361.

³⁶⁴ Metin, s. 7/3.

³⁶⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, İstanbul 1308, II, 190.

³⁶⁶ Kurt, s. 76-77.

Elif Efendi, kendisinin Mesnevî hocası Osman Selâheddin Efendi'yi “ariflerin sonuncusu, âlemin ruhu ve marifet denizinin balığı” gibi sıfatlarla metheder ve ölümüne tarih düşürür.³⁶⁷

Selmân-ı Fârisî: Eshâb-ı kiramın büyüklerinden ve meşhurlarındandır. Aslen İranlı olup, İsfahan yakınında bir köyde doğup büyüdü. Gençliğinde mecûsî iken, Hristiyan rahipleriyle tanışıp, mecûsîliği terk etti. Kiliseye girip Hristiyan oldu. İlim öğrendi. Uzun yıllar değişik yerlerde kaldı. Nihayet Medine'ye gelip Peygamberimiz hicret edince, Selmân, müslüman oldu ve ehl-i beytten sayıldı. Müslüman olmadan önce ismi, Mabehe idi. Müslüman olunca Peygamberimiz ona Selmân ismini verdi, İranlı olduğu için de Fârisî denildi ve Selmân-ı Fârisî olarak meşhur oldu.³⁶⁸

Elif Efendi Selmân-ı Fârisî'yi “sevgilinin sokağında Selmân'ın kokusunu buldum”³⁶⁹ mısraıyla anar.

Sa‘deddin el-Cibâvî: Sa‘diyye tarikatının kurucusudur. 460 yılının Receb ayında (Mayıs 1068) Mekke’de doğdu. Soyu baba tarafından Hz. Hasan’a, anne tarafından Hz. Hüseyin’e ulaşır.

Cibâvî’nin dokuzu erkek, dördü kız olmak üzere on üç çocuğu vardır. Bunlardan Şemseddin Muhammed el-Envâr, Mısır’da medfun Şeyh Yûnus, Ebü’l-Vefâ İbrâhim, Celâleddin Ahmed, Fahreddin Ahmed, Burhâneddin Osman, Şeyh İsmâil ve Ali el-Ekkel kendisinden sonra tarikatı yayan önemli isimlerdir.

İlk eğitimini başta babası olmak üzere Mekke’deki âlimlerden almış, Yedi yaşlarında Kur’ân-ı Kerîm’i ezberlemiştir. Sonra tefsir, hadis ve Şâfiî fikhî okumuş, babasının yanında tasavvufî eğitimini de sürdürmüştür. Yemen, Mısır, Mağrib, Şam, Kudüs ve Irak’a seyahatlerde bulunmuş, birçok âlimle tanışıp onlardan istifade etmiştir. Ayrıca ehl-i beyt kabirlerini ve evliya türbelerini de ziyaret etmiştir. Haçlı saldırılarına karşı koymak için kardeşleri Müeyyidüddin Şeybân, Abdullah Mezîd, Abdullah Yûnus el-Asgar, Muhammed Saîd, Ebü’l-Hilâl Muhammed ve bir grup atlıyla birlikte Mekke’den Dimaşk’a gitmek üzere yola çıkmış. Haçlılar’ın Dimaşk’a yaptıkları saldırı geri püskürtülmüştür.

³⁶⁷ Metin, s. 49/6.

³⁶⁸ İbrahim Hatiboğlu, “Selmân-ı Fârisî”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 441-443.

³⁶⁹ Metin, s. 17/2.

Sa‘deddin el-Cibâvî’nin tarikat faaliyetlerine başlamadan önce, yol kesen haydutları arasına karıştığı, buna çok üzülen babasının Allah’a dua edip oğlunu bu durumdan kurtarmasını dilemesi üzerine bir gece Hz. Peygamber’in Sa‘deddin’e görünüp “İman edenlerin Allah’ı anma ve Hak olarak inen Kur’an’a karşı kalplerinin saygıyla yumuşama zamanı gelmedi mi?” (Hadîd, 16) meâlindeki âyeti okuyunca vecde gelip bayıldığı; ashaptan birinin göğsüne dokunarak “Allah’a tövbe et” demesiyle de kendine geldiği, bu sırada Hz. Peygamber’in kendisine zikir telkin edip hırka giydirdiği rivayet edilir.

Sa‘deddin el-Cibâvî, Hz. Peygamber tarafından uyarıldıktan sonra Mekke’ye babasının yanına gitmiş ve tasavvufî eğitimini tamamlayarak icâzet almıştır. Ardından Şam yakınlarındaki Akkâ güzergâhında bulunan Cebâ bölgesinde tekkesini kurup irşad faaliyetine başlamıştır.

29 Zilhicce 575 (26 Mayıs 1180) tarihinde vefat eden Sa‘deddin el-Cibâvî, Cebâ’daki zâviyesinde medfundur.³⁷⁰

Elif Efendi Sa‘deddin el-Cibâvî’, i Mevlâna ve Ebu’l Hasan Ali Şâzelî ile birlikte anar onlardan feyz aldığını söyler.³⁷¹

Yûsuf: İsrailoğulları peygamberlerinden Yakûb peygamberin oğludur. Hayatı ve hikâyesi Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf/1-104’de anlatılmaktadır: Hz. Yûsuf’un on iki kardeşi vardı. Babası Yûsuf’u hepsinden çok severdi. Yûsuf bir rüya gördü ve bunu babasına anlattı: “On bir yıldız, güneş ve ay bana secde ettiler” diye söyledi. Hz. Yakûb on bir yıldızın Yûsuf’un on bir kardeşine işaret ettiğini ve Allah’ın onu kardeşlerinden üstün kılacağını anladı ve Yûsuf’a bu rüyayı kardeşlerine söylememesini, kardeşlerinin onu kıskanıp hile yapabileceğini, Allah’ın ona peygamberlik ve büyük bir devlet vereceğini söyledi. Yûsuf’un büyük kardeşleri onu kıskandılar, hile ile onu kıra götürüp bir kuyuya attılar, babalarına ise onu bir kurtun yediğini söylediler. Sonra geri dönüp Yûsuf’u köle diye sattılar. Kardeşlerinden korkup sustu, kervanla Mısır’a götürüldü buradada Mısır’ın maliye bakanı (Azîz) tarafından satın alındı.

Yûsuf’un eşsiz, benzersiz güzelliği Azîz’in karısı Zeliha’yı büyüledi. Bir gün Zeliha Yûsuf’un odasına girdi, Yûsuf ondan kaçarken gömleği yırtıldı. Durumu Azîz

³⁷⁰ Hür Mahmud Yücer, “Sa‘deddin el- Cebâvî”, *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 387-390.

³⁷¹ Metin, s. 17/6.

görünce, Zeliha Yûsuf'un ona saldırdığını söyleyerek onu zindana attırdı. Zindandaki iki kölenin gördüğü rüya Yûsuf'un tabir ettiği gibi çıktı. Sonunda Mısır hükümdarının gördüğü rüyayı da doğru tabir etmesi üzerine zindandan çıkarılıp maliye bakanlığına getirildi.

Zeliha'nın kocası ölünce yıllarca yalnız yaşadı ve Yûsuf'u düşündü. Bu arada Hz. Yûsuf Mısır'da tarımı geliştirdi ve yedi sene içinde pek çok zahîre biriktirdi. Hükümdarın rüyasında gördüğü kıtlık seneleri geldi. Hz. Yûsuf zahireyi adeletli bir şekilde halka dağıtıyordu. Bu kıtlık yıllarında Yûsuf'un kardeşleride Kenân'dan Mısır'a zahire almaya geliyorlardı. Yûsuf zahire almak için küçük kardeşi Bünyâmin'in de Mısır'a gelmesini sağladı. Hükümdarın tasını onun yüküne saklayarak hırsızlık suçuyla onu alıkoydu.

Hz. Yakûb, Yûsuf'un yerine koyduğu Bünyamin'in alıkondüğünü duyunca üzüntüden ve ağlamaktan gözleri kör oldu. Hz Yakûb, Yûsuf'un gördüğü rüyaya binaen diğer kardeşleri Yûsuf'u ve Bünyamin'i arayıp bulmaya gönderdi. Hikâyenin bundan sonrası Yûsuf'un kendini kardeşlerine tanıtmaması, babasına onlarla gönderdiği gömleği gözlerine sürmesiyle gözlerinin açılması ve bütün aileyi yanına alarak Mısır'a yerleşmeleriyle sona erer. Bu arada Yûsuf Zeliha'ya acımış onunla evlenmiş, Efrâyim ve Menşâ adında iki oğlu ve Rahme adında bir kızı olmuştur.³⁷²

Elif Efendi Yûsuf'un kıssasına³⁷³ değinir.

³⁷² Yıldırım, s. 729- 732; Pala, s. 483-484.

³⁷³ Metin, s. 7/4.

2.2. DİVANIN TÜRKÇE ÇEVİRİSİ

2.2.1. Gazeller

1

Ey sâkî! Bana aşkı tadanın neşesini tattır da o yudumdan sefa gelsin canıma.

Çünkü ben aşka tutulmuşum; cömer davran, bana daha çok ver de aklın işkencesinden ve akıl sahiplerinin küfründen kurtulayım.

Aşk, ondan başka bir uğraşım olmasın istiyor, akıl ise o eli ayağı bağladı diye feryad ediyor.

Eyvah! Bu savaştan, acıdan ve karmaşadan gönül sıkıldı, can bedenden uçup gitmek ister.

Aşkın sözüyle teselli bulurum, o gizlice der ki; üzülme! Bu, onun doğruluk ve vefadaki imtihanıdır.

Yoksa benim bu yakıcı, zor hallerime nasıl dayanırım, onun hayaliyle benim için acılar tatlı olmuş.

Bütün zorluklarına rağmen aşk tatlıdır tatlı; bu yüzden ey Elif, gönül çocuğuna süt oldu her cefa.

2

**Evliyaların Sultanı, Muttakilerin Delili Gavs-i Azam İnsanoğlunun
İmdatına Ulaşan Hazret-i Abdulkâdir el-Geylânî Allah Ondan ve Onun Sayesinde
bizden Rız Olun**

Ayağı evliyaların boynunda olan pîrlerin pîri, gavs-i azam, bekâ şahı Şeyh Abdulkâdir.

O kadri yüce, makamı ulu, eşsiz zât, dünya da çaresizlere yardıma koşar daima.

Tasarrufta zâhir ve bâtın hiçbir varlık onun gibisini görmemiş, insanlar ve cinler, ve gökyüzündeki melekler de ona hayrandır.

Her iki âlemin padişahı, cismin ve canın hükümdarı, mana ülkesinin sultanı ve görkemli padişah.

Doğu ve batı, görkeminin olgunluğunun ünüyle dolmuş, onun âlemin sultanlarının övücü olan (Hz. Muhammed'e) bağlılığında riya yoktur.

Onun temiz zâtı, Allah'ın ilminin bir hazinesi olmuş, onun temiz ruhu peygamberlerin övüncü (Hz. Muhammed'in) ruhuna bağlı.

Kitap ve sünnet ilmi ve din sırları, onun bağrında Allah'ın levh-i mahfuz'u gibi kaydedilmiş.

Söz pınarlarından Kevser gibi, her tarafta tevhid ve maarif sırları ırmaklar akar.

Yüz binlerce din sırlarının tâlibi sırlara doydu, o marifetin berrak suyundan can buldu kuşkusuz.

İmdat! Ey görkemli dergâhın yüce efendisi, yardım et! Ey gavs-i azam, elimi tut benim.

Lutfettin; uykumda senin ayağını öptüm, peş peşe bağışınla bu gönlü hastaya deva ver hep.

Ben dilenci, yoksul cömertlik ve bolluk kapında, elini açmış bir zavallıyım; bağış yap bana.

Ey Seyyid, ey efendi bu çok hakir Elif günahkârdır ama sen merhamet et de darlık hapsinden kurtulayım

Her an Allah'tan sana yüz binlerce rıza ve hoşnutluk olsun, temiz ruhuna kavuşma gününe kadar.

3

Bir avuç toprağa “kerremnâ”³⁷⁴ buyuran, değerini meleklerden (değerinden) iki katı yapan ve “allemnâ”³⁷⁵ diyen Allah ne yücedir.

Ruhundan ona üfledi ve o aynasınan göründü, kendi isimleriyle ve sıfatlarıyla “ekremnâ”³⁷⁶ diye işaret etti.

Melekler onda Allah'ın mükemmel eserlerini görünce, yüz koydular ve secde ettiler ve hepsi dedi: “sellemnâ”.³⁷⁷

Cenneti ve onda olan bütün nimetleri ona helâl kıldı; fakat buğdaya mübtela olduğu için dedi: “harremnâ”.³⁷⁸

³⁷⁴ Kerremnâ: Şerefli kıldık, “ve andolsun ki; Âdemoğlunu kerem sahibi (şerefli) kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık ve onları helâl şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın çoğundan fazilet (açısından) üstün kıldık.”, Kur'an-ı Kerim, 17 İsrâ 70.

³⁷⁵ ‘Allema: Öğrettik, kelimesinde, ‘alleme'l-esmâe: isimleri öğretti, “ve (Allah), Âdem'e, (Allah'ın) isimlerinin hepsini (bu isimlerdeki hikmetleri) öğretti. Sonra onları meleklerle arz ederek dedi ki: “Haydi sadıklardan iseniz bunları isimleri ile bana haber verin (söyleyin)”, Kur'an-ı Kerim, 2 Bakara 31. ayete telmih vardır.

³⁷⁶ Ekremnâ: Bize lütufta bulun.

³⁷⁷ Sellemnâ: Teslim ettik.

Ey nazlı sevgili, sakın sen bu bir daneye mahkûmsun, kuşun boynunda her an “elzemnâ”³⁷⁹ olduğunu bil.

Bu devlete aldanma, bizim hilemizden emin olma, var edip (sonra) yok ettiğimiz âlemlerden ibret al.

O sultan bunca ilmiyle, olgunluğuyla ve şerefiyle gökten indi, Allah’ın inayeti ona ulaşınca tövbe etti ve “bize merhamet et” dedi.

Eğer kelimeler ezeli inayet tarafından kabul edilmeseydi, kulluk yolunu nasıl bulur, “ecramnâ”³⁸⁰ derdi?

Büyük babadan ibret al ve ağlamayı huy edin, “eslemnâ”³⁸¹ sözünden başka bir kurtuluş yolu bulamazsın.

Ey Elif! İlim ve amele dayan yokluk çukurundan sakın, varlığından tamamen tövbe et, “rabbenâ irhamnâ”³⁸² de.

4

Mevlâna Abdurrahmân-i Camî’nin Naatına Nazire -Sırrı Mübarek Olsun-

Allah’ın salat ve selamı, gönlü, levhanın içi ve akl-ı külün kendisine âşık olduğu, kendisiyle gizli hazinenin ortaya çıktığı sırta (Hz. Peygamber’e) olsun.

³⁷⁸ Harremnâ: Yasakladık, “Artık Yahudilerin yaptıkları zulümlerden ve birçok kişiyi Allah’ın yolundan men etmeleri (alıkoymaları) sebebiyle, kendileri için helâl kılınmış olan temiz ve güzel şeyleri onlara haram kıldık.”, Kur’an-ı Kerim, 4 Nisâ 160; “ve yahudi olanlara; tırnaklı hayvanların hepsi ve inekten ve koyundan ikisinin de sırtında taşıdığı veya bağırsaklarında olan veya kemiğe karışmış olanları hariç, iç yağını haram kıldık. İşte böyle onları azgınlıkları sebebiyle cezalandırdık. Muhakkak ki biz, gerçekten sadıklarız.”, Kur’an-ı Kerim, 6 En’âm 146; “Şirk koşanlar şöyle söyleyecekler: “Şâyet Allah dileseydi, biz ve babalarımız şirk koşmazdık ve hiçbir şeyi haram etmezdik.” Onlardan öncekiler de azabımızı tadıncaya kadar işte böyle yalanladılar. De ki: “Sizin yanınızda ilimden bir şey var mı? Öyleyse (varsa) onu bize çıkarın. Siz ancak zanna tâbî oluyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz.”, 6 En’âm 148; “Şirk koşanlar: “Eğer Allah dileseydi, biz O’ndan başka bir şeye kul olmazdık ve babalarımız da (kul) olmazdı ve O’ndan (O’nun emrinden) başka bir şeyi haram kılmazdık.” dediler. Onlardan öncekiler de böyle yaptı. Artık resûllerin üzerinde apaçık tebliğden başka (bir sorumluluk) var mı?”, Kur’an-ı Kerim, 16 Nahl 35; “ve daha önce sana anlattığımız şeyleri, yahudilere haram kıldık. Biz, onlara zulmetmedik. Fakat onlar, kendilerine zulmediyorlardı.”, Kur’an-ı Kerim, 16 Nahl 118.

³⁷⁹ Elzemnâ: Zorunda kaldık, “Bütün insanların kuşunu (kazandıkları ve kaybettikleri dereceleri) boynunda bağladık (boynuna astık) ve kıyâmet günü ona, neşredilmiş kitabı (üç boyutlu olarak boşlukta oynayan hayat filmini) çıkarırız.”, Kur’an-ı Kerim, 17 İsrâ 13.

³⁸⁰ Ecreamnâ: Günah işledik, “De ki: “Bizim yaptığımız cürümlerden (suçlardan) siz sorgulanmazsınız ve biz (de) sizin yaptıklarınızdan sorgulanmayız.””, Kur’an-ı Kerim 34 Sebe 25.

³⁸¹ Eslemnâ: Teslim olduk, “Araplar: “Biz îmân ettik.” dediler. (Onlara) de ki: “Siz îmân etmediniz (Allah’a ulaşmayı dilemediniz). Fakat: “Teslim olduk.” deyin. Kalplerinize (içine) îmân girmedi ve eğer Allah’a ve O’nun Resûlü’ne itaat ederseniz (Allah’a ulaşmayı derseniz), amellerinizden bir şey eksiltmez. Muhakkak ki Allah, Gafur’dur, Rahîm’dir.”, Kur’an-ı Kerim, 49 Hucurât 14.

³⁸² Rabbenâ irhamnâ: Rabbimiz bize merhamet et.

Onun nurundan varlık buldu, onun kâfur mumundan yok oldu, onun kristal feneriyle en uzun gece aydınlandı.

Dünya onunla tat buldu, varlığıyla şevkle doldu, onunla her varlık can buldu; onun ilminden gözler görür oldu.

Onun gözünün kısaca vasfı “ma zağa’l-basar”³⁸³ gibi oldu, onun iki zülfüne “ve’l-leyli izâ yağşâ”³⁸⁴ diye yemin etti.

Onun temiz adını vesile yapmak eğer ilham edilmemiş olsaydı, Âdem tövbe yolunu tutmaz ve Cudi’deki Nuh da “ve necceynâ”³⁸⁵ demezdi.

Ne mihnete sabreden Eyüb ne de Yûsuf o izzeti bulabilirdi; ne İsâ güneşten bahseder ne de Mûsâ’nın eli beyazlaşırdı.

Ey Elif! Sen “elem neşrah”³⁸⁶ göğsün açılmasının hulasası bil, “sübhâne’l-lezi esrâ”³⁸⁷ onun miracına rumuz oldu.

5

Dedim: Ey Arap sevgili ben ölüyorum, dedi: “Hayır!” Ona dedim: Ey şah! Arap olmadığım için mi? Dedi: “Hayır!”

Ona dedim: O halde neden beni dergâhında tutsak ediyorsun? Ben bir yabancının sokağında olduğumu zannediyorum!”. Dedi: “Hayır!”

Dedim: Ey şah ya öldür ya da bu halin sırrını anlat, bu zulümden beni kurtar; aydınlanayım. Dedi: “Hayır!”

Rahmet et, şaşkınlık çölünde kalmışım; anlat, ey alemin en fasihi ben ahmağım.

³⁸³ Ma zağa’l-basar: Bakış (gözü) kaymadı, “Bakış (gözü) kaymadı ve haddi aşmadı.”, Kur’an-ı Kerim, 53 Necm 17.

³⁸⁴ Ve’l-leyli izâ yağşâ: (Karanlık) ortalığı kapladığı zaman geceye andolsun, “(Karanlık) ortalığı kapladığı zaman geceye andolsun.” Kur’an-ı Kerim, 92 Leyl 1.

³⁸⁵ Ve necceynâ: ve kurtardık, “ve emrimiz geldiği zaman, bizden bir rahmet ile Hud (A.S)’ı ve âmenû olanları, onunla beraber kurtardık ve onları ağır (çok şiddetli) bir azaptan kurtardık.”, Kur’an-ı Kerim, 11 Hûd 58; “Bundan sonra emrimiz geldiği zaman Salih (A.S)’ı ve onun yanındaki âmenû olan kimseleri Bizden bir rahmetle kurtardık ve izin gününün zilletinden (de) kurtardık. Muhakkak ki senin Rabbin, O; Kaviyy’dir (güçlü), Azîz’dir (yüce).”, Kur’an-ı Kerim, 11 Hûd 66; “ve emrimiz geldiği zaman Şuayb (A.S)’ı ve onunla beraber âmenû olanları, Bizden bir rahmetle kurtardık. Zalim kimseleri bir sayha (ses) aldı. Böylece kendi diyarlarında diz üstü çöküp kaldılar.”, Kur’an-ı Kerim, 11 Hûd 94; “ve andolsun ki Biz, İsrailoğullarını (firavunun) zelil azab(ın)dan kurtardık.”, Kur’an-ı Kerim, 44 Duhân 30; “ve âmenû olanları (Allah’a ulaşmayı dileyenleri) kurtardık ve (böylece) onlar, takva sahibi olmuşlardı.”, Kur’an-ı Kerim, 41 Fussilet 18.

³⁸⁶ Elem neşrah: Genişletmedik mi?, “(Ey Muhammed) senin göğsünü açıp genişletmedik mi?”, Kur’an-ı Kerim, 94 İnşirâh 1.

³⁸⁷ Sübhâne’l-lezi esrâ: (Kulu Muhammed’i) ... götüren Allah’ın şanı yücedir, “Âyetlerimizi göstermek için, kulunu geceleyin Mescid-i Haram’dan, etrafını mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa’ya yürüten Allah, Sübhan’dır (bütün noksanlıklardan münezzehtir). Muhakkak ki O, en iyi işiten, en iyi görendir.”, Kur’an-ı Kerim 17 İsra 1.

Dedi: “Hayır!”

Bundan sonra gözle ve kaşla onun eğriliğine işaret etti, dedim bir izin ver gizlice söylerim. Dedi: “Hayır!”

Gaybu’l-guyub ülkesinin tahtının padişahının padişahı, bana ölmemi emret. Dedi: “Hayır!”

Ben gemi kırmadım ve bir köle öldürmemişim, bir duvara büyü yapan kadın da değilim. Dedi: “Hayır!”

Meslektaşlarım bana neler yaptılar fark etmedin mi ey şah? Bana özgü bir kamçı mı vuruyorsun? Dedi: “Hayır!”

Azametle dedi: Ey Elif! Bak, bundan sonra cesaret etme. Ona dedim: Senin dergâhından uzak duruyoruz. Dedi: “Hayır!”

6

Bu pazarda hikmet malının kesatlığına nadir rastlanır, zamanın müflisleri böylesi alışverişe layık değildir.

Mücevher dükkânının müşterisinin olmaması tuhaf değildir, fiyatı pahalı olan mücevherin zenginden başka alıcısı yoktur.

Tüm eşyada istekler müşterinin değerine bağlıdır, dilenciler ekmek ister, mücevhere rağbet etmez.

Bilgelerin mal alıcısı çok az bulunur, cahillerden hikmet cevheri tarafına bir girişim yoktur.

Bilgelerin pazar meclisine sakın aldanma, korkusuzlar, hayırsızlar ve hırsızlardan başka hiçbirşey bulunmaz.

Âlem ülkesinde konuşmacılar garip ve kimsesizdir; karın boş, çıplak onların başında örtü yok.

Onların hilelerinden aklî ve nakledilmiş bilgilerin hepsinde, bir hilaf ortaya çıktı bir mana dışında maharetliyi ölçen yoktur.

Bu buluşma yerinde bizim Mûsâ’mızın yüceliği ortaya çıkar; fakat bizim Firavun’umuzun bu zamanda büyücü bir adamı yoktur.

Ey Elif! Küfür ve dinin konuşmasının gürültüsü arttı, bu savaşta gerçek küfür ve iman nedir belli değil.

7

Her kim aslan yürekliyim derse, de ki gel meydan geniş, ey gençlik, eğer hüner sahibiyisen ne diye korkarsın meydan geniş.

İçkinin, esrarın ve haşhaşın sarhoşu her ne söylerse anlamlıdır, dolu dolu içen ona meydan geniş.

Aşıkâne dedikodunun bir habbe bile değeri yoktur, sadakatte kanıt olmalı işte sana meydan geniş.

Başını top gibi çevgen sopasının önüne koy; bu oyuna katıl, hünerlerini göster, meydan geniş.

Manasız söz olur; sakın delilsiz iddia etme; iddia ediyorsan delil getir meydan geniş.

Haraç olarak can alırlar, aşk şehrine kör gibi gitme; yoksa kader subayıyla savaş yap meydan geniş.

Aşk oyun değildir; boş lafla ve sözle (olmaz), Ey Elif! Eğer aslan yürekliysen çık meydan geniş.

8

O ay yüzlü sevgili gözden gizlenince, canı bedeninden çıkmış ölü gibi kaldım.

Hayatım, onun yüzünün parlaklığı sayesinde olur, candan dolayı değil, onun yüzünden ayrı düşünce de ölüm aşıkâr olur.

Onun yüzünün parlaklığı olmadan, can cansız beden gibi olmuş; cansız beden olan o can ağır olmuş.

Onun gizlenmesi benim canımın sıkıntısından, benim feryadım (ise) canın sıkıntısından.

Benim çaremi söyle de canım bu sıkıntıdan kurtulsun; benim ay yüzlü sevgilimden yarım bakışından başka her şey ziyan olup gitti.

Ey senin lutfun her ayıbı gizleyen şans ver; senin zavallı aşığın senin ayrılığında dermansız ve güçsüz kaldı.

Gizli lutfundan Elif'ine, gül renkli şarap ver; gönlü susamış senin dergâhında çok zaman geçirdi.

9

**Şeyh Süleyman Sıtkı Efendi'nin Oğlu Hasırîzâde Şeyh Ahmed Muhtâr
Efendi'nin İrtihallerine Tarihtir**

Tam bir hazine ve olgun bir pîr; Hakk'ın delili, zamanın eşsizi,
Bizim pîrimiz Hz. Ahmed Muhtâr, doğru yolun temiz yolcusu,
İnsanın güzel kokusu ve ârifin canlı gönlü, kimsenin görmediği tevazusu,
Şair, incelikleri bilen ve zarif, mürşit ve müridin gönüllerinin doktoru,
Vefalı, cömert ve metin, doğru söyleyen, dürüst, yiğit ve cesur yürekli,
Din uğruna savaşıyor ve derde ve sıkıntıya sabreden; öyle ki onun üzerine başka
yoktur.

Eşsiz gerçek bir âşıktı, sonunda kendi maşuğuna kavuştu.
Seksen dört yıllık kıymetli ömründe, daima itaat ve ibadeti seçti.
Kendi nefisini temizlemek için sefere çıktı, Allahtan “İrci’î”³⁸⁸ sesini duyunca,
Bu ayrılıktan, gönlüm bu acı zehri tadınca ben şaşkına döndüm,
Bundan sonra gözyaşıyla ve gönül kanıyla bu yeni kitabı kırmızıya boyarım.
Ey Elif! Yine o kırmızıyla yazarım o biricik pîrin ölüm tarihini.
O sâdık müridin seneler süren ömrü, yoksunluk içinde amacına ulaşınca,
Âl-i abâ hânesine (içine) dâhil oldu; “Allah ona şehitlik sevabı verdi”.

1319

10

Dervişlerin vaktinin safası bu huzur yerinde olur, âşıkların derdinin devası o
safalık mekânında olur.

Gerçeği göremeyenler onun görünüşünde hüznün ve keder görseller de onun iç
yüzü safanın gözünü aydınlatandır.

Gönül ehlinin dış görünüşü “Arâf sûresi” gibidir, onun içi sıkıntı ve keder, dışı
Allah'ın rahmeti.

Bu dünya, onun tavrı ve davranışı yanında ters çevrilmiş nal gibi; bu hilekârın,
hile ve büyü gözleri kapatan perdedir.

³⁸⁸ İrci’î: Geri dön, “Rabbine dön (Allah'tan) razı olarak ve Allah'ın rızasını kazanmış olarak!”, Kur'an-ı Kerim, 89 Fecr 28.

Hakikati gör âlemin meşhedinde (şehit olunan yerinde) bir adam kaybolur, hepsi akılla sözleştiler, o şüphe ve hata olur.

Bu dar görüşlü kıt akıllılardan uzak yaşamayı bilirim; bilge gönüllerin ellerindeki nimetler safalı olur.

Oldukça dar bir zindanda olan kutsal baht, kendi aşağılık sohbetinin sıkıntısından bir defa olsun ayrılır.

Bu zamanın ayıbından, onun ehlinden, yüceliğinden ve makamından, dervişliğin hırkasının altından çıkmak yerinde olur.

Mağarada Ashâb-ı Kehf gibi bu aşağı kimselerden ayrılmak gerekir, eğer onlardan olmazsan, en azından Kıtmir gibi yakın ol.

Ey Elif! Ahir zamanın fitnesi arttığı için, senin için Mustafa'nın ailesinin mağarasına sığınmak iyidir.

11

Kavuşma kadehinin şarabını ararım, ayrılık zehri veriyor, sevgili dert veriyor; olsun çünkü derman veriyor.

Sevgiliden korkum yok ama o büyücü kadının büyü ve büyücülük yapması hüznün veriyor.

Şefkatinin, sevgisinin ve kereminin olmadığından çok bahseder, yalandan verdiği vaatleri umutsuzluk ve ümitsizlik veriyor.

Cömertlikten bahsediyorsan, fakirlikten söz etme; gümüş ve altın bulunmadığı için cömert ehli can veriyor.

Ey aç! Ben ki dervişim, kalender bir özelliğim var, benim gözümde şahların verdiği şey değersizdir.

Senden ümit ve vefa, ölmüş gözden yaş (gibidir), senin cömertliğini beklemek hüsrân ve acizlik veriyor.

Boş konuşan olursun, Elif gibi haddini aşma, korku dolu bu cevabı yiğitler şahı veriyor.

12

Akıllı, sözle övünmez ve kıvanç duymaz, sitemkâr nefsin hilelerden gafil olmaz.

Bütün gönül ehlinin yanında budur muhakkak, görünüşle, cübbe ve sarıkla adam olunmaz.

Bilge ârif, ileri görüşlü gönül (sahibi) manaya bakar; yüzlerce atkısı (çözüğü) olan bu suret, manasız senin ne işine yarar.

Bu temiz giysi, Allah'ın emri ve beyanıdır; temiz gönlü elde eden gönüllerin temizliğindendir.

Sarığın anlamı çoktur; düşün, sarığın manasına bak (bir de) elde etmek sözüne.

Hız. Mevlânâ'dan bana emirdir; yani onda Allah'ın rızası olanı elde et.

Benim için övünme budur, Hız. Pîrim'den emir gelmiş, feyiz gelmiş sarığın şeklinde.

Yüce himmetli, dürüst şeyh Celâleddin'nin şeref bahşeden elindedir.

Kalk ve bu feyzin şükrüyle dön, cömertlik kapıları açık git faydalan.

Ey Elif! Şevkten başım arşa (kadar) ulaşmış, bu mananın bilgisinden fayda elde et, sarıktan değil.

13

Lafız elbisesi bizim manamızın boyundan kısadır, lafzın elleri bizim bahçemize değmedi.

Otuz iki harfin atkı çözgüsüne az gelir, lafzın ipeği bizim geniş sinemizin enine.

Kelimelerin dili gönlün sırrına tercüman olmaz, her ne kadar onun güzelliğinin sonu lafzın edasına ulaşsa da.

Akıcı ve ince nağmelerden eda edemez, her ne kadar lafzın sesi senin kulağına güzel gelse de.

Manaların saflığı ona sığmaz, sözle ve sesle lafız binası gibi yapmış.

Mana gül bahçesinden eser; seba gibi olan lafzın yüzlerce yapraklı kokusundan burnuma bir koku bile gelmez.

Elif sözün sırları da başkadır, diğerini dinle o da lafzın iniltisidir.

14

Öfkesinden dolayı toprakta yuvarlanan aç köpek gibi; kar ve buz mevsimi ve kışın soğuğu gibi gönül paramparça.

Ey zelil ve çaresiz olan zayıflara cömertlik eden, hakir ve hor, üzgün senin kapına kadar geldim.

Cömertlik sofrandan korkmadan verdiği cömert elinden, kırıntılar yerim ümidiyle bekledim.

Bilirim senin o cömertliğini bağışını, büyük padişahlar padişahı sana gönül bağlamış zelil bir halde toprağa yüz sürmüş.

Sığınayım diye senin inayetler kapına geldim, sana sığınanı asla ümitsiz bırakmaz perişan etmezsin.

Senden başka kimseden bağışlanma ümidim yoktur, kulun kötülüklerine senden başka merhamet edecek kimse yoktur.

Bana merhamet et günahlarımdan dolayı nimetlerinden mahrum etme, çünkü ben senin peş peşe gelen bağışlarına alıştım (Elif oldum).

15

Zü'l-celâlin lamından sonra yedullah (Allah'ın eli)'ın yası vardır. Ben onun kölesinin kölelerinin gamsız kölesiyim.

Huzurunda bir köle, senin devletinde onun köleleri, imanda doğruluk budur hak dinde şüphesiz.

Eğer kanımı dökerse ona helâl olduğu kesin, ben onun kölesi olduğum için mal ve can ona helâl.

Kısacası ölümümde onun eliyle sonsuz hayat oldu, ölümden önce ölüm duru suya susuzluk (gibi) olur.

Hakk'a ve hakikate ulaştıran onun yoluydu şüphesiz, bu yoldan başka yolların hepsi sapkınlık içinde sapkınlık.

Eğer kalp gözünden şaşılığın gitmesini istersen, onun dergâhının yolunu tut, toprağını (gözüne) sürme yap.

Ahmed'in ve onun ailesinin ayağının toprağı canın iksiridir, şimdi mısır sapından ayakkabı şahların tacından daha üstündür.

Ey Elif! Onun kandilinden yüce Allah'ın yolunu görene kadar onun eteğini tut ve onun evlatlarının eteklerini.

16

Bir sevgilinin sokağına gittim, Selmân'ın kokusunu aldım, karanlıktan kurtuldum orada hayat suyu buldum.

Gönül can bulsun diye bedenin canlılığından vazgeçtim, zamanın Mûsâ'sı oldum, irfan Hızır'ını buldum.

Gönül penceresinden can gözü, göze bir ışık yakınca, canı ve gönlü o sevgilinin yüzünde buldum.

O eşsiz güneş gibi olan mizacından bir zerre gibisin, onun ışık saçanıyım çünkü parlak ışık bulmuşum (ondan).

Şeyh Sa'deddin, Celâleddin, Ali Şâzelî, bu üç değerli tecrübeliden inci ve mercan buldum.

Bizim Şeyh Bahâeddin'imiz ezel nakşının öğrencisi, ben onun renginden gönül ressamı oldum ve can buldum.

Onların himmetinin latifliğinden can ve gönül göründü, perdeler parça parça oldu, imanın nurunu buldum.

Hakikatin saf denizine damla olduğumda, dalgalarım vardı şimdi gizlenen balık buldum.

Ey Elif! Bir süre tesadüfen yabancılarla birlikte oldum, Allah'a hamd olsun bu zamanda çok tanıdık buldum.

17

Onun marifetini isterim, benim kitabım benim benim; onun mutluluğuyla dans ederim, benim rebabım benim benim.

Eğer onun lütfuyla onun zevk ve sefa meclisine varırsam, haremde kavuşmanın huzuru; benim şarabım benim benim.

Meyhanenin sarhoşu değilim, sâkîden gizle içerim, benim mezem gönülden gelir; benim kitabım benim benim.

Yüze örtü örttü, (bu) benim ayıbımdandı oysa, güneşin ayıbı olmaz; benim örtüm benim benim.

Onun yüzünün perdelerinden neden şikâyet edeyim, beni gizlemiş o aşikâr; benim perdem benim benim.

Can göğünün o ayı daima ılık saçıyor, bulut onu gizle(ye)memiş; benim bulutum benim benim.

Onun güzelliğinin sarhoşuyum, Ey tabib, hasta değilim, benim baygınlığımdan korkma; benim gülsuyum benim benim.

Nefsin hevası benim omzuma hüküm eder, sarhoş edene kadar bana azab etmek ister; benim azabım benim benim.

Heybetli gözüyle felek benim başımın üzerinde dönüyor, Elif güneşin yuvarlıklığından korkma; benim gökyüzüm benim benim.

18

Mertlik himmetinin göğünden al ve yere vur, bu suret süsünün kökünü kazı.

Dünyadaki arın, şan ve şöhretin hepsi rüya ve hayaldir, hayal ve rüyanın peşinden gitmek, akılsızlık olur.

İleri görüş ve akıllı olan kimse, dünyada safa bulur, kederi terk eder, hüznülenmez.

Taç, taht ve saltanat pahalı faydasız yükür, her ne kadar Rum ve Hoten ülkesine o hükmetse de.

Rahat bir nefes almaz, gece ve gündüz ıstırap içinde, gündüz yorgunluktan ve gece düşmanın safını yaran savaşın rüyasından.

Bak bu âlemin en yüce mertebesi budur, dışarıda fazla bir süs içerde sıkıntı ve eziyetler.

Bu dünyada nimet ve rahat, gönülden vazgeçmek olmuştur; bu hüznüler evinde bu devlet oldukça yersizdir.

Her ne kadar âlemde zincirden kurtulmak tamamen mümkün olmasa da kuşkusuz olan şey fazlalıkları terketmektir.

Ey Elif! Bağlar ve zincirler altında ölmüşsün, bu hayallerden ve boş şekillerden şüpheyi düşmüşsün.

19

Ey canımın canının canı, can ve dünya sana feda olsun, canı ve dünyayı ne yapayım, benim maksadım senin yüzündür.

Bilirim sana kavuşmak benim felaketim olur, kavuşmama perde olan ben, yüzlerce kez sana feda olsun.

Bu ah inlemeler ve yanış bu perde yüzünden oldu, bu perde lâ olunca senin illân açık olur.

Ey tabibim, hastayım; benim varlığım hastalığım oldu, senin şifana ulaşırsam bu hastalıktan kurtulurum.

“Ben”, dedi Elif oldu, yanıştır bu; ben ve biz nedir varlıkta neyiz? Varlıkta Sen Kibriya’nın azametinden başkası yoktur.

20

Yepyeni bir irfan istersen eğer, baştanaşağı kulak kesil, Furkan hikmeti istersen eğer, tamamen akıl kesil.

Dudağa bir kilit vur da dilin (de) sevgili ve fenler olsun, süt içen çocuk gibi babanın yanında sessiz ol.

Senin yaratılışın, süttten kesildiğinde tam oldu, yetişkin bir adam ol, meydana çık ve cübbe giy.

Mertlerin meclisini seç, onların sofrasında yemek ye, canın ve gönlün sarhoşluğu için onların elinden şarap iç.

İçki, esrar ve afyondan sarhoş (olup) gelme savaş meydanına, bu savaş büyüktür; git, şarap iç, kendinden geç.

Ey aziz, bu yolda saf yaran aslan yürekli olmak gerekir; büyük bir kanlı savaştır bu yüzden demirden zırh giy.

Zariflik ve naziklik, taliplilere eşkıyadır; nefsinin büyüklüğünü (burnunu) kır, pabuğun hizmetçisi ol.

Varlıktan vazgeçmediğin sürece, kapıyı açamazsın kendini iradesiz yap; resimler gibi nakşedilmiş ol.

Ey Elif irfan isteyenlerin teslim olması gerekir, tedbir ve önlemi bırak, divane ve şaşkın ol.

21

Ben Allah’tan başka ilah bilmiyorum, zâhir ve bâtında Allah’tan başka amaç yoktur.

O Mun‘im³⁸⁹ ve O Rezzâk,³⁹⁰ O Mu‘tî³⁹¹ O Vehhâb,³⁹² bütün dillerde Allah’tan başka övülen yoktur.

Kâbede, puthanede, tekkede ve kilisede, gör ki onlarda da Allah’tan başka secde edilen yoktur.

O Evvel³⁹³ ve Âhir,³⁹⁴ O Zâhir³⁹⁵ ve Bâtın,³⁹⁶ gerçeği gören gözde Allah’tan başka varlık yoktur.

Bakışı incele, Allah’ın nuruyla bak, varlıkta Allah’tan başka görülen olmadığını görürsün.

Göze nur verene kadar Allah’ın lutfunu ara, kimseyi Allah’tan başkası mutlu etmez.

Ey Elif, gizli şeylerden ve fazlalıklardan vazgeç de, O (Tanrı)’dan başka hiçbirşey kalmasın gönlünde.

22

Ne zamana kadar nefis ve hevesle dostluk yapacaksın, ömür geçer, daha ne kadar uykuda kalacaksın ey efendi!

Benim aşk yolunda bir isteğim var dersin, der ki sendeki isteğin şartı sana yüzlerce işkence ey efendi!

Âşka talip olan âşık uyumaz; “uyku ölümün kardeşidir” mutlaka uyanık ol ey efendi!

Aşkın meyhanesine git, can ve kadeh ara, o saf kadehten senin canın canlı olsun ey efendi!

O saflık kadehi için senin canın çok değersiz, dünya ve geri kalan herşey feda olsun ey efendi!

Ben can meyhanesinin kapılarını açtım, onun şarap dolu kadehlerini iç, içeri gir ey efendi!

³⁸⁹ Mun‘im: Nimet veren.

³⁹⁰ Rezzâk: Bütün rızka muhtaç olanları rızıklandıran.

³⁹¹ Mu‘tî: ihsân eden.

³⁹² Vehhâb: Bol bol nimet veren.

³⁹³ Evvel: Herşeyden önce olan.

³⁹⁴ Âhir: Herşeyden sonra olan.

³⁹⁵ Zâhir: Varlığı apaçık görünen.

³⁹⁶ Bâtın: Herşeyin iç yüzünden haberdar olan.

Şüphesiz nefsânî heyecandan kurtulursun, Allah âşkıyla gelen Elif o kişidir ey efendi!

23

Ey mana papağanı anlat ne duydun, ne gördün; o kutsal gül bahçesinde neler gördün, neler derdin.

O sevgililerin ülkesinden bahset, o güzellerin önderini anlat, o tatlı dudaktan dinlediğin nükteleri anlat.

Onun güzel yüzünün parlaklığından bahset, iki dünyanın derdinin ne kadar olduğunu anlat, öptüğün ve kokladığın onun misk kokulu dudağından bahset.

O sefa bahşeden mecliste, o hayat bağışlayan sofrada, o lal gibi kırmızı kadehlerden ne tür şarap içtin.

Ben gönlü yaralı çaresiz, çetin bir yola düşmüş, bu gurbet çölünde nelerin ahını gördüm, duymadın mı?

Bu viranede baykuşlarla dost ve arkadaş oldum, eğer benim o halimi görseydin inleyip ağlardın.

Kendi aslından uzak kalan kimseye de ki, ona kendi aslıyla eş olmadığı sürece bir teselli yoktur.

Gel bir kere olsun onun sözünü anlat, onun çırpınan kanatından bahset de hicranın ve ayrılığın ateşinden gönül tamamen yanıp kavrulmasın.

Elif hicranımın derdi yanmaktan; inleyip ve ağlamaktayım, günahımdan tövbe ettim gizlesen ne olur.

24

Eğer sevgilim emrederse inciler delerim, kendi sanatımı gösteririm de onun sırrını saklayamam.

Ağzıma ağır bir kilit vurduğu için susuyorum, yoksa ben onun hikâyelerinden anlatmaya değer olanları anlatırım.

Onun gül bahçesindeki fidandan gonca gibi açmamışım, eğer açarsam da benden gül kokusu koklarsın.

Eğer ben dert ortaklarımla ve sırdaşlarımla birlikte olursam, bülbül gibi gizli nağmeler söylerim.

Her ne kadar rakip görünüşte beni uyumuş gibi zannetsede, uyumuş değilim, belki senin sarhoşluğunla uyurum.

Sarhoşluğum esrardan ve ayrandan değil, ölümsüz şaraptandır. Eğer mezem yoksa da onun panzehiriyle karışırım.

Gerçi sarhoşum ama gücüm var, Ey Elif, gel de gönül evini himmet süpürgesiyle süpürelim.

2.2.2. Kasideler

1

Hakikat-i Seniyye-i Muhammediyye'nin Naatı Hakkında Kaside-i Nuriyye ki O Allahu Te'ala'dan İlk Sadır Olmuş, O Aziz ve Yüce Allah'tan Vücuda Gelmiş İlk Kimsedir, Bir Aracı Olmadan Tecellîde İlktir. Çünkü Ondan Başka Bir şey Yoktur. Allah'ı Tanıyan Araştırmacılar Onu Hakikat-i Muhammediyye, Nur-i Muhammediyye, İlk Akıl, Yüce Kalem, Ruh-i Muhammediyye, Ruh-i Azam, Beyaz İnci ve Benzeri Şekilde Tanımlamışlardır. Bu Birçok İsmi'nin Müsamması Bakımından Birdir Ki Nur-i Muhammedi'dir, –Allah'ın Salat ve Selamı Onun ve Ailesinin Üzerine Olsun- Bu İsimler Peygamber'in Hadislerinde Gelmiştir.

Maşallah, onun temiz bahtının zâtından bir nur ortaya çıkmış, öyle bir nurdur ki; eşi benzeri olmayan, Allah'ın sıfatları ve zâtı onda zâhir olan.

Öyle bir nurdur ki; Allah, Kur'an-ı Kerim'de onu kendisine izafe etmiş, öyle bir nurdur ki; insanlar ve melekler onun aşkıyla deliye dönmüş.

Öyle bir nurdur ki; Hakk'ın yardımıyla varlık feyzini ilk kabul edendir, Hakk ve varlıklar arasında tek aracı.

Öyle bir nurdur ki; her kandilden bir şekilde ortaya çıkmış, her cam renginde âlemde tecelli etmiş.

O Allah resulü Muhammed kandilinden, gökyüzünde yürüyen o peygamber, hâtemiyet rengiyle görünüyor.

Ali'nin kandilinden o Allah velisi ortaya çıkmış, o biricik şah velayette insanoğlu suretinde ortaya çıkmış.

Muhammed'in kandilinden ilim, şeriat ve din şehrini görürsün, Ali'nin

kandilinden de o “evheynâ”³⁹⁷ sırlarının kapısını görürsün.

Muhammed’in kandiliyle karanlıkları yakıp yok eden vahiy güneşi, kılıç gücüyle ve hamleyle zulmü ve şirki yok etmiş.

Göğün parlak dolunayı Ali’nin kandilinden, çeşitli sırlar ve hikmetlerle isimleri öğretti.

Muhammed’in kandilinden Ali’nin kandili görünür, Ali’nin kandilinden Allah’ın sayısız lambaları görünür.

Muhammed’in ışığından ancak, Ali’nin kandili vasıtasıyla ışık alınabilir.

Ali’nin kandilinden de bir alıntı hiç kolay değildir; Hz. Zehrâ’nın temiz evlatlarının kandilleri hariç.

Müminleri kesin olarak Allah’ın lambalarının, madde ve manada onlar olduğunu bilmesi gerekir.

Sonunda Allah resulü vasiyet etmiş duydun mu? Allah’ın kitabına ve (bu) soya (ehl-i beyte) sarılmaktır.

Bütün hidayet ehli din imamlarından ve bilgelerden, hüküm ve fetva da dinin sırları onlardan alınmıştır.

Tüm hakikat ehli Allah velileri de, takva yolunda gönlün ve canın lambasını onlardan yakmışlardı.

Tevhid yolunda marifet lambası, onlar sayesinde yanmıştır, Mevla yolunda onlarla amaca ulaşılmıştır.

Allah Kur’an’da onlara Kevser demiş dinle, bütün bilge gönüllüler o “ateyna”³⁹⁸ sırlarını anlamış.

Onların sayesinde karşı çıkanların ve kin güdenlerin hepsi “ebter”³⁹⁹ oldu, o

³⁹⁷ Evheynâ: vahiy ettik, “Muhakkak ki Biz, Hz. Nuh’a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Ve Hz.İbrâhîm’e, Hz.İsmail’e, Hz.İshak’a, Hz.Yâkub ve torunlarına, Hz.İsa’ya, Hz.Eyub’a, Hz.Yunus’a, Hz.Harun’a ve Hz.Süleyman’a da vahyettik. Ve Hz.Davud’a Zebur’u verdik.”, Kur’an-ı Kerim, 4 Nisâ 163; “Onlardan bir adama, "insanları uyarması, âmenû olanları (ölmeden önce Allah’a ulaşmayı dileyenleri) müjdelemesi" için vahyetmemiz insanlara acaip (garip) mi geldi? Muhakkak ki onlar için, Rab’lerinin yanında (katında) sıddıklar makamı vardır. Kâfirler şöyle dediler: “Muhakkak ki bu, mutlaka apaçık bir sihirbazdır.”, Kur’an-ı Kerim, 10 Yûnus 2; “Böylece, ondan önce gelip geçmiş ümmetlerde olduğu gibi, seni de, sana vahyettiğimizi, onlara okuman için bir ümmetin içine gönderdik. Onlar, Rahmân’ı inkâr ediyorlar. De ki: “O benim Rabbimdir. Ben O’na tevekkül ettim ve O’ndan başka ilâh yoktur. Ve tövbem, dönüşüm (tövbesi kabul edilmiş olarak dönüşüm) O’nadır.” Kur’an-ı Kerim, 13 Ra’d 30.

³⁹⁸ Ateynâ: Verdik, “Muhakkak ki Biz, sana Kevser’i verdik.”, Kur’an-ı Kerim, 108 Kevser 1.

³⁹⁹ Ebter: Soyu kesik, “Muhakkak ki sana (nesli kesik diye) buğzeden, o kendisi ebterdir (soyu kesiktir).”, Kur’an-ı Kerim, 108 Kevser 3.

“sekâhum rabbuhum”⁴⁰⁰ şarabı onların sevgisinden haber verir.

Mutluluğun, din ve dünyanın huzurunun, ahiret âleminin nimetlerinin de, ancak Mustafa’nın ailesini sevmeye bağlı olduğunu bil.

Onlar ilk nurun ışık saçan parıltılarıdır, varlık âleminin düzeni onlarladır.

Çünkü onların aslı o ilk nurdandı bu açıktır; çünkü adı beyaz inci olan muktedir olanların ilkiydi.

Eğer ona ilk akıl ya da kalem demek istiyorsan de, hem ruh-i azam o, hem ruh-i Ahmed o, bütün bu isimler o.

Gerçek sırrın Muhammed’in nuru olduğunu bil, çünkü o ister en yüce, ister en aşağı olsun her şeyin aslıdır.

Onunla âlem vücuda geldi, onunla Âdem vücuda geldi, gökyüzündeki büyük melekler onunla hayat bulmuştur aşikâr.

Âdem “sümme enşe’nâ”⁴⁰¹ atölyesinde balçık halindeyken, nebî idi o mazhar (Hz. Muhammed).

O anda da o nurdan ortaya çıkmış Ali veli idi, yaklaşık olarak bütün halk bu yüzden ona iman etti.

O yine der ki, Âdem balçık halindeyken ben vardım; dünyayı süsleyen Muhyiddin, o gavs böyle buyurmuştu.

Ne yazık ki dilsizim ben; “bu uçsuz bucaksız âlemde şaşkına döndüm, şaşırdım” nasıl diyebilirim ben.

Bu şaşkınlık vadisinde senin şaşkınlığın haktan bir nimettir, Elif bu nurun pervanesi ol, bu hedef asıl hedeftir.

Şeklin ve mananın kolunu kanadını yak, aslına rucû budur, yokluktan ortaya çıkmandır.

Varlık yoktur bizim için o teayyunlar, dalgalar gibidir, eğer teayyun yok olursa Allahtan başka hiçbir şey kalmaz.

⁴⁰⁰ Sekâhum rabbuhum: Rableri onlara (tertemiz) şarap içirdi, “Onların üstlerinde yeşil ince ipekten ve işlenmiş atlastan elbiseler vardır. Gümüşten bileziklerle süslenmişlerdir ve Rab’leri onlara temiz (lezzetli) içecekler (şaraplar) sundu (içirdi).” Kur’an-ı Kerim, 76 İnsân (Dehr) 21.

⁴⁰¹ Sümme enşe’nâ: Sonra yarattık, “Sonra onların ardından başka bir nesil yarattık.”, Kur’an-ı Kerim, 22 Mü’minûn 31.

2

Peygamberlerin Efendisi Hakkında O Önderin (SAV) Huzurunda Yakarış

Ey sabah rüzgârı, gül açtığında, bülbül ötmekteyken, yârin güzelliğinden ve neşesinden aydınlıktır gül bahçesi.

Lale hal diliyle bu mutluluğu şerh etmekte, zambak ise mutluluktan, özgürlükten hikâye etmekte.

Sümbül onun güzelliğini görünce, utancından başını öne eğmiş, menekşe ise yaprağının altında gizlenmiş birdenbire.

Dallar güzel sevgililer gibi birbirlerine dolanmış, hepsi neşeden sûfilerin seması gibi raksa başlamış.

Bütün ay yüzlüler, bu gül bahçesinde çiğ tanelerinden zümrüt gibi olan çimenliğe salınarak yürüdüler.

Şişeden kol kol diyerek lal renkli şarap, gül gibi olan o dudağın rengini açıkça vasfeder.

Dost ve yabancılar kendilerince böyle hareket etmekte, yılan ve karınca o keremin dökülen damlasından tatlı dili.

Ben dar ve sarp yola düşmüş gönlü susamış ve bitkin, can yakan ateş yağdıran ahım gökyüzüne kadar ulaştı.

Yoksul ve üzgün, hüznün ve ayrılık pençesinin esiri, ümit kapısında durmuş yalvarıp yakarmakta.

Bu durumda boyun eğerek bekle de essin, sabah rüzgârından hiç olmazsa nasibim o olur.

Kötü talihe veya kara bahta yakıştığı gibi, o da ümit ve emel tarafına esmiyor.

Rakibin gönlünün istediği gibi kalmam revamıdır? Ey mutlu beni öldür ama dergâhından kovma beni.

Gerçi kötü huylu kişinin kokusunun bütün kalbi ölmüşlere, can bağışlayanın meclisine kavuşmalarına engel olduğunu biliyorum.

Ama eğer senin gül bahçene girersem kötü koku kalmaz, can ve gönül şüphesiz gül kokusuyla (gül gibi) kokar.

Sevgilimin gül bahçesine alıştığım zaman, o canın cananının yanında layık (bir nefer) olurum.

Bu ebedî devlet eğer bana el verirse (başka şeye) ne gam! Bundan sonra mutluyum; ne mutluluk ondan ve bundan kurtulmuşum.

Çünkü o ay yüzlü hem kerem sahibi hem de şefkatlidir, karşılığı dünya da olan bir cömertlik değil.

Belki de o cömertliğin özü, cömertliğin gözü, cömertliğin ruhudur, şüphesiz Allah benzetmekten münezzehtir ama bu onun gibidir.

O samimi (kişi) halka karşı sevimli yaratılmıştır; maşallah, ne kutlu baht ne şans ve şan.

İyilik ve güzellik ülkesinin eşsiz hükümdarı; ilim, hilim ve hikmet ülkesinin şefkatli şahı.

“Ma zağa’l-basar”⁴⁰² delil olmuş onun gözlerinin vafına, “ve’z-zuha”⁴⁰³ ve ve’l-leyl”⁴⁰⁴ onun yüzünü ve saçını beyan etmekte.

“Elem neşrah”⁴⁰⁵ onun temiz gönlünün halini anlatır, “febima rahmetin”⁴⁰⁶ remzi onun nazik tabiatını göstermekte.

Vağluz aleyhim⁴⁰⁷ sözü onun hilmine sahiptir, “mâ rameyte iz rameyte”⁴⁰⁸ ayeti onun kudretini açıklamakta.

Görkemli elçisi, Cebraîl olan bir hükümrânlık, bütün askerlerinin melekler olduğu bir saltanat.

Bütün şahların şahının onun en hakir kölesi olduğu padişah, beşiği insanların ve cinlerin sığınağı olan adil bir hükümdar.

Dergâhında bir kapıcının bile olmadığı çare bulan, devletinin sarayı çaresizlerin sığınağı oldu.

Nuru varlığa ışık veren parlak güneş, onun küçücük bir zerresi dördüncü gökteki

⁴⁰² Bkz. dipnot 403.

⁴⁰³ Ve’z-zuha: (Kuşluk) vaktine andolsun, “Duhâ (kuşluk) vaktine andolsun.”, Kur’an-ı Kerim, 93 Duhâ 1.

⁴⁰⁴ Ve’l-leyl: Geceye andolsun, “(Karanlık) ortalığı kapladığı zaman geceye andolsun.”, Kur’an-ı Kerim, 93 Duhâ 2.

⁴⁰⁵ Bkz. dipnot 406.

⁴⁰⁶ Febimâ rahmetin: “O zaman, Allah’tan bir rahmet sebebiyle onlara yumuşak davrandın. Ve eğer sen, kaba, katı yürekli olsaydın, mutlaka senin etrafından dağılırlardı. Artık onları affet ve onlar için mağfiret dile ve işler konusunda onlarla müşavere et (danış). Azmettiğin zaman, artık Allah’a tevekkül et. Muhakkak ki Allah, tevekkül edenleri (Allah’a güvenenleri) sever.”, Kur’an-ı Kerim, 3 âl-i İmrân 159.

⁴⁰⁷ Vağluz aleyhim: Onlara katı, sert davran, “Ey Peygamber! İnkârcılarla, ikiyüzlülerle savaş; onlara karşı sert davran. Varacakları yer cehennemdir, ne kötü dönüşüdür.”, Kur’an-ı Kerim, 9 Tevbe 73.

⁴⁰⁸ Mâ rameyte iz rameyte: Attığın zaman sen atmadın, “Onları siz öldürmediniz ama onları Allah öldürdü. Ve attığın zaman da sen atmadın ama Allah attı ve Allah, mü’minleri Kendisinden ahsen belâ ile imtihan eder. Muhakkak ki Allah, işitendir ve bilendir.”, Kur’an-ı Kerim, 8 Enfâl 17.

güneştir.

İlk aşığının yaratan olduğu sevgili, o ay yüzlü ki cemaline gönülden âşık cennetler.

Onun huzurundan ne istersen iste muradına er, onun nezdinde her imkânsız karşılıksız mümkün olur.

Her ne ararsan ara küçük büyük şartı yoktur, bu dergâhta en küçük bağış sonsuz hayattır.

Cehalet ve sapkınlık çölünde başıboş koşma, bu mutluluk ulaştırın kapı ey Elif, sana yakındır.

Pencerede gül kokusunu beklemek gerekir, sabah rüzgârından gelen kokuyla beden ve ruh hoş kokuyla dolar.

O sabah rüzgârı fani dünyanın doğusundan değil, aksine Allah'ın bereketlerinin olduğu doğudan esmektedir.

Tartıldığında değerli ile değersiz bir olur mu? Yeter, çünkü sen zamana saldırıyorsun.

Ey Allah'ın resulü bekleme ateşinin yangınından kurtar, ehl-i beytinin hakkı için elimden tut el aman.

Bir süredir ıstırap sıkıntısı içerisindeyim yardım et, Ey acizlere çare bulan lütfet yardım et.

3

Münacat

Kötü işten suçtan ve günahattan usandım Ey Allahım, Tevvâb⁴⁰⁹ isminle tecelli et beni koru ey Allah'ım.

Kendi yoluna götür beni tövbe yolunu müyesser kıl, Ey Allah'ım, sen kendi lütfünden istiğfar nasip et ey Allah'ım.

Elimden tut ve kaldır, rahmet eyle Ey Allah'ım, kötü huylu nefis tuzağından kurtar beni ey Allah'ım.

Cahilliğimden nefsin heva ve hevesine tapındım, şehvet çukuruna düştüm, hor ve hakir ey Allah'ım.

⁴⁰⁹ Tevvâb: Tövbeleri çok kabul eden.

Ey Allah'ım her ne yapmışsam kendi cahilliğimden yaptım, senin Settâr⁴¹⁰ ismine güvendim ey Allah'ım.

Allahım bizim işlediğimiz günah bize yakışır, senin zâtına yakışan affettir Ey Gaffâr,⁴¹¹ ey Allah'ım.

Şaşkın bir halde nefsin karanlık vadisinde yolumu kaybettim, bu dalalet çölünde beni şaşkın bırakma ey Allah'ım.

Ey Kerîm,⁴¹² Allah'ım sen bize layık olduğumuz gibi yapma; kerem buyur, suçluların suçundan vazgeç, ey Allah'ım.

Karşılıksız verdiğin nimetleri değiştirme, fakirim kimsesizim lütfünden ümitliyim ey Allah'ım.

Ey şah! Dergâhından kovma kötü işimize de bakma. Beni başkalarının kapısına muhtaç etme ey Allah'ım.

Sadece seni biliyorum ve görüyorum teksin benzersizsin, çünkü bu varlık (âleminde) senden başka kimse yoktur ey Allah'ım.

Senin yolunda gitmek istiyorum; fakat topal ve takatsizim, ayağım kırık ve zavallıyım; sensin Cebbâr⁴¹³ ey Allah'ım.

Sen (bu noksanlığımı gider) iyileştir, başarmam için yol göster; her an senin yolunda koşuşturayım ey Allah'ım.

Kulluktaki her zorluğu sen kolaylaştır ey Rabb'im, bu yolda nefsi ve şeytanı bana görevlendirme ey Allah'ım.

Bizim masiva hevesimizi gönülden çıkar kendi arzunla doldur, bize kendi aşk şarabından dolu dolu ver ey Allah'ım.

Seni zikretmekle düşünmekle gönüller mamur ve abad olur; senin feyzinin ırmağıyla bu çorak araziler gül bahçesine döner ey Allah'ım.

Saflık ver gönlümüze bizim, tat ver kadehimize bizim; erdir bu vahşetten kurtuluşa, kaldır perdeyi ey Allah'ım.

Marifet nurlarından ihsan edersen bana bir ışık, ışıklarla dolu fener olur bu yüzüm ey Allah'ım.

Cömertliğinden lütfünden ve bağışından ümitsiz değilim ey Rabb'im, sen o geniş rahmetinden mahrum etme ey Allah'ım.

⁴¹⁰ Settâr: Örtün, günahları gizleyen.

⁴¹¹ Gaffâr: Kullarının günâhlarını affeden ve çok bağışlayan.

⁴¹² Kerim: Cömert, kerem sâhibi; muktedirken affeden.

⁴¹³ Cebbâr: Emsalsiz, hayret verici âlemler yaratan.

Bu pazarda sermayem yoktur, malım da yoktur (işler kesat); garibim, kimsesizim düşmüşüm kapına ey Allah'ım.

Şekle bakıp alanlar yüz çevirdiler ve tek başıma kaldım, bana senden başka herkes yabancı; medet senden ey Allah'ım.

Padişah ve köle dilenci ve bey gayb casusları oldu; bunca gaddar vefasızlığa bahane arıyorlar ey Allah'ım.

Bu cefa edenlerin şerrinden sığındım, sen galib ve Kahhar⁴¹⁴ padişaha ey Allah'ım.

Ey şahlar şahı, beni koru, elimden tut, rahmet et, bizi günahkârın pençesinde düşkün etme ey Allah'ım.

İhtiyar zavallı yoksul Elif, dilencilik etmişse eğer, iyilerin efendisinin makamına (Hz. Muhammed'in yüzü suyu hürmetine) tasadduk et.

4

İşaret Diliyle Değişimlerde ve İrşadda Şaşkınlık

Küfür ne, iman ne, dert ne, derman ne? Yazıklar olsun bu ihtilaflara; şükür ne nankörlük ne?

Ey müşkülli çözen pîrim, halka tekrar anlat bu sözleri; cehalet nedir, İrfan ne?

Âşık ne maşuk kim gönlü yanık âşık kimdi? Şaşkınlığım arttı; sevgiliye kavuşma ne?

Mutlu zahid Allah'a ibadetle meşgul ol dedi, fakat bana anlatmıyor ibadet nedir isyan ne?

Sûfî der ki gel, zikri ve fikri meslek edin, anlatmamış; anmak nedir unutmak ne?

Zeki âşık canın rahatı sema' etmektedir dedi, fakat söylemiyor bu ağlama ve feryat ne?

Meyhane pîri dedi ki ey oğul şarap iç, ne zamana kadar bu gönül sızısı; bu canın acısı ne.

Hem o açıklamamış şarap nedir içen kimdir? Onun sâkîsi nerededir, şarabın ve canın mezesi nedir?

Zavallı bilge demiş; haydi, bizim felsefemizi öğren; fakat açıklanmadı onun

⁴¹⁴ Kahhâr: Herşeye galip gelen, dilediği her şeyi ortadan kaldıran.

dayanağı nedir?

Cebir ehli söylemiş; O' dur. Biz cansız varlıklar gibi aciziz, hem o açıklamamış terazinin yaratışı niçin?

Sonunda herkes kendi değersiz (varlığına) âşıktır, hakikat gizli kalmış bunu ne yapayım onu ne?

Hepsi hayallerindeki İlahları yontmuşlar, abid ise onların bütün bu halinin ne olduğunu düşünüyordu.

Herkesin amacı eğer birse anlaşmazlığa düşmek niye, bir olan birdir; şaşkınlık ve kanıt nedir?

Haydi, bak ve bil bunların hepsi Hakk'tır Hakk, cahilce bu nedir o nedir deme.

İşler sayfasında hepsi O'nun zuhurudur, göz gerekir ki iyi görsün onlar ne?

Her ne kadar renksiz ve kokusuz olsa da ayrılır, marifet, O'nun gerçek zâtının ne olduğunu bilmektir.

Bu yolların marifeti hiç elde edilmez; çünkü açıkça bilmiyorsun Kuran'ın manası nedir?

Hem resulün yolundan başka bir yoldan ulaşamazsın; kalk, kımılda ve çabala emrin mantığı nedir?

Peygamberin yolundan git onun sünnetini meslek edin; Muhammed'in nuru ulaşır, sana o nedir diye ders verir.

Pîrin eteğini tut, onun kapısının toprağını (göze) sürme yap da Elif göresin erlerin himmeti nedir?

5

Peygamberlerin Efendisi ve Âlemlerin Rabbi'nin Sevgilisi Hakkında Naat ve O Önderin (SAV) Huzurunda Yakarış ve Sığınma

Gönül çalan, sevgili, nazlı ve ay yüzlü, güzelin yüzüne âşık oldum.

Gizli varlık âleminin fidanı, zarif, nazik, hoş tavrılı.

Onun boyunun misali sidredeki tubadır, tubaya benzer ama daha da üstündür.

Zaman zaman kırmızı yakut dudak, o dudağın vasıfları hakkında nükteler söyler.

Onun sözünün tatlılığından Kevser ırmağı, Yüce Allah'ın kitabında örnek oldu.

Parmağıyla işaret ettiği o an, ay mutluluktan bağrını parçaladı (ikiye ayrıldı).

Kısacası varlığın gözbebeğidir, onun varlığı herkesin başlangıcıdır.

Herkes onun mum gibi olan cemaline pervane, Allah da o vefalının aşığı.

Allah'ın kemal sıfatlarını odur toplayan; yüzü, Allah'ın nurunun tecelli ettiği yer.

Melek onun gibisini görmedi akli kül de, onun gibi Mevlâ'yı gösteren bir ayna görmedi.

Ey dil sus sayamam övgüsünü, onun ihsan sofrasından bir lokma ara.

Ey kerim, ey rahmet bütün âleme, ey sevgili ey ihsan sahibi sensin (herkesin) sığınağı.

Herkese bağış yapan herkesin veli nimeti, Sen! Allah'ın sevgilisisin, Mustafa'sın.

Yüzüstü düşmüş, zavallı bir dilenciyim, biliyorum ki sen dileği yerine getirensin.

Günah ve isyanımdan utanıyor sıkılıyorum, heva ve hevese gark oldum.

Asla senin lutfundan ümitsiz değilim çünkü biliyorum ki sen bağış denizisin.

Dili dışarı çıkmış, susuz ve bîtab, zayıf, hasta ve zavallı bir köpek.

İnlerim senin cömertlik kapında, ararım senin cömertlik sofranın faziletinden kırıntılar.

Ey Allah'ın sevgilisi, şüphesiz sensin Rabbimin gölgesi, kapına geldim sensin sığınağım.

Ey Allah'ın resulü beni lutfuna kavuştur çünkü ben heva ve heves içindeyim belaya düştüm.

Ey Allah'ım, ey herkesin elinden tutan, nefsin elinden kurtulmak istiyorum.

Bütün halktan tamamen kestim ümidimi, senden başka kimseden yoktur ümidim.

Ey Allah'ın nuru tut benim elimden, bu yolunu kaybetmiş rehberlik et.

Eğer sen olmasaydın helak olacaktım, bu karanlıkta sensin bana önder.

Eğer bizden razı olursan, her iki dünyada mutlu olurum.

Bu varlık parçalarının bütün zerrelere, senin nurunun feyziyle kalıcı olur.

Ey peygamberlik ülkesinin sultanı, sensiz hiç kimse hidayete eremez (yol bulamaz).

Bu yüzden bu hicran ve ayrılık Elif'i, her yerde seni ister seni.

Fatıma'nın hakkı için Sıbteyn ve Haydar için, mahşere gelince beni bırakma.

Bütün ehl-i beytin yüzü suyu hürmetine, o halvet sarayındaki ay yüzlüler hürmetine

Dudağı Kevser havuzuna susuz bırakma, Murtaza'nın elinden bir kadeh ver.

2.2.3. Terkîb-i bend (muhammes terkîb)

1

Mü'minlerin Emiri ve Muvahhitlerin Ya'kûb'u Hz. Ali (Allah Onun Yüzünü Ak Etsin ve Ondan Razı Olsun) Hakkında Muhammes

Kâinatın Mustafası ve güneşin ışık saçanı, faslu'l hitap⁴¹⁵ minberinin süsü Ahmed ve Mahmud.

Hız. Ebû Tûrab'ın aynasından kendini görmüş, kendi olgunluklarını onda gördüğü için ona hitap etti:

Ey Ali, Ey ilya, Ey Ebu'l Hasan, Ey Ebû Tûrab

Aslında Mustafa ve Murtaza bir nurdur, varlık âlemi yaratılınca bu iki yüz meydana geldi.

Yaratıcı ve Vedûd (Allah'ın) isimlerinden bir ismi vardı her ikisinin, bu yüzden o Mahmud, o varlık ruhu buyurdu:

Ey Ali, Ey ilya, Ey Ebu'l Hasan, Ey Ebû Tûrab.

Mustafa buyurdu; Ali'yi anmak ibadet oldu, arifler bu gözbebeği üzerinde ittifak etti.

Hiç kimse Hakk'a ulaşmadı, ulaşamazda fakat ancak böyle dua edilerek tecelli eder hakikat:

Ey Ali Ey İlyâ Ey Ebu'l Hasan Ey Ebû Tûrab.

Bil ki bütün evliyaların canının koruyucusudur; Allahu Teâlâ'nın ilimler şehrinin kapısının anahtarıdır çünkü.

Dediğim budur bu davada hakikat riyasızdır, böyle biliyorum ki bu gönül gözünde nur ve ışıktır:

Ey Ali, Ey ilya, Ey Ebu'l Hasan, Ey Ebû Tûrab.

Mustafa'yı yâd etmen Murtaza'yı yâd etmendir, Murtaza'yı yâd etmen Mustafa'yı yâd etmendir.

Her ikisini zikretmek, kulları dostun sokağına ulaştırır; bu duayı oku eğer bilersen bu Allah'ın manasıdır.

Ey Ali, Ey ilya, Ey Ebu'l Hasan, Ey Ebû Tûrab.

⁴¹⁵ Faslu'l hitap: Doğruyu yanlıştan ayıran söz, açık ve kesin hüküm.

Bu dua küfür, düşmanlık, nifaktan yüz çevirmektir; kim saadet ehlinden değilse onda bu düşmanlık vardır.

Bütün âlimler bu fetvada hemfikir olmuş; bu duayı oku, eğer birlik olmak istersen.

Ey Ali, Ey ilya, Ey Ebu'l Hasan, Ey Ebû Tûrab.

Bu duayı okumanın şartı itaattir; akrabayı sevmek, peygamberlik mükâfatına eşdir.

Şüphesiz yüce Allah onlar için ne makam ne yüceliktir, bu duayı okumak daima ey Elif önderliktir.

2.2.4. Musammat-ı Murabba

1

Gönül diliyle aşka münacat

Ey bizim hoş sevdalı aşkımız, ey bizim konuşan papağanımız, ayrılık ve gam geçidinde bizim gönüllerimize mutluluk ver.

Seninle can bulur gönlüm, seninle güler gülüm, ey kadehimin ve şarabımın mahmurluğu, bizim hayat veren ilacımız.

Ben senden dolayı kararsızdım çaresizlik içine düştüm, senden sana firar edeceğim ey bizim Mevlâmızın gücü.

Bütün varlık âlemi senin emrin altında bunun ve onun hem tahtı ve hem kürsüsü; âlem seninle ayakta durur seninle düzen bulur.

Senin çevgeninin önünde o yüzden top gibi oldu bizim başlarımız, özel insanlar ve halk seninle büyülenmiş ey bizim manevî devletimiz

Ey Kayyum⁴¹⁶ sırrı senden olan varlığı da yokluk gibi gösteren, görünen ve görünmeyen sana mahkûm.

Ey bizim hayat veren güneşimiz, Âdem senin kokunu koklayınca senin yüzün karşısında yerlere kapandı.

Senin huyundan almış ondan dolayı bizim babamız sarhoş olmuş, senin şarabının sarhoşu oldu, cennetten ve huriden vazgeçti.

Bizim leylamızın aşığı olunca onun yeri sahra ve çöl oldu, eğer ona rehber olmasaydın, Hak yolunu göstermeseydin.

⁴¹⁶ Kayyum: Allah, bütün varlığın idâresini yürütendir.

Eğer bize tövbeyi nasip etmeseydin bizim düşmanlarımız galip gelirdi, ey sen sârinin nikâhlısısın, çocukların kanında dolaşırsın.(?).

Senden dolayı bütün bu ağlama; hem barışımız hem kavgamız bizim, ey mutlak lezzet sensin, ey hakkın sırrının sırrı sensin.

Ey gizli hikmet sende; canlarımız sana kurban olsun, senin vasıfların gönülde gizli onun inci gibi olan kelimeleri delinmedi.

Söylenmeyeni bilir o konuşan gücümüz bizim, sevgili ve aşkım tek vücut; öyleyse bu arada âşık kimdi?

Bazen onun adı, renksiz ve kokusuz aşk oldu, gizli oldu, bizim yanık yüzlerimize, pusuda ateş açtı bizim yanık yüzlerimize.

Bazen (çeşitli) şekillere girer, ayva tüylerde ve bende gizlenir; güzel boyuyla bir çıkıp bir kaybolması bizim büyüklerimizin fitnessi oldu.

Bazen dervişlerin giydiği yamalı elbiseyle, zühd ve takvayla ortaya çıktı, edep sırrını açıkladı o bizim canlarımızın kıblesi.

Bazen şarapla dolu kadehle bazen tef, ud, çeng ve neyle, Tay kabilesi gibi bir meclis kurmuş bizim Cennetü'l mevâ'mız oldu.

Bazen ah çekip “yazıklar olsun” der ufuklara ateş saçar, bizim gönlü yanık aşığımız gibi mecliste fitne çıkarır.

Rengârenk tavırla o her tarafta görünür, küçükten büyüğe bütün varlıkta bizim akıllarımıza şaşkınlık verir.

O varlık âleminde yükselenle alçalan arasındaki bağ, hem aradaki aracı hem en layık illetimiz bizim.

Kulaklarda duyan olmuş gözlerde gören olmuş, her dilde konuşan olmuş her gönülde arzularımız bizim.

Vasfını vafedenlerin kulağına o söyler gizli yolla, yine o hem tercüman olur; aleti ise bizim dudaklarımız oldu.

Eğer layık ve yetenekli olduysam, onun hem dostu hem sırdaşı oldum; diğer bir telden konuşurum, bizim kusurlarımızı görmezden gelir.

Bu birkaç zarif hususu yine o söyler; Elif’de, onun lutfundan dolayı oldu latif, bizim konuşan dudağımızdan değil.

Akli kül iksiriyle, onunla bayağı kimseler oldular seçkinler; bizim bedenlerimiz ruha(lara), bizim bu bakırlarımız altına dönüşüyor.

2.2.5. Mesnevî

1

Ders esnasında dar görüşlü ve eksik kişilerin, hakikat erbabı ariflerin meşreb ve mezhebinden habersiz olan şekil ehlinin ve ancak somut şeyleri anlayıp idrak eden ve bütün bu noksanlıklarına rağmen yanlış eleştiri yolunda aksayıp bu vadide küstahça hareket edenlerin yanlış anlaması korkusundan dolayı Hz. Mevlana'nın - Allah sırrını kutsasın ve ondan razı olsun- Mesnevi Manevi'sinin bazı hikâyelerinin anlatımının terk edilmesinin özrü hakkında beyan. Yüce Allah bizi veli kullarına saldırmaktan korusun, bizi ve onları doğru yola iletsin.

Bu hikâyeyi, bu zayıf, yoksul, aciz kul, bu zavallı Elif'ten dinle.

Bu seçkin şah, bu meşhur pîr, başarının mazharı ve yaratıcının feyzi.

Onun himmetiyle ve dualarıyla, onun ayetleri gibi olan feyizli nefesleriyle buldum.

Arşın ilahından imdat ve fütuh, gönle nur bahşetti o ruhun sahibi.

Cömertliği ve nimeti, sırf rahmetinden dolayı herkese sebepsiz vermiş olan.

Bu kula ihsanda bulunmuş ve bağışlamış, bu düşmüşün elinden tutmuş.

Allah'ın vermiş olduğu başarıyla, kırk yıldır Mesnevî dersi okuttum.

Altı defteri tekrar tekrar hatmettim, o kerem sahibi bu kulu başarıya ulaştırdı.

Eğer bu nimetin şükrüne aciz olursam, sonsuza dek başımı koyar secde ederim.

Vehhâb⁴¹⁷ ve Kerim⁴¹⁸ olan Allah'ın nimetlerinin şükrünü, nasıl yerine getirebilir, nasıl şükredebilirim!

Nimete şükür hem onun vereceği başarıya hem de (onun vereceği) ilhama ve telkine bağlıdır.

Nimete şükür başka bir nimettir, şükür başka bir minnet olmalıdır.

O halde her halükarda yaratandan, yardım ve edepte başarı istemek gerekir.

Kul kitabı beyan ederken, bir ictihatta bulundum ve uygun gördüm.

Sırları büyük bir iki hikâyeyi, akli kıt kişilere anlattım fakat beyanı vahimdir.

Onun sırrını anlayamadığı için, ondan dolayı hemen sapıklığa düşer.

⁴¹⁷ Bkz. dipnot 415.

⁴¹⁸ Bkz. dipnot 435.

Bu sebepten beyanı bıraktım, bu fitne zamanında bunu edep gördüm.

Şüphesiz zayıflara merhamet etmek gerekir; öğüt verenler, maslahat için şefkatli olurlar.

Önce tedbir ve iyice düşünmek, sonra konuşmak, her öğüt verenin özelliği oldu vesselam.

Bir gün ben hakir karıncaya, bilge ve aydın bir arif dedi.

Gönül alman ve iltifatta bulunman için, ey Mesnevî'nin sırrını bilen Elif.

Çünkü bu kitabın güzel sırlarına, hesap zamanında kendi kadrince vakıfsın.

Örtülü remizleri ve incelikleri baştanbaşa, hikâyelerde anlatılmış inciler gibi söylendi.

Eğer hikâye müstehcen olduysa, niçin korkulsun ki; bizim sultanlarımızın maksadı temizdir temiz.

Bu hikâyelerin şekli amaç değildir, gerçekte mizahlar anılmış değildir.

Allah'ın sırlarından bir hikmet ve bir sır, bazen batıldan daha güzel görünür güzel yüz gibi.

Becerikli üstad bir ressam, çirkin bir resim çizse de sanattır.

O çirkin yüzden onun bir amacı vardır, (Fakat) Kimse bilmediği için onu kınar.

Şahlar şahının özel hazinesinde çok kıymetli pahalı bir inci vardır.

Diğeri bir yıkıntı köşesinde gizli, sarrafın katında her ikisi de makbuldür.

Belki yıkıntının içinde olan, sandığın içinde gizlenenden daha değerli olabilir.

Mesnevî'nin hikâyeleri de böyledir, her biri manevî inciler hazinesidir.

Neden iyilerin tercihi kabadan yanadır, her iki sanatkâra hüner denir doğrusu.

Öyleyse neden sen bazısını terk ediyorsun, bu yüzden isteklilere zulüm ediyorsun.

Dedim: “Ey latif nüktedan sevgili, canın sırlarının arifi ve bileni”.

Ne söylersen söyle, hepsi haktır ve doğru, ancak her şey hak ettiğini bulur.

Çocuk yemek için süt arar, hasta insan da ilaç ve çorba.

Değirmen gibi midesi olduğundan, lezzetli yemek, helva ve kebab arar.

Bütün insanların aklı da böyle oldu, anlamada ve hissetmede farklı farklı.

O Fahu'l-fuhul⁴¹⁹ bu yüzden şöyle emretti: İnsanlara akılları seviyelerine göre konuşun.

Bizim Mevlâmızın nur dolu meclisi, hakikat ehli insanlarla dolu.

⁴¹⁹ Fahu'l-fuhul: Söz ustalarının/yiğitlerin övücü.

Onda bulunanlar, aslan yüreklidir; hepsi sezgi ışııyla bakanlardır.

Onun içinde tarikat çocuğu azdır, sen onda kadın olmayı reva görürsün.

Benim meclisim kesinlikle Nûh'un gemisi oldu, ne istiyorsan onda ara bul.

O halde insanların suretinde ve yüzünde bir kadın, yaşlanmış saç beyazlamış çocuklar.

Bu yüzlerce çeşit şaşılacak yaratıktan başka, Allah'ın yarattığı renkte ve manada çeşitlidir.

Her ne kadar görünüşte tamamiyle insan olsa da, anlama ve kavrama ehli azdır.

Anlayış noksan kiminin hatalı, bir diğerinin de akıl gözü de kapalıdır.

Kiminin kulağı sağır kiminin gönlü kör, bir diğeri manayı anlamaktan uzak.

Onların kuruntusu, aklın vekilliğinin vekili oldu, onların akılları zayıflıktan hareketin esiri oldu.

Hem cahillik derdinden bazısı hastalıklı oldu, onların arasında anlayan çok az kişi vardır.

O hikâyeden onlar amacın onda birine ulaşabilirler, diğerlerine ondan dolayı yüzlerce hastalık bulaşır.

Onda birinin faydalanması için geriye kalanların zararından dolayı hepsinin ziyan olması doğru değildir.

Bizim sultanımız, bizim pîrimiz, bizim hünkârımız, bizim dermanımız böyle buyurdu:

Kendi arkadaşımın dudağıyla hemdem olsaydım eğer, bende ney gibi söylenecekleri söylerdim.

Bu sebepten bu zayıflar cinnete düşene kadar bende ihtiyatlıyım.

Fayda eğer umumî olursa iyi olur, yoksa kim zarardan emin olur.

Fayda aramak, her ne kadar kaide olsa da, zarardan emin olmakta faydalıdır.

Hasta güçsüz ve zayıf olduğu için, senin oldukça iyi bir ilaç vermek gerekir.

Eğer güçlü ilacı yararı için verirsen, iki yüz dert doğurur.

Midesi takatsiz ve beden de oldukça zayıf, tedaviyi de yüz bin kez sağlamlaştırmak gerekir.

Sonra hikâyeleri terk etmişim, bu sebepten dolayı ey seni nur görmüşüm.

Yoksa ben birini diğerine nasıl tercih edeyim; ahmaklar, kör ve sağır.

Ben hep, hepsinin cevher olduğunu bilirim, hikâyeler örtüdür onların gönülleri

birdir.

Bu hepsinin kendi fiyatı pahalıdır, ehinden başkası onun değerini bilmez.
Her birinin başka bir pazarı vardır, her birinin de başka bir alıcısı vardır.
Çocuklar oyuncak, ceviz ya da iri üzüm arar, değerli bir eşya değil.
O halde halk sınıflarının hepsi bunun gibidir, herkesin kendi gibi olması gerekir.
Alıcıların değerine göre (mal) sunarım, malın değersiz fiyata heba etmeyeyim.
Hayırsever Elif'in amacı budur, doğru yolda niyetin saflığıyla.
İçimdeki niyet samimi olduğu için, iftira edenlerden Allah'a sığınırım.

2.2.6. Rubâiler

1

Bu şekil ve mana, hayal ve büyü gibidir; senin hayranına zikir ve fikir gerekir.
Bu, her ikisi hakikat sokağında geçit vermez; eğer tam anlamıyla yardım etmezsen hepsi zarar ziyan olur.

2

Bütün bilge ariflerin ve şairlerin mahsulü, tekke, medrese ve rindlerin meclisinde.

Benim bilemediğim defalarca ölsem de bile bilemeyeceğim bir mesele vardır.

3

Ey ay yüzlü sevgili sen dolunaysın çünkü biliyorum garib değilsin; bizi neden safhalarla aldatıyorsun.

Bu hepsinden vazgeçtim senin muhaketine⁴²⁰ ne diyeyim, beni şüpheye düşüren akı yok eden bu sihirden öldüm.

⁴²⁰ Muhaket: Kamerî ayın son üç gecesinde ayın görülmeyen hali.

2.2.7. Kıt‘alar

1

Bismillah’ın uğuruyla kolaylaşır her işimiz bizim, Rahman ve Rahim’in nuruyla aydınlanır her fikrimiz bizim.

Senin yüce ismin Kur’ân-ı Kerim’in anahtarı oldu, o zikirlerimizin büyüklüğünden dolayı hal olur her sorunumuz bizim.

2

Şahların yanında gördüğün ilginin, hizmetinden dolayı olduğunu bil.

Hizmetin bitince (gözden) düşmüşsün demektir; isteğin ihtiyacın devamına göre olması adettir.

3

Ey padişah ne yapayım yaşlı, zayıf ve muhtacım, o arzu ve heves, ömrümün ülkesini yağmalamış, talan etmiş.

Görüyorsun ben senin kapına boş elle geldim, senden başka Rabbim yok bu nedenle sen beni rahatlatan ol.

4

Ey derviş taht istiğna süsüdür, iki ekmek peşinden koşmak ayıptır.

Fakr u fenâ sikkesinin namusuna dünyanın feda olması gerekir.

Yüce ve aziz Allah bizimledir, bizim her işimiz iki katı olur.

5

Yenikapu Mevlevîhânesi Seccâdenişîn’i Üstâd-i Ekrem ve Nihir-i Mu‘azzam ‘umdetü’l-muhakkikîn ve Hâtimetü’l-‘ârifîn Cenâb-ı Şeyh Ebu’l-Kemâleyn Osman Selâhaddîn Efendi kuddise sırruhu hazretlerinin irtihâlında söylenmiştir.

Bizim pîrimiz Osman Selâhaddîn, âriflerin sonuncusu, âlemin ruhu oldu ve âlem onun varlığıyla mutlu oldu.

Allah'ın emriyle dünyadan göçünce, vuslat meclisinde Allah'ın seçkinlerine karıştı.

Yani o marifet denizinin balığı, rahmet denizinde sonsuz rızık toplamak için yola çıktı.

Gönül kanım onun ayrılığından gözyaşımla kaynadı, mecmau'l-bahreyn⁴²¹ gibi gönülde birbirine karıştı

6

Eğer Allah eri olmak istiyorsan, iyilerin işini yap, kötülerin değil.

Eğer sırlara mahrem olmak istiyorsan, Hakk'ın sırlarını bilenlerin sohbetini ara.

2.2.8. Müfret

1

Devlet kuşu uçtu ve yuvası boş kaldı, bundan sonra ya rüyada görürsün ya da mahşer gününde.

⁴²¹ Mecmau'l-bahreyn: İki denizin birleştiği yer.

SONUÇ

Elif Efendi, çocukluğundan itibaren iyi bir eğitim almıştır. Tanınmış hocaların derslerini takip etmiş, birçok tarikatten hilafet ve icazet almıştır. Yaklaşık otuz yaşlarındayken Hasırizâde tekkesinin şeyhi olmuş, meclis-i meşâyih başkanlığı gibi devletin çeşitli kademelerinde görev almıştır. Hem şeyh hem de şair olan Elif Efendi mensur ve manzum birçok eser kaleme almış, eserlerinde dinî ve tasavvufî konuları işlemiştir. Birkaç eseri hariç bütün eserleri elde mevcuttur.

Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerinden oluşan divan tek nüsha olup ve toplam Farsça 580 beyitte 39 şiir tespit edilmiştir. Elif Efendi, bu şiirlerinde genellikle sade ve anlaşılır bir üslup kullanmış; ancak bazen anlaşılması zor tekiplere, ifadelere ve tasavvufî terimlere de yer vermiştir. Edebî sanatlara fazla yer vermeden içinden geçenleri açık bir şekilde dile getirmiştir. Farsça şiirlerini aruz ölçüsüyle yazmış; onlarda birkaç yer dışında vezin ve kafiye kusuru yapmamıştır. Şiirlerde peygamber kıssalarına, ayet ve hadislerle telmihte bulunmuş, iktibaslar yapmıştır. Tarikat büyüklerinden etkilenmiş; özellikle Mevlâna'nın etkisinde kalmış; uzun yıllar Mesnevî dersi okutmuştur. Farsçayı en az Türkçe kadar iyi kullanmış, dil kurallarına riayet etmiştir.

Vahdet-i vücuda, tevhide, Hz. Muhammed'e ve ehl-i beyte duyduğu aşk, en çok üzerinde durduğu konulardır. Düşürdüğü çeşitli tarih manzumeleri dönemin bazı olaylarına ışık tutması açısından önem arz eder.

Elif Efendi, Osmanlı'nın son döneminde yetişmiş, Türkçe ve Farsça yanında Arapça'ya da hâkim ve bu dillerde eserler vermiş güçlü bir şair ve yazar; Kur'an ve sünnet çizgisinden ayrılmayan mutasavvıf bir şahsiyettir.

KAYNAKÇA

- Ateş, Ahmed-Tarzî, Abdülvehhâb, *Farsça Grameri*, İstanbul 1982.
- Azamat, Nihat, ‘Elif Efendi, Hasırîzâde, *DİA*, İstanbul 1995, XI, 37-38.
- Banarlı, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1998, I-II.
- Bursalı Mehmed Tahîr, *Osmanlı Müellifleri*, Ankara 2009, I-III.
- Davud Fatin, *Hâtimetü’l-eş’âr*, İstanbul 1271.
- Değirmençay, Veyis, *Sultan Veled ve Rebabnâme* (Yayınlanmış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1996.
-, Karakoyunlu Hükümdarı Cihânşâh ve Farsça Şiirleri, Erzurum 2004.
-, Farsça Arûz ve Kafiye, Erzurum 2012.
-, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, Erzurum 2013.
-, Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî, Erzurum 2013.
- Dihhudâ, Ali Ekber, *Luğatnâme*, Tahran 1341 hş., I-L.
- Erarslan, Elif, *Hasırîzâde Mehmed Elif Efendi, Edebî Kişiliği ve Divanı* (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2009.
- “Encümen-i Şuarâ”, *DİA*, İstanbul 2007, XI, 179-181.
- Enverî, Hasan, *Ferheng-i Rûz-i Suhen*, Tahran 1389.
- Faroqhi, Suraiya-McGovan, Bruce-Quantaert, Donald-Pamuk, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914* (Çev. Ayşe Berkday-Süphan Andıç-Serdar Alper), İstanbul 2004, I-II.
- Hasırîzâde Mehmed Elif Efendi, *Divan*, Süleymaniye Kütüphanesi, Sötlüce Hasırîzâde Dergâhı Bölümü, Manzum 444 Numaralı Yazma.
- Hâlikî, Muhammed Rıza Berzger, *Şâh Nebât-i Hâfız*, Tahran 1389 hş.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1988, I-IV.
- Kabaklı, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, İstanbul 2002, I-V.
- Kanar, Mehmet, *Farsça Türkçe Sözlük*, İstanbul 2010.
- Kara, Mustafa, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları Tarikatlar Tekkeler Şeyhler*, İstanbul 2005.
-, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul, 2012.
- Köksal, M. Asım, *Peygamberler Tarihi*, Ankara, 2010.

- Kurt, Hüseyin, *Hasırîzâde Mehmed Elif Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.
- Mantran, Robert, *Osmanlı İmparatorluğu Duraklamadan Yıkılışa II* (Çev. Server Tanilli), İstanbul 2007.
- Mehmed Nazmi Efendi, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat-Halvetilik Örneği-Hediye-yetü'l-İhvan* (Haz. Osman Türer) İstanbul, 2005.
- Mengi, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 2005.
- Mevlâna Celâleddin Muhammed, *Mesnevî-yi Ma'nevî* (Tsh. R. A. Nicholson), Tahran 1386 hş.
- Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî* (Ed. Hasan-i Enûşe), Tahran 1383 hş., I-IV.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Ankara 2005.
- Ömer, Okumuş, "Molla Câmî", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 94-99.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 2011.
- Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, İstanbul 2004, XXIX, s. 441-447.
- Özel, Ahmed Murat, "Şâzelî", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 387-390.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2012.
- Quataert, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922* (Çev. Ayşe Berktaş), İstanbul 2000.
- Sâmi, Şemsettin, *Kâmûsu'l-a'lâm*, Ankara 1996, I-V.
- Saydam, Abdullah, "Tanzimat Devri Reformları", *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, Ankara 2002, I-X.
- Seccadî, Seyyid Cafer, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü* (Çev. Hakkı Uygur), İstanbul 2007.
- Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmanî*, İstanbul 1971, I-IV.
- Şahinoğlu, M. Nazif, "Bahâeddin Veled", *DİA*, İstanbul 1991, IV, 460-462.
- Şentürk, Ahmet Atilla-Kartal, Ahmet, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2010.
- Şemsettin Sâmi, *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul 1989.
- Tanman, M. Baha, "Hasırîzâde Tekkesi" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1994, I-VIII.
-, "Hasırîzâde Tekkesi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, VII (1976-77), İstanbul 1977.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2008.

- Tuman, Mehmed Nail, *Tuhfe-i Nâilî* (Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı), Ankara 2001, I-II.
- Uludağ, Süleyman, “Abdülkâdir-i Geylânî”, *DİA*, İstanbul 1988, I, 234-237.
-, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2001.
- Uzun, Mustafa, “Fâtıma”, *DİA*, İstanbul 1995, XII, 223.
- Ünver, Nihat Ünver, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Ankara 2003, III.
- Vassâf, Osmânzâde Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ* (Haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), İstanbul 2006, I-V.
- Velioğlu, Tarık, *Osmanlı'nın Manevî Sultanları*, İstanbul 2009.
- Yıldırım, Nimet, *Fars Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul 2006.
-, *Farsça Dilbilgisi*, İstanbul 2010.
-, *Fars Edebiyatında Kaynaklar*, İstanbul, 2012.
- Yücer, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf [19.Yüzyıl]*, İstanbul 2004.
-, “Sa‘deddin el- Cebâvî”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV. 387-390.

DİZİN

- 31 Mart Vakası, 1
 Abdulkâdir el-Ceylânî (Abdulkâdir-i Geylânî), 30
 Abdulkâdir-i Geylânî, 13, 22, 63, 73, 76
 Abdullah el-Lekânî, 79
 Abdullah Mezîd, 86
 Abdullah Serмест, 7
 Abdullah Yûnus el-Asgar, 86
 Abdulvâhid Çelebi Efendi, 34
 Abdurrahman Câmî, 78
 Abdurrahman Mülcem, 77
 Abdurrahmân-i Câmî, 19, 21, 28, 63
 Abdülazîm el-Münzirî, 79
 Abdülvâhid Çelebi, 10
 Abdüsselâm b. Meşîş, 79
 Abdüsselamiyye Dergâhı, 8
 Abdüsselamiyye Tekkesi, 14
 Âdem, 22, 44, 63, 67, 74, 90, 92, 106, 115
 Afyonkarahisar, 15
 Ahmed (peygamber), 41, 46, 64, 71, 75, 76, 79, 84, 85, 95, 98, 106, 114, 124, 125
 Ahmed Celâleddin Dede, 7
 Ahmed el-Bedevî, 13, 76
 Ahmed Muhtâr Efendi, 8, 12, 13, 23, 33, 64, 76, 95
 Ahmed Nüzhet Efendi, 9
 Ahmed Rifâî, 12, 71
 Ali (peygamber), 74, 84, 87, 99, 104, 105, 106, 114, 115, 124, 126
 Ali Bey Köyü, 33
 Ali el-Ekhel, 86
 Ali Fakrî, 7
 Ali Refîk Paşa, 34
 Anadolu, 14, 15, 78, 83
 Ashâb-ı Kehf, 48, 51, 96
 Âşık Şenlik, 5
 Avrupa, 1, 2
 Bağdat, 78, 79
 Bahâeddin Veled, 77, 78, 125
 Bahâristân, 79
 Bayburtlu Zihnî, 5
 Beyoğlu, 5
 Burak, 75
 Burhâneddin Osman, 86
 Bursalı Zeki Dede, 9
 Büyük Ali Haydar, 9
 Cebrazil, 72, 82, 108
 Celâleddin Ahmed, 86
 Cemâleddin Usfûr, 79
 Çukurçeşme, 4
 Dadaloğlu, 5
 Debernûş, 52
 Def'ul-vecel bi Cünneti'l-ecel, 25
 Deli Boran, 5
 Demenhur, 12
 Derdli, 5, 6
 Divan, 16, 25
Divan-ı Kebir, 83
 Ebû Saîd el-Muharrimi, 74
 Ebû Sâlih Mûsâ, 73
 Ebu Tâlib, 76
 Ebu'l Hasan Ali Şâzelî, 65, 79, 87
 Ebu'l-Hasan Şâzelî, 15
 Ebu'l-Hayr Muhammed, 74
 Ebü'l-Feth el-Vâsitî, 79
 Ebü'l-Hilâl Muhammed, 86
 Ebü'l-İlm Yâsîn, 79
 Ebü'l-Vefâ İbrâhim, 86
 ed-Dürrü'l-mensûr fî Hızâneti Esrârî'n-nûr, 24
 Edib Harâbî, 6
 Efrâyim, 88
 el-Bârikât, 24, 25
 Elif Efendi, 1, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 26, 34, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 123, 124
 el-Kelimâtü'l-mücmelle fî Şerh-i't-Tuhfeti'l-mürsele, 23
 el-Mebde', 26
 Emin Ağa, 12
 Emînüddin Cibrîl, 79
 Encümen-i Şuarâ, 4, 5, 124
 Enderunlu Vâsîf, 5
 en-Nehcu'l-kavîm Limen Erâde en-Yestekîm, 25
 en-Nûru'l-Furkân fî Şerhi Lugati'l-Kur'ân, 25
 Erzurumlu Emrah, 5
 Erzurumlu Muhammed Lütîfî, 7

- et-Tenbîh, 24
Eyüp, 8, 9
Eyyûb, 79, 80
Fahreddin Ahmed, 86
Fas, 79
Fâtıma, 33, 34, 76, 80, 126
Fatma Biâse Hanım, 8
Fatma Halide, 8
Fehîm-i Kâdim, 4
Fîhi Ma-Fîh, 83
Firavun, 52, 80, 81, 84, 85, 93
Fransa, 2
Gaffar Baba, 7
Gamâre, 79
Gilan, 73
Hâdimîzâde Ahmed Hulûsî Efendi, 9
Hadîs-i Erba'în, 79
Hâfız, 7, 9, 19, 20, 21, 124
Hâfız İbrahim Efendi, 9
Hâfız Mehmed Sebâtüddin, 7
Hafız Şakir, 9
Hâfız-ı Şîrâzî, 19, 20
Halidiye, 6
Hârûn, 52
Hasan Tevfik Efendi, 34
Hasırîzâde Dergâhı, 8, 10, 26, 124
Hasırîzâde Tekkesi, 9, 11, 12, 76, 125
Haydar, 77, 81, 113
Heft Evreng, 79
Hersekli Ârif Hikmet Bey, 4
Hızır, 81, 82, 85, 99
Hoca Faik Efendi, 9
Hoca Fazl Kadir Efendi, 13, 76
Hoca Hüsameddin Efendi, 9, 12, 23
Horasan, 78
Hüseyin, 8, 34, 71, 80, 81, 86, 125, 126
Hüseyin Hüsnî Bey, 34
Hz. Hasan, 79, 80, 81, 86
I. Abdülaziz, 1
II. Abdulmecid, 2
II. Abdülhamid, 1, 11
II. Mahmud, 5, 6, 12
II. Mahmut, 1
III. Selim, 1, 3, 6
Irak, 12, 79, 81, 86
IV. Mustafa, 1
İbn Arabî, 19
İbnü'l-Hâcib, 79
İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, 79
İbrahim, 4, 7, 9, 34, 52, 80, 86
İbrâhîm Berâdetü'l-Medenî, 10, 12, 76
İbrahim Hâlet Bey, 5
İbrahim Necîb Bey, 34
İngiltere, 2
İrşâdu'l-ğâvîn bi-Reddi Nazariyyeti
Darvîn, 26
İsa (peygamber), 82, 105
İsrafil, 73
İstanbul, VII, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 23, 46, 52, 69, 70, 74, 78, 79, 80, 83, 85, 86, 87, 124, 125, 126
İzzeddin b. Abdüsselâm, 79
Kabakçı Mustafa, 1, 2
Kâbe, 75
Kağızmanlı Hıfzî, 5
Kahire, 79
Kasımpaşa, 12
Kastamonulu Şeyh Şa'bân-ı Veli, 15
Keçecizâde İzzet Molla, 5
Kefeştatayyuş, 52
Kenân, 52, 88
Kıtmir, 48, 51, 52, 96
Kızıldeniz, 52, 84
Koniçeli Musa Kâzım Paşa, 4
Konya, 10, 15, 32, 78, 83
Kuddûsî, 6
Kudüs, 14, 82, 86
Kufe, 77
Kur'an-ı Kerim, 9, 21, 22, 24, 25, 44, 45, 56, 57, 67, 68, 90, 91, 92, 95, 104, 105, 106, 108
Kur'an-ı Kerîm, 51, 86, 87
Kuzey Afrika, 15, 79
Laleli, 4
Leskofçalı Galib, 4, 5
Leskofçalı Galib Bey, 4
Leylâ, 5, 82, 83
Leylâ Hanım, 5
Mağrib, 79, 86
Mahmud Ağa Camii, 11
Mecâlis-i Seb'a, 83
Meclis-i Meşayih, 11
Mecnun, 17, 82, 83
Medine, 77, 81, 86
Medyen, 84

- Mehmed Elif Efendi, III, VII, 7, 8, 124, 125
 Mehmed Hamdî, 7
 Mehmed Niyâzî, 7
 Mehmed Seyyid Paşa, 11
 Mehmet Lebîb Efendi, 4
 Mekînüddin el-Esmer, 79
 Mekke, 75, 77, 78, 86, 87
 Mekseline, 52
Mektûbât, 83
 Memduh Fâik Bey, 5
 Menşâ, 88
 Mernûş, 52
 Mescid-i Aksa, 22, 45, 75, 92
 Mescid-i Haram, 22, 45, 75, 92
 Meslinâ, 52
 Mesnevî, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 17, 19, 20, 23, 30, 34, 57, 66, 68, 76, 83, 85, 86, 117, 118, 123, 125
 Mevlâna, 10, 15, 19, 20, 57, 65, 68, 78, 79, 83, 87, 91, 123, 125
 Mevlâna Celaleddin-i Rumi, 15
 Mevlevî, 6, 9, 10, 13, 17, 30
 Mevleviyye, 7, 8, 12, 15, 76
 Mısır, 2, 11, 12, 79, 80, 84, 86, 87, 88
 Mihrişah Valide Sultan Mektebi, 9
Muhammed, 7, 10, 13, 19, 21, 22, 23, 29, 30, 33, 34, 44, 45, 54, 57, 61, 63, 64, 67, 75, 76, 77, 78, 84, 89, 90, 92, 104, 105, 106, 111, 112, 123, 124, 125
 Muhammed Dede, 13, 76
 Muhammed Saîd, 86
 Muhammed Şâkir, 7
 Muhtârü'l-enbâ' fî'l-hurûfî ve'z-zurûfî ve ba'dî'l-esmâ, 26
 Muhyiddin b. Sürâka, 79
 Murtaza, 76, 77, 113, 114
 Mûsâ, 22, 52, 81, 84, 85, 92, 93, 99
 Mustafa İznî Efendi, 12
 Mustafa İzzet Efendi, 4
 Mustafa Refik Bey, 5
 Müeyyidüddin Şeybân, 86
 Müslim ed-Debbâs, 74
 Nâilî, 4, 8, 126
 Nakşibendiye, 6
 Namık Kemal, 5
 Nebîhüddin b. Avn, 79
 Nef'î, 4
Nefehâtü'l-üns, 79
 Nemrud, 52
 Niğdeli Deli Hikmet Bey, 5
 Nil, 84
 Nûh (peygamber), 85, 119
 Osman b. Affân, 77
 Osman Nevres, 7
 Osman Selâhaddin Efendi, 9, 33, 85
 Osman Selâhaddîn Efendi, 33, 121
 Osman Şems, 4, 6, 7
 Osman Şems Efendi, 4
 Osmanlı Devleti, 1, 2, 5
 Osmanlı İmparatorluğu, 1, 2, 5, 124, 125
 Rakım Efendi, 9
 Rezaizade Mehmed Celal Bey, 5
Risâle-i Mûsikî, 79
Risâle-i Terceme-i Kelimât-ı Kudsiyye, 79
Rubâiyât, 83
 Ruhsatî, 5
 Rusya, 1, 2
 Sa'deddin el-Cibâvî, 10, 79, 86, 87
 Sa'diyye, 7, 10, 14, 86
 Sadık Ağazâde Sıdkî, 7
 Sâfi, 6, 7
 Salih Fâik Bey, 5
 Salih Nâilî Efendi, 5
 Sâzenûş, 52
 Sebte (Ceuta), 79
 Selmân-ı Fârisî, 86
 Semerâtü'l-hads fî Ma'rifeti'n-nefs, 24
 Seyrânî, 5
 Seyyid Hacı Mehmed Es'ad, 7
 Suriye, 14
 Sümmanî, 5
 Şabaniyye, 7
 Şam, 10, 78, 81, 83, 86, 87
 Şazeliye, 7, 12, 76
 Şems, 83
 Şemseddin Muhammed el-Envâr, 86
 Şeref el-Bûnî, 79
 Şeref Hanım, 5
 Şeyh Atâullah Efendi, 12, 76
 Şeyh Halil Efendi, 11
 Şeyh Hasan Rıza Efendi, 12
 Şeyh İshak Cemâleddin-i Karamânî, 33
 Şeyh İsmâil, 86
 Şeyh Mahmud Emin Efendi, 12, 76

- Şeyh Muhammed Sa'îd Hemdem Çelebi Efendi, 34
 Şeyh Muhammed Zâfir el-Medenî, 10
 Şeyh Mustafa İznî Efendi, 11
 Şeyh Süleyman Sıtkı Efendi, 12, 33, 76
 Şeyh Yûnus, 86
 Şeyh Yunus eş-Şeybânî, 10
 Şuayb, 22, 84, 92
 Tasrîhu'l-ümme bi-Tavzîhi Hükmi's-salât bi't-terceme, 26
 Tenşîtu'l-muhibbîn der Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddîn, 23
 Tevrat, 52, 84
 Tiryâkîzâde Hasan Paşa, 8
 Tokatlı Nûrî, 5
 Tunus, 79
 Tûr, 52, 84
 Tûrâbî, 6
 Tûrâbî Baba, 22, 31
 Üsküdar, 12
 Üsküdarlı İbrahim Hakkı Bey, 4
 V. Murat, 1
 V. Reşat, 1
 Vak'â-yi Hayriyye, 6
 VI. Mehmet Vahdettin, 1
 Yakûb, 87, 88
 Yekçeşm İbrahim Hakkı, 7
 Yemlihâ, 52
 Yenişehirli Avnî, 5
 Yûsuf (peygamber), 87, 88
 Yusuf Zâhir Efendi, 8, 23, 24, 25
 Zeliha, 87, 88
 Ziya Paşa, 5

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Pelin Seval ÇAĞLAYAN
Doğum Yeri ve Tarihi	Ordu 22.06.1986
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Fars Dili ve Edebiyatı
Yüksek Lisans Öğrenimi	Fars Dili ve Edebiyatı
Bildiği Yabancı Diller	Farsça, İngilizce
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü
İletişim	
E-Posta Adresi	pelins.c@hotmail.com
Tarih	2014